

**ВАЗОРАТИ ТАҲСИЛОТИ ОЛӢ ВА ИЛМИ ФЕДЕРАТСИЯИ
РОССИЯ
ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҶИ СЛАВЯНИИ РОССИЯ ВА ТОҶИКИСТОН**

ВБД: 930+537 (575.3)

Бо ҳуқуқи дастнавис

**АЛИМАРДОНЗОДА БОБОХОН МАҲМАДӢ
ТАЪРИХИ ЭЛЕКТРИКУНОНИИ НОҶИЯҶОИ
ҶАНУБУ ШАРҚИИ ТОҶИКИСТОН
(солҳои 20-уми асри XX – ибтидои асри XXI)**

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои таърих аз
рӯйи ихтисоси 07.00.00 – Илмҳои таърих ва бостоншиносӣ
07.00.02 – Таърихи ватанӣ (таърихи халқи тоҷик)

**Рохбари илмӣ:
доктори илмҳои таърих,
профессор Маликов М.Ҳ.**

ДУШАНБЕ – 2025

МУНДАРИЧА

НОМГҶҶИ ИХТИСОРАҲО ВА АЛОМАТҲОИ ШАРТӢ.....	3
МУҚАДДИМА.....	5
БОБИ 1. ТАЪРИХИ ЭЛЕКТРИКУНОНИИ НОҲИЯҲОИ	
ҶАНУБУ ШАРҚИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ДАВРОНИ ШУРАВӢ	17
1.1.Захираҳои обӣ- энергетикӣи Тоҷикистон.....	17
1.2.Таърихи аз худ кардани захираҳои энергетикӣ ва	
электрикунонии мамлакат дар давраи дигаргунсозӣи сотсиалистӣ.....	31
1.3.Аз таърихи электрикунонии ноҳияҳои ҷанубу шарқии	
Тоҷикистон.....	50
1.4.Шаклу дараҷаҳои тайёр кардани мутахассисони соҳаи	
энергетика.....	68
БОБИ 2. СОХТМОНИ ЭНЕРГЕТИКӢ ВА ЭЛЕКТРИКУНОНИИ	
НОҲИЯҲОИ ҶАНУБУ ШАРҚИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ДАВРОНИ	
ИСТИҚЛОЛ	90
2.1. Сохтмони объектҳои энергетикӣ ва электрикунонии мамлакат	
дар давраи истиқлолият	90
2.2.Истифодабарии қувваи барқ дар саноати мамлакат ва хоҷагии	
қишлоқ, аз ҷумла дар ноҳияҳои ҷанубу шарқӣ.....	116
2.3.Истифодабарии қувваи барқ дар корхонаҳои маданӣ, маиши,	
системаи маорифи ноҳияҳои ҷанубу шарқии Тоҷикистон	130
ХУЛОСА.....	141
НОМГҶҶИ АДАБИЁТ	151

НОМГҶҶИ ИХТИСОРАҶО ВА АЛОМАТҶОИ ШАРТӢ

ҶТ – Ҷумҳурии Тоҷикистон

ИҶШС – Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Шуравии Сотсиалистӣ

ШО ҶШС – Шурои Олии Ҷумҳурии Шуравии Сотсиалистӣ

ҶШС – Ҷумҳурии Шуравии Сотсиалистӣ

МО – Маҷлиси Олӣ

НБО – Неругоҳи барқи обӣ

ШО – Шурои Олӣ

КМ – Комитети Марказӣ

КОА – Комиссияи олии аттестатсионӣ

ҲКИШ – Ҳизби Коммунисти Иттиҳоди Шуравӣ

КМ ҲКИШ – Кумитаи Марказии Ҳизби Коммунисти Иттиҳоди
Шуравӣ

НБ – Неругоҳи барқӣ

БТ – Барқи Тоҷик

ПЭ – Пажӯҳишгоҳи энергетикӣ

ХЭ – Хатлонэнерго

СЭ – Суғдэнерго

ЭС – Системаи энергетикӣ

ОЭ – Шуъбаи энергетикӣ

ЭП – Бунгоҳи энергетикӣ

СЭ – Системаи энергетикӣ

УЭС – Системаи энергетикии марказӣ

СЭҶ – Системаи энергетикии ҷанубӣ

СЭШ – Системаи энергетикии шимолӣ

БЭР – Бозори энергетикии ҷаҳонӣ

НХ – Неругоҳи хурд

НД – Неругоҳи барқии дизелӣ

НБО – Неругоҳи барқии офтобӣ

НШ – Неругоҳи шамоли

КАССА – 1000 – Хатти баланшиддати барқии Қирғизистон –
Тоҷикистон – Афғонистон – Покистон

ВЭ – Вазорати энергетика

ЗЭ – Захираҳои энергетикӣ

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқ. Халқи тоҷик таърихи дурудароз ва ибратбахшERO аз сар гузарондааст. Тули ин таърихи пурпечутоб дар инкишофи халқи тоҷик на бо хоҳиши он омилҳои муайяни мусбат ва марҳилаҳои рукуду фоҷиабор рух додаанд.

Дар байни марҳилаҳои мусбати инкишофи таърихи халқи тоҷик давраи Сомониён, асри XX ва оғози асри XXI-ро бояд ёдовар шуд, ки дар ҳаёти халқамон тағироти муайяни мусбати иҷтимоию иқтисодӣ ва фарҳангӣ ба вуқӯ пайваست. Дар байни дастовардҳои халқи тоҷик дар асри XX – оғози садаи асри XXI ҳалли мушкилоти рушди энергетикӣ татбиқи он дар равандҳои заҳматталаби рушди иқтисодӣ, таҳсилот, илму фарҳанг ва дигарҳоро номбар кардан мумкин аст. Энергетика, ки бо захираҳои он Ҷумҳурии Тоҷикистон дар тамоми Осиёи Марказӣ ҷойи якумро ишғол менамояд, қувваи муҳимтарини истехсолкунанда ва аз ҷиҳати фарҳангӣ табдилдиҳанда аст, ки ин матлабро электрикунонии ноҳияҳои аз ҷиҳати стратегӣ муҳимми ҷанубу шарқии ҷумҳурӣ дар давраи асри XX – оғози садаи XXI инъикос менамояд. Масъалаҳои электрикунонии ноҳияҳои ҷанубу шарқии Тоҷикистон дар назди Ҳукумати Тоҷикистони шуравӣ ва ҳукумати Тоҷикистони соҳибистиқлолу якпорча мавқеи махсус доштанд. Сабаби асосии ин вазъ аз он иборат буд, ки ноҳияҳои ин минтақа ҳамчун мавзеи муҳофизатии наздисарҳадӣ бо Афғонистон ба ҳисоб мерафтанд. Аз ин рӯ, инкишофи иҷтимоию иқтисодӣ ва фарҳангии минтақаҳои назди сарҳадӣ дар тахти назорати махсуси ҳукумати кишвар қарор дошт. Бо дарназардошти ин омил дар солҳои аввали Ҳокимияти Шуравӣ дар ин минтақа аввалин роҳҳо бо рӯйпӯши саҳт сохта шуда, равшании электрикии аввалин гузаронида шуд. Аз 250 истгоҳи барқии барои ҷумҳурӣ ҷудо кардашуда ба ин ноҳияи наздисарҳадӣ 73 истгоҳи барқии сайёре, ки бо сӯзишворӣ кор мекарданд ва ғайр аз хатҳои сарҳадӣ онҳоро наздиктарин нуқтаҳои аҳолинишин истифода мебарданд, интиқол дода шуд. Маҳз дар ҳамин минтақаҳо аввалин муассисаҳои нави маъмурию фарҳангӣ сохта шуданд.

Дар даврони шуравӣ, агар, аз як тараф, электрикунонӣ асоси инкишофи ҳамаи соҳаҳои иқтисодиёти Ҷумҳурии Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон бошад, пас аз тарафи дигар, ба Ҳокимияти Шуравӣ нишон додани афзалияти низоми сиёсии худ аз Афғонистони нимфеодалӣ ва нимкапиталистӣ лозим буд. Дар баробари ин, дар давраи истиқлолият масъалаи электрикунонии минтақаҳои ҷанубу шарқӣ хеле мубрам гашт. Аммо ба ақидаи мо, инкишофи иҷтимоию иқтисодӣ ва фарҳангии минтақа ба воситаи электрикунонӣ неруи асосии истехсолкунанда ва созмондиҳандаи инкишоф ва ободии минтақа махсуб меёбад. Мутаассифона, ин масъалаҳо дар маҷмӯъ, қаблан аз мадди назари муҳаққиқони ҳамаи равиҳо берун монда буданд. Имрӯз барои муҳаққиқони соҳаҳои гуногун вақти он фаро расидааст, ки ғайр аз муҳокимаи ин масъалаҳо ба таҳқиқи он бештар тавачҷуҳ намојанд. Масалан, таҳқиқоту корҳои алоҳидае, ки муҳимтарин масъалаҳои электрикунонии минтақаро дар тамоми давраи баъдиҷангӣ равшан месозанд, ҳанӯз анҷом дода нашудаанд. Ғайр аз ин, иттилоот дар бораи электрикунонии минтақа баъди ба истифода супоридани НБО Ивазшаванда (Перепадная ГЭС Вахшского каскада – эзоҳи мо) ва Марказӣ, ки ҳанӯз баъди ба истифода супоридани қисми асосии НБО Норақ фаъолият доштанд, кофӣ нест. Ҳатто агар қувваи барқ дар ин истгоҳи барқӣ аввалин бор ба минтақаҳои номбурда расида бошад ҳам, маълумот дар бораи он ки чӣ тавр раванди мазкур ба рушдҳои истехсолкунандагии равандҳои меҳнатӣ дар ноҳияҳои наздисарҳадӣ, фарҳангу иҷтимоиёти онҳо таъсир расонидааст, ё хеле кам аст, ё тамоман вучуд надорад. Бисёре аз масъалаҳо, аз қабилӣ вазъи афзалиятноки минтақаи мазкур, мавҷудияти равандҳои тезшавандаи электрикунонии минтақа ва таъсири ин равандҳо ба ташаккулёбии инкишофи ин минтақа то ба ҳол равшан нестанд. Аз ин рӯ, зарурати омӯзиши ҷиддӣ ва таҳлили ҷузъиёти масъалаҳои мазкур пеш омад, ки ин мубрами мавзӯи таҳқиқшавандаро муайян мекунад.

Дар матбуоти даврӣ сарчашмаҳо, адабиёт ва интишороти

сершуморе мавчуд аст, ки масъалаҳои энергетика, таърихи электрикунонии Тоҷикистон, ташаккулёбии маҷмааи сӯзишворию энергетикиро омӯхта, аз ҷиҳати илмӣ аҳаммияти байналхалқии сиёсати энергетикии Тоҷикистони соҳибистиклолро инъикос ва таҳлил намудаанд [69,с.379]. Таҳлили манбаъҳо ва адабиёти нашршуда собит месозад, ки Тоҷикистон аз ҷиҳати захираҳои обӣ ва энергетикӣ кишвари сарватмандтарини Осиёи Марказӣ мебошад [97,с.283]. Вале муҳаққиқон дар қорхояшон, ки мақсади онҳо нишон додани манзараи умумии рушди энергетикии ҷумҳурӣ аст ва яке аз масъалаҳои муҳим, яъне илман тасвир намудани манзараи таърихии электрикунонии минтақаи ҷанубу шарқии Тоҷикистонро дарбар мегирад, баррасӣ накардаанд [105,с.334]. Аз ин рӯ, таҳқиқу баррасии воқеъбинонаи ин масъала низ мубрамии мавзӯи таҳқиқ ва объекти онро муайян месозад [80,с.392]. Бо дарназардошти он, ки дар солҳои истиқлолияти Тоҷикистон дар ноҳияи Ҳамадонӣ ҳамагӣ 26 ва дар ноҳияи Фархор 18 қорхонаи саноатӣ сохта шуда буд, нишон додани таҳаввулу тағйирёбии хусусияти равандҳои меҳнатӣ, инкишофи фарҳанг, иҷтимоӣ ва ҳаёти маишӣ аҳолии ин минтақаи наздисарҳадӣ, таҳлил қардан ва баҳо додани вазъи ин минтақа дар ҳаёти иҷтимоӣ иқтисодӣ ва фарҳангии кишвар лозим аст [103,с.268]. Дар давраи истиқлолият бо ташаббуси Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба ҳайси яке аз мақсадҳои стратегӣ муайян сохтани таъминсозии истиқлолияти энергетикии кишвар аҳаммияти илмӣ мавзӯи омӯхташавандаро дучанд намуда, мубрамии онро собит месозад.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯ. Оид ба таърих ва таҳлили электрикунонии Тоҷикистон мақолаҳои зиёди илмӣ, илмӣ-оммавӣ, конференсияҳо ва анҷуманҳо бахшида шудаанд. Масалан, соли 1972 дар шаҳри Душанбе Анҷумани байналхалқии илмӣ барқчиён баргузор шуд, ки ба 50-солагии нақшаи давлатии барқкунонии ИҶШС бахшида шуда буд [72,с.190].

Бо дар назардошти аҳаммияти илмӣ масъалаи таҳқиқшаванда

маъхазҳои бойгонӣ, маводи адабиёти чопӣ оид ба электрикунонӣ, аз ҷумла, бойгонии ҳизбӣ ва давлатии ҳамаи ноҳияҳои минтақа, ҳисоботи оморӣ ноҳияҳо, маводи шабакаҳои барқӣ, ҳисоботи колхозу совхозҳо, шуроҳои деҳот, оғоз аз соли 1920 то солҳои 1950 истифода ва омӯхта шудаанд [4].

Ин мавод муфассал таҳлил карда шуданд, манзараи нави таърихи электрикунонии ҷумҳурӣ таъсис дода шуд, ки ин воқеа, вазифаи моро дар таҳқиқи мавзӯ муайян намуд [76,с.208].

Бояд таъкид кард, ки гарчанд мавзӯи мазкур предмети таҳқиқи алоҳида нашуда бошад ҳам, паҳлуҳои гуногуни он дар таҳқиқоти умумӣ оид ба электрикунонии давлати шуравӣ, дар асарҳои коллективӣ ва бунёди доир ба таърихи халқи тоҷик, инчунин дар қорҳои муҳаққиқони бисёр, аз ҷумла Стеклов Ю.В. «Нақшаи давлатӣ оид ба электрикунонии Россияи Советӣ», «В.И. Ленин ва электрикунонӣ», «Таърихи халқи тоҷик», Шарипов А., Қосимӣ З. «Фархундапай», Маликов М. «Энергетическая независимость Таджикистана: история, проблемы и перспективы. », «Роҷеъ ба масъалаи таърихнигорӣ рушди энергетикӣ ва электрикунонии Тоҷикистон», «Энергетика – неруи қавии истеҳсолкунанда ва табдилдиҳандаи соҳтмони ҷомеаи иҷтимоӣ дар Тоҷикистон», Ҳотамов Н.Б. «Тағйироти иҷтимоӣ иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи истиқлолият (солҳои 1991-2006)», Аҳророва А.Д., Аминҷонова Ф.М., Доронкин К.А. «Энергетикаи Тоҷикистон: тамоюлотӣ муосир ва дурнамои рушд», Ёдгорӣ Н. «Энергетикаи Тоҷикистон: дирӯз, имрӯз ва фардо», «Ҳоҷагии халқи ҶШС Тоҷикистон дар соли 1984», Нурмаҳмадов Д. «Гидроэнергетикаи Тоҷикистон: захираҳо ва дурнамо», Раҳимов Д. «Низоми энергетикӣ Тоҷикистон», «Маҷмуаи мақолаҳо бахшида ба 10-солаи байналхалқии «Об барои ҳаёт» (солҳои 2005-2015), Азимов Х. «Идоракунии молиявии неруи энергетикӣ Тоҷикистон», Назарзода А. «Истиқлолияти давлатӣ: марҳилаи ҳалкунанда дар тақдирӣ халқи тоҷик (бахшида ба 30-солагии истиқлолияти давлатии Тоҷикистон)» инъикос ёфтанд. Дар қорҳои

илмий Маликов М.Х. «Энергетическая независимость Таджикистана: история, проблемы и перспективы.», А.Д. Ахророва, А.Д. Шарифзода, Д.А. Доронкин ва дигарон масъалаҳои захираҳои сӯзишвории энергетикӣ кишвар, амалияҳои омӯзиш ва азхудкунии онҳо, инчунин равандаҳои истеҳсоли ҳаҷми халқ, фарҳангу ҳаёти маишӣ аҳолии ҷумҳурӣ дар истифодабарии қувваи барқ баррасӣ карда шудаанд.

Вале, мутаассифона, дар ин корҳо раванди электрикунонии ноҳияҳои омӯхташаванда таҳлил карда нашудааст, гарчанд ин ноҳияҳо ба нақшаи аввалини электрикунонии ҷумҳурӣ ворид карда шуда буданд.

Дар корҳои илмӣ Д. Нурмаҳмадов, Н.Ёдгорӣ, Х.Азимов, А.Назарзода ва Б.Сирочев асосан масъалаҳои сохтмони иншооти энергетикӣ, аз ҷумла масъалаҳои маблағгузори НБО-ҳои Қайроққум, Сарбанд, Норақ ва Роғун мавриди муҳокима қарор ёфта, масъалаҳои электрикунонии қисми ҷанубу шарқии кишвар аз доираи назари муҳаққиқон берун мондаанд.

Дар асарҳои Н. Ёдгорӣ, Б. Юнусова, З. Зиёева ва муҳаққиқони дигар дар корҳояшон, ки инъикос кардани манзараи умумии рушди энергетикӣ ҷумҳуриро дар назди худ мақсад гузошта буданд, масъалаи муҳим оид ба таърихи электрикунонии минтақаи ҷанубу шарқии Тоҷикистон баррасӣ нашудааст. Дигар ин, ки қариб дар ҳамаи корҳои илмӣ-монографияи номбаршуда масъалаҳои мубрами мавзӯ – сохтмони хатҳо ва постансияҳои электрикӣ, вазъияти ба деҳоти минтақа рафтани барқ, истифодаи қувваи барқ дар корҳои меҳнат, талаби корхонаҳои саноатӣ минтақа, электрокунонии протсессҳои истеҳсолоти ҳаҷми кишлоқи мавзӯ, электрокунонии муассисаҳои маданӣ-маишӣ сокинони деҳот қариб, ки ишора нашудаанд.

Ҳамин тариқ, доир ба таърихи электрикунонии минтақаи ҷанубу шарқии Тоҷикистон асарҳои махсуси хулосакунанда ба назар намерасанд. Омӯзиши нокифояи ин мушкилот интиҳоби ин мавзӯро ҳамчун таҳқиқи диссертатсионӣ муайян карда, кӯшиши таҳлили бонизомии таърихи электрикунонии минтақаи ҷанубу шарқии

Тоҷикистонро ҳамчун омили рушди иқтисодӣ ва фарҳангӣ-маърифатии минтақа ба миён мегузорад.

Алокаи диссертатсия бо барномаҳо, лоиҳаҳо ва мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар доираи татбиқи нақшаи кори илмӣ-таҳқиқотии кафедраи таърихи умумӣ ва ватании Донишгоҳи славянии Россия ва Тоҷикистон аз рӯйи мавзуи «Таърихи халқи тоҷик, қонуниятҳои умумӣ ва хусусиятҳои раванди таърихӣ» иҷро шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсаду вазифаҳои таҳқиқ. Мақсади асосии таҳқиқи мазкур омӯختан ва воқеъбинона таҳлил кардани маводи амалӣ доир ба масъалаҳои таърихи электронунии ноҳияҳои ҷанубу шарқии Тоҷикистон, муайян кардани дараҷаи таъсири он ба инкишофи қувваҳои истеҳсолкунанда, фарҳангу ҳаёти маишии аҳолии ноҳияҳои ҷанубу шарқии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Дар рафти омӯзишу таҳлили маводи мавзуи интихобшуда диссертант дар назди худ вазифаҳои зеринро муқаррар намуд:

– нишон додани манзараи воқеии захираҳои обию энергетикӣ ин минтақа;

– муайян кардани сатҳи амалии истифодабарии захираҳои обию энергетикӣ минтақа бо мақсадҳои истеҳсолӣ;

таҳлил кардани вазъи равандҳои истифодабарии қувваи барқ дар фарҳангу ҳаёти маишии аҳолии ин ноҳияҳо;

– муайян кардани аҳаммият ва нақши қувваи барқ дар ҳаёти фарҳангӣ ва маишии аҳолии ноҳияҳои ҷанубу шарқии ҷумҳурӣ;

таҳлил кардани дастовардҳои истифодабарии қувваи барқ дар равандҳои заҳматталаби хоҷагии деҳот дар минтақаҳои ҷанубу шарқӣ;

– асоснок кардани зарурати ташаккулёбии маҷмааи сӯзишворию энергетикӣ Тоҷикистон ва аҳаммияти он барои мунтазам таъмин кардани ҳамаи минтақаҳои кишвар бо қувваи барқ;

– муайян кардани пойгоҳи маводӣ ва дурнамои сохтмони истгоҳҳои барқии нави хурд, миёна ва калон дар ҳудуди Тоҷикистон;

– баррасӣ кардани аҳаммияти байналхалқӣ ва сиёсии сиёсати

Иттиҳоди Шуравӣ доир ба электрикунонии ноҳияҳои наздисарҳадӣ;

– асоснок кардани дурнамои рушди минбаъдаи энергетикӣ ва электрикунонии ноҳияҳои ҷанубу шарқии Тоҷикистон.

Объекти таҳқиқро таърихи электрикунонии минтақаҳои ҷанубу шарқии Тоҷикистон ташкил медиҳад, ки ба андозаи муайян дар адабиёти илмӣ ва матбуоти даврӣ инъикос ёфтааст.

Мавзӯи таҳқиқ аз раванду дараҷаи электрикунонии хоҷагии халқ ва фарҳанги ноҳияҳои ҷанубу шарқии Тоҷикистон дар асри XX – оғози асри XXI иборат аст. Таҳлил, хулоса барорӣ ва равшансозии нақши қувваи барқ дар инкишофи қувваҳои истеҳсолкунанда, рушди иқтисодии ноҳияҳои зикршуда, нишон додани нақши табдилдиҳандаи қувваи барқ дар инкишофи фарҳанг, илм, таҳсилот дар ин ноҳияҳо рукни асосии мавзӯи таҳқиқ ҳастанд.

Чорҷӯбаи хронологии таҳқиқ солҳои 20-уми асри XX – оғози асри XXI, яъне давраи табaddулотӣ сотсиалистӣ дар Тоҷикистон, марҳилаҳои ибтидоии давраи истиқлолияти ҷумҳуриро, ки давраи тағйироти назаррас дар рушди энергетикаи минтақаҳои ҷанубу шарқии Тоҷикистон ва дар маҷмӯъ тамоми ҷумҳурӣ аст, дар бар мегирад.

Асосҳои назариявӣ – методологии таҳқиқот. Диссертант зимни навиштани диссертатсия аз методҳои илмӣ таърихӣ, ҳувият, воқеияти илмӣ, таҳлили таърихӣ-муқоисавӣ васеъ истифода бурдааст. Дар баробари ин, асоси таҳқиқи мазкурро усули мушкилотӣ-хронологӣ ташкил медиҳад, ки барои муайян намудани таърихи электрикунонии ин минтақаи наздисарҳадӣ ва аҳаммияти он дар ҳаёти иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва фарҳангии маишӣ аҳолии минтақа имконияти хуб фароҳам меорад.

Сарчашмаҳои таҳқиқи мазкур аз маводи бойгонии давлатии таърихи навтарини Тоҷикистон, бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, бойгонии вилояти Хатлон, бойгонҳои ҷорӣ ноҳияҳои Ҷайхун, Қубодиён, Шаҳритус, Дӯстӣ, Панҷ, Фархор, Ҳамадонӣ, Шохин,

маводи оморӣ, нашрияҳои даврӣ, маводи дастгоҳи марказии энергетика ва электривунонии ҶШС Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Тоҷикистон, маводи трести «Хатлонбарқ бунёд», маводи ҳисоботи шабакаи барқии ноҳияҳои ҷанубу шарқии ҷумҳурӣ, маводи амалӣ барои оморасозии мутахассисон дар соҳаҳои энергетика барои вилояти Хатлон ва минтақаҳои ҷанубу шарқии ҷумҳурӣ иборат ҳастанд [45].

Ғайр аз маводи бойгонии нумбаршуда диссертант иловатан аз маводи интишорнаёфтаи фондҳои ноҳиявӣ ва минтақавии давлатӣ ва ҳизбии вилояти Хатлон оид ба вазъи захираҳо, сӯзишворию иқтисоди энергетикӣ, истифодабарии воқеии онҳо, маълумоти оморӣ ва ҳисоботҳои ташкилоти энергетикӣ, колхозу совхозҳо истифода бурдааст. Ҳамчунин маводи муҳаққиқӣ, матбуот ва ғайра истифода шудаанд.

Навгонии илмӣ таҳқиқот. Бо мақсади таҳлилу муайянсозии боэътимоди нуқтаҳои электривунонии ноҳияҳои ҷанубу шарқӣ, дар навбати аввал маводи интишорнаёфтаи бойгонӣ, нашрияҳои илмӣ монографӣ, маводи оморӣ ва матбуоти даврӣ таҳлил карда шудаанд.

Аз онҳо оид ба вазъи ҷуғрофии ноҳияҳои ин минтақа, захираҳои оби энергетикӣ он, таърихи инкишоф, сатҳи электривунонии хоҷагии халқ ва фарҳангу ҳаёти маишӣ аҳолии минтақа иттилооти аниқ ба даст овардан мумкин аст.

Таҳқиқ, таҳлил ва инъикоси мавод доир ба таърихи электривунонии ноҳияҳои ҷанубу шарқии Тоҷикистон дар маҷмӯъ, баъзе мушкилоти саҳифаҳои таърихи халқи тоҷикро пурра анҷом дода, ба хонанда ҳаҷми маводеро, ки барои фаҳмиши беҳтари вазъи иқтисодию фарҳангии кишвари худ имкон медиҳанд, пешкаш месозад. Доираи мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ бо қорҳои илмӣ ва китобҳои дарсӣ доир ба иқтисодиёт, фарҳанг, илмҳои иҷтимоӣ ва сиёсӣ саҳт алоқаманд аст.

Ғайр аз ин, навгонии илмӣ таҳқиқот аз матолиби зерин бармеояд:

– аксарияти маводи мавзӯи мазкур таҳлил карда шуда, дар навбати аввал баҳои илмӣ онҳо дода шудааст.

– дар минтақа ғайр аз дарёҳои қалон дарёҳои Панҷ, Қофарниҳон ва

Яхсу ба ҳайси сарчашмаҳои иловагии истеҳсоли қувваи барқ баррасӣ шудаанд;

- сарчашмаҳои асосии истеъмоли қувваи барқ дар ин минтақаҳо нишон дода шудаанд;

- дараҷаи истифодабарии қувваи барқ аз тарафи хоҷагиҳои фермерӣ ва аҳолии минтақаҳои ҷанубу шарқии Тоҷикистон барои эҳтиёҷоти истеҳсолии хоҷагии деҳот, корхонаҳои алоҳидаи истеҳсолӣ, фарҳангӣ ва маишӣ аҳолии деҳот муайян карда шуд;

- аҳаммияти таърихӣ қувваи барқ дар тағйирёбии ҳаёти фарҳангии аҳолии Тоҷикистон инъикос ёфтааст;

- зарурати созмондиҳии маҷмаи сӯзишворию энергетикӣ Тоҷикистон ва аҳаммияти он барои мунтазам бо шабакаи барқӣ таъмин кардани ҳамаи минтақаҳои кишвар асоснок карда шуд;

аҳаммияти байналхалқӣ сиёсати Иттиҳоди Шуравӣ доир ба электрикунонии ноҳияҳои наздисарҳадӣ муайян карда шудааст;

- заминаҳои моддӣ ва дурнамои сохтмони истгоҳҳои барқӣ нави хурд, миёна ва калон дар ҳудуди Тоҷикистон муайян карда шуданд;

- дурнамои рушди энергетикӣ ва электрикунонии минтақаҳои ҷанубу шарқии Тоҷикистон асоснок карда шуд.

Нуктаҳои асосӣ ба ҳимоя пешниҳод шаванда:

- дар давраи шуравӣ ноҳияҳои наздисарҳадӣ дорои имтиёзҳои махсус буда, инкишофи иҷтимоию иқтисодӣ ва фарҳангии ин ноҳияҳо дар таҳти назорати махсуси ҳукумати кишвар қарор дошт;

таҳлили сарчашмаҳо ва адабиёти интишорёфта собит месозанд, ки Тоҷикистон дар Осиёи Марказӣ аз нуктаи назари захираҳои обию энергетикӣ кишвари аз ҳама сарватманд аст;

- қувваи барқ дар инкишофу тағйироти иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва фарҳангӣ маишӣ соҳаҳои ҳаёти аҳолии Тоҷикистон нақши самаранок мебозад. Истифода бурдани қувваи барқ дар хоҷагиҳои аҳолии минтақаҳои ҷанубу шарқии Тоҷикистон, дар истеҳсолоти кишоварзӣ, дар корхонаҳои алоҳидаи истеҳсолӣ, бо мақсадҳои фарҳангӣ маишӣ

ҳаёт ва сатҳи рӯзгори сокинони ин ноҳияҳоро ба кулӣ дигаргун месозад;

– созмондиҳии истгоҳҳои барқии нави хурд, миёна ва калон дар ҳудуди Тоҷикистон, аз он ҷумла дар минтақаҳои таҳқиқшаванда, саривақтӣ мебошад ва барои сохтмони онҳо асосҳои моддӣ ва табиӣ мавҷуданд;

электрикунонии минтақаҳои гуногуни Тоҷикистон, аз он ҷумла ноҳияҳои ҷанубу шарқӣ дар замони мо аҳаммияти боз ҳам бештар касб карда, асоси рушди иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии ҷомеаро ташкил медиҳад.

Аҳаммияти назарӣ ва амалии таҳқиқ. Маводи таҳқиқи мазкур метавонанд зимни тарҳрезии масъалаҳои гуногуни таърихи халқи тоҷик, фарҳанги он, энергетикаи вилояти Хатлон, дар таҳқиқоти иловагӣ доир ба таъриху фарҳанги минтақаҳои гуногун ва ноҳияҳои кишвар, зимни гузарондани курсҳои алоҳида доир ба таърихи энергетикаи кишвар ва ҳаёти фарҳангии халқи тоҷик, дар бозгашт ба равшансозии масъалаҳои фаромӯшшудаи сиёсати Ҳукумати Шуравӣ дар соҳаҳои иҷтимоӣю иқтисодӣ ва рушди фарҳангии ноҳияҳои наздисарҳадии Тоҷикистон истифода бурда шавад. Ғайр аз ин, маводи таҳқиқи мазкур метавонад зимни навиштани асарҳои алоҳида, рисола ва мақолаҳои истифода шавад, ки онҳо ташаккулёбии маҷмааи обиёи энергетикаи Тоҷикистонро, бо инобати дурнамои азхудкунии захираҳои сӯзишвории энергетикаи кишвар, ки онҳо имкониятҳои иҷтимоӣю иқтисодӣ ва равандҳои фарҳангии Тоҷикистонро равшантар месозанд, ба пуррагӣ нишон медиҳанд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқи анҷом додашуда бо он тасдиқ мегардад, ки таҳқиқот дар асоси омӯзиши маводи бойгонӣ, санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ, маълумоти оморӣ, маводи мақомоти ҳукуматӣ ва ташкилоте, ки фаъолияти онҳо бевосита бо электрикунонии корхонаҳои ватанӣ, иқтисодиёт ва ҳаёти фарҳангии ноҳияҳои ҷанубу шарқии Тоҷикистон алоқаманд аст, таҳия шудааст. Аксарияти ин мавод нахустин бор ба мубодилаи илмӣ ворид карда шудаанд.

Мутобикати мавзуи диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзуи диссертатсия ба бандҳои 1, 2, 6 шиносномаи ихтисосҳои КОА дар назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба ихтисоси 07.00.00 – Илмҳои таърихӣ ва бостоншиносӣ (07.00.02 – Таърихи ватанӣ) мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқ. Ҳамаи давраҳои татбиқи нақшаи кори илмӣ, аз қабili коркарди мавзӯ, асосноккунӣ ва аҳаммияти он, мақсадгузорӣ ва иҷрои вазифаҳои он риоя шуданд ва бо иштироки бевоситаи муаллиф анҷом дода шудаанд. Муаллиф маводи таърихи электронунии минтақаҳои ҷанубу шарқии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар даврони шуравӣ ва давраи истиқлолият муфасссал таҳлил карда, дар таҳқиқи он саҳми худро гузоштааст. Доир ба мавзуи рисола муаллиф ба натиҷаҳои муайяни илмӣ омада, таклифу тавсияҳои худро баён кардааст ва мақолаҳои илмӣ нашр кардааст.

Тасвиби амалии натиҷаҳои таҳқиқи диссертатсионӣ.

Натиҷаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ аз ҷониби муаллифи он дар конференсияҳои байналхалқӣ, ҷумҳуриявӣ ва минтақавии илмӣ-амалӣ ва илмӣ-назариявӣ, семинарҳои илмию амалии олимони ҷавон ва унвонҷӯёни Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳокима ва ҳимоя карда шудаанд.

Диссертатсия дар ҷаласаи кафедраи таърихи умумӣ ва ватании Донишгоҳи славянии Россия ва Тоҷикистон (суратмаҷлиси №6 аз 11.04.2025) муҳокима шуда, барои дифоъ тавсия дода шуд.

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Доир ба натиҷаҳои таҳқиқот, ки бо кори диссертатсионӣ алоқаманданд, 12 мақолаи илмӣ нашр гардид, аз он ҷумла 5 мақолаи илмӣ дар нашрияҳои аз тарафи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тақризшаванда ва 7 мақола дар нашрияҳои дигар ба таъб расид.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия ба мақсаду вазифаҳои таҳқиқот мувофиқ буда, дар бандубасти қор принсипи хронологӣ истифода бурда

шуд. Диссертатсия дар 164 саҳифаи компютерӣ чоп шуда, дорои рӯйхати ихтисорот ва аломатҳои шартӣ, муқаддима, ду боб, ҳафт зерфасл, хулоса ва тавсияҳо, рӯйхати сарчашмаҳо ва адабиёти истифодашуда (ҳамагӣ 175 номгӯй) иборат аст.

БОБИ 1. ТАЪРИХИ ЭЛЕКТРИКУНОНИИ НОҲИЯҲОИ ҶАНУБУ ШАРҚИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ДАВРОНИ ШУРАВӢ

1.1.Захираҳои обӣ- энергетикӣи Тоҷикистон

Сарфи назар аз беадолатии таърихӣ, ки дар натиҷаи он ба халқи тоҷик танҳо пораи кӯчаке аз заминҳои паҳновари ватани таърихӣ насиб гардид, табиат ин заминҳоро, аз ҷумла ноҳияҳои ҷанубии онро бо сарватҳои табиӣи беназир ва шароитҳои хуби иқлимӣи барои ҳаёт ва пешрафт мусоид таъмин намудааст.

Арзишмандтарин сарвати табиӣи ҷумҳури – захираҳои сӯзишворӣ-энергетикӣи ин минтақа то асри XX мавриди омӯзиш ва коркард қарор нагирифта буданд. Захираҳои энергетикӣи кишвар дар заминаи 125 000 дарёҳои калон, миёна, хурд ва шохобҳои онҳо, 34 кули хурду калон, 4 млрд м³ газ, 3 млрд тонна ангишт, то 2 млрд тонна нефт, энергияи бепоёни Офтоб ва ғайра ташаккул меёбанд. Захираҳои энергетикӣи танҳо қисмати сарҳадӣи ҷанубу шарқӣи мамлакат зиёда аз 100 млрд. кВт/сро ташкил медиҳанд. Барпо гардидани ҳокимияти халқӣ дар солҳои 20-уми асри XX дар ин муносибат таҳаввулоти ҷиддӣ ба миён овард. Танҳо низомӣи сотсиалистӣ дар Тоҷикистон дар омӯзиши ҳайат ва ҳаҷми сарватҳои табиӣ ва обӣ-энергетикӣи кишвар кори бузурги амалиро анҷом дод.

Бо ёрии олимон ва мутахассисони рус, аллакай дар солҳои 30-юм захираҳои бузурги ангишт, нефт, газ, гидроэнергетикӣ, ки ба пешрафти қувваҳои истеҳсолкунанда, рушди соҳаҳои гуногун, аз ҷумла иқтисодӣ, илмӣ, фарҳангӣ заруранд, муайян гардиданд.

Ҷуғрофия ва захираҳои сарватҳои обӣ-энергетикӣи Тоҷикистон дар солҳои 30-юми асри XX, дар солҳои баъдиҷангӣ ва дар солҳои аввали ба даст овардани соҳибистиклолӣ мавриди омӯзиш қарор дода шудаанд. Дар тадқиқи онҳо олимон, мутахассисон аз Тоҷикистон, Россия ва дигар кишварҳо иштирок намуда, ҳар яки онҳо маълумотҳои ҷамъбастии худро оид ба захираҳои сарватҳои обӣ-энергетикӣ ва сӯзишвории кишвар пешниҳод карданд. Варианти охирини омӯзиши захираҳои обӣ-

энергетикӣ аз он сабаб эътимодбахш аст, ки дар солҳои аввали соҳибистиклолӣ дар ҷумҳурии институти алоҳидаи илмӣ-тадқиқотӣ таъсис ёфт, ки мутахассисон, олимони он тақрибан дар толи 10 сол ҳамаи минтақаҳои ҷумҳуриро ба таври дақиқ тадқиқ намуданд [77,с.170]. Онҳо мавқеи марказии ҷойгиршавии захираҳои ангишт, нафт, газ ва дигар сарватҳои табииро муайян намуда, ҳаҷми захираҳои обӣ-барқии ҳар як дарёи калону хурд, шохобҳои онҳоро ҳисоб карданд, инчунин ҳаҷми умумии захираҳои обӣ-барқии кишварро муайян намуданд [125,с.27]. Обанборҳои асосии обӣ дар сайёраи Замин укёнус ва баҳрҳо ба ҳисоб мераванд. Дар ҷаҳон 4 укёнуси калон мавҷуд аст, ки дар онҳо захираҳои бепоёни оби ҷаҳон ҷамъ гардидаанд. Ин укёнусҳо – Атлантика, Ором, Ҳинд ва Яхбастаи Шимоли мебошанд, ки захираҳои оби ҷаҳонро ташкил медиҳанд. Ин захираи оби ҷаҳонро оби 75 баҳр пурра месозад, ки онҳоро барои обёрӣ намудани замин истифода бурдан мумкин аст. Дар укёнус ва баҳрҳо беш аз 160 намуди гуногуни ҳайвонот ва зиёда аз 10 ҳазор намуди обсабзҳо мавҷуд аст, ки инсон метавонад онҳоро баъд аз коркард истеъмол намояд. Дар қариб укёнус ва баҳрҳо инчунин маводи химиявии барои мавҷудияти инсон ва пешрафти иқтисодиёт муҳим дар ҳаҷми хеле зиёд мавҷуд аст. Ин навъҳои гуногуни намак, нафт ва ғайра ба ҳисоб мераванд. Мутахассисон пайдоиши укёнусҳоро тақрибан 140 то 160 млн сол қабл муайян кардаанд. Имрӯз, аз 2/3 ҳаҷми оби сайёраи Заминро маҳз обҳои укёнус ва баҳрҳо ташкил медиҳанд [87,с.60].

Сарчашмаи асосӣ ва захиракунандаи обҳои нушокӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ноҳияҳои кӯҳӣ ба ҳисоб мераванд, ки дар онҳо захираҳои бузурги барф ҷамъ мешавад. Захиракунандаҳои асосии оби тозаи нушокӣ – ин пирахҳои баландкӯҳҳо маҳсуб меёбанд, ки дар онҳо миллионҳо тонна барф ҳифз мегардад.

Альон дар Тоҷикистон 8492 пирах мавҷуд аст, ки майдони 8476,2км² ташкил дода, тахминан 6% миқёси тамоми қаламрави ҷумҳуриро фаро мегиранд. Пирахҳои Дарвоз, Пётри Якум, Язғулом,

Рӯшон, Шугнон, Ишкошим, Шохдара, Музкол, қаторкӯхҳои Зарафшон, доманакӯхҳои Олой, пиряхҳои Федченко, Зулумрат, Октябр, Усту ва ғ. аз ҷумлаи онҳо махсус меёбанд [87,с.109-110].

Дар ин ноҳияҳои баландкӯҳи душворгузар ҳаҷми асосии оби тозаи нӯшокии Тоҷикистон ташкил меёбад. Аммо дар солҳои охир, бинобар сабаби гармшавии иқлим пайваста суръати обшавии пиряхҳо вусъат ёфта истодааст, ки дар натиҷаи он захираи оби тозаи нӯшокии ҷумҳурӣ низ кам шуда истодааст. Барои мисол, пиряхи Зарафшон дар як шабонарӯз ба миқдори 27 сантиметр ҳаракат карда, об мешавад. Баландшавии ҳарорат дар давраи зимистон ҳаҷми захираи обии дарёҳо ва кӯлҳоро кам карда истодааст. Аз соли 1930 то имрӯз беш аз 33% майдони пиряхҳои Тоҷикистон аз байн рафта, дар натиҷаи гармшавии иқлим ва ғ. ба об табдил ёфтааст.

Мутобиқи ҳисобҳои академик А.С. Никитин дар ҳудуди Тоҷикистон беш аз 1300 кӯлҳо – обанборҳои калону хурд мавҷуд аст. Қисмате аз кӯлҳо дар баландкӯҳҳо ташкил ёфтаанд, ки кӯли Сарез, Қаракӯл, Яшилкӯл, Искандаркӯл, Буяндкӯл аз ҷумлаи онҳоянд. Барои мисол, кӯли Қаракӯл дар баландии 3915 метр ташкил ёфта, ҳаҷми оби он 4150 км²-ро фаро мегирад [87,с.109].

Кӯли Сарез моҳи феввали соли 1911 дар дарёи Мурғоб (Бартанг), ки дар натиҷаи заминларзаи тақрибан то нӯҳ бал кӯҳи Музкол вайрон шуда, ба ғор фурӯ рафт ва деҳаи Усойро аз байн бурда буд, ташкил ёфтааст. Дар натиҷаи ин заминларза аз якчанд деҳоти гирду атроф тақрибан 180 нафар ғавтиданд.

Дарёи Мурғоб боз истода, дар сарбанди ба вучудодада кӯл пур мешуд. Об дар муддати ҳар соат ба миқдори 1,5 см боло рафта, дар як шабонарӯз ба 36 см мерасид. Кӯли калон бо дарозии 28 км ва чуқурии 280 метр ташкил шуд. Пас аз се сол дарёи Мурғоб аз сарбанд канда шуда, равон гардид, гарчанде ки кӯл ҳанӯз ҳам оҳиста-оҳиста афзоиш меёбад.

Дар давоми сол аз Мурғоб ба Сарез 520 м³ об ворид шуда, тариқи дарёи Бартанг аз Сарез 1438 м³ об дар як сол хориҷ мешавад. Дар баробари ин, 90% захираҳои оби дарёи Аму маҳз дар кӯли Сарез ташкил меёбад, ки куллан оби тозаи ошомиданӣ ба ҳисоб меравад [87,с.432].

Дар байни кӯлҳои чумхӯрӣ 18-20 кӯле мавҷуд аст, ки дар онҳо обҳои минералии дорои ҳарорати баланд ва лойҳои табобатӣ, ки барои инсон фоиданок махсуб меёбанд, ташкил ёфтаанд.

Ноҳияҳои ҷанубу шарқии Тоҷикистон низ аз захираҳои оби энергетикӣ хеле бой мебошанд [87,с.427]. Дар захираҳои оби минтақа ва дарёчаҳои хурд бо зарех бузург панҷ ҳар сол зиёда аз 100 млрд кВт/с қувваи барқ ҳосил кардан мумкин.

Ҳамин тавр, дар қаламрави Тоҷикистон захираҳои бузурги оби барои тамоми Осиёи Марказӣ ташаккул ёфта истодаанд. 71% захираҳои оби дар Тоҷикистон ташаккул ёфта, аз ҷониби кишварҳои Осиёи Марказӣ истифода бурда мешаванд. Ин мисоли олии ташкилёбии оби беназири ошомиданӣ дар минтақа ба ҳисоб меравад [110]. Дар натиҷаи гармшавии иқлим қисмати муайяни ин об бӯғ шуда, ба баҳри Арал мерезад, ки баъд ба пуррагӣ самарайи он барои инсон аз байн рафта, боиси паҳншавии бемориҳои гуногун мегардад.

Дар баробари ин, дар оғози пошхӯрии ИҶШС дар доираи муайяни кишварҳои соҳибхитӣ Осиёи Марказӣ, ки дар ҷойи собиқ кишварҳои иттиҳод таъсис ёфтаанд, танқидҳои беасос нисбати Ҳукумати Тоҷикистон ба вучуд омаданд. Ақидаҳои вучуд доштанд, ки сохтмонҳои бузурги НБО ва обанборҳои калон ҳаҷми захираҳои обро дар поёноби Амударё коҳиш дода, сохтмони неругоҳҳои барқии бузург, аз қабili Норақ ва Роғун боиси зилзилаҳои саҳти харобиовар мегардад, ки дар натиҷа бисёре аз ноҳияҳои минтақа метавонанд зерӣ об монанд.

Ҳукумати Тоҷикистон, Шурои Олӣ ва шахсан Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон дар мактубҳо, паёмҳо, гуфтушунидҳои телефонии бешумор кӯшиш менамуданд, ки ба сарони ин кишварҳо, аллахусус

Ўзбекистон вазъиятро фаҳмонда, собит намоянд, ки сохтмони сарбандҳои НБО-ҳои бузург дар дарёи Вахш ҳеҷ вақт ба кишварҳои ҳамсоя зарари худро намерасонад [54,с.47]. Илова бар ин, лоиҳаҳои НБО Норақ ва Роғун чандин маротиба таҳлили техниқро дар Олмон, Италия ва Фаронса гузашта, асоснокии сохтмони ин объектҳо тасдиқ карда шудааст.

Ба ақидаи Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон: Тоҷикистон ҳеҷ вақт воридшавии захираҳои обиро ба қаламрави кишварҳои ҳамсоя маҳдуд накарда буд ва нахоҳад кард. Дар ин ҷо мебояд қайд намуд, ки қисмати назараси қувваи барқи обӣ маҳз ба худуди кишварҳои ҳамсоя, аллалхусус Ўзбекистон ворид карда мешавад.

Гузашта аз ин, Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон чандин маротиба ба роҳбарони кишварҳои ҳамсоя муроҷиат намуда, пешниҳод кардааст, ки захираҳои обӣ сарфакорона ва самаранок истифода шуда, экологияи дарёҳо, кӯл, ҳавзаҳои дарёҳо ҳифз карда шаванд.

Аз соли 2003 чор даври муроҷиати Эмомалӣ Раҳмон ба Созмони Миллали Муттаҳид дар бораи мушкилиҳои обии Осиёи Марказӣ, оид ба нигоҳдорӣ ва ҳифзи захираҳои обии минтақа, оид ба вазъи экологии захираҳои обӣ оғоз мегардад.

Ассамблеяи Генералии СММ ҳамаи пешниҳодоти Ҳукумати Тоҷикистонро дақиқан назарона омӯхта, мақсад ва вазифаҳоро дар самти рушди устувор, аз ҷумла ба масъалаҳои захираҳои обӣ марбутбударо, ки дар самти рушди устувор то давраи 2030 аввалиндараҷа маҳсуб меёбанд, тасдиқ намуд [150,с.5].

Дар ҳуҷҷати хотимавии Конференсияи СММ маҳсус қайд карда мешавад, ки захираҳои обӣ барои рушди устувор ва коҳиш додани сатҳи камбизоатӣ ва гуруснагӣ аҳаммияти ҳалкунанда доранд, миёни захираҳои обӣ, энергетика, истиқлолияти озуқавӣ алоқаи ногустастанӣ мавҷуд аст, захираҳои обӣ дар пешрафти захираҳои инсонӣ, таъмини тандурустӣ ва некуаҳволии аҳоли зарур буда, ҷиҳати расидан ба ҳадафҳо

дар соҳаҳои иҷтимоӣ, экологӣ ва иқтисодӣ аҳаммияти ҳаётан муҳимро моликанд.

Ташаббуси ҷониби Ассамблеяи Генералии СММ тасдиқ гардидаи Тоҷикистон ва ҷораҳои мушаххаси ин ниҳоди бонуфуз оид ба ҳалли он дар аксари кишварҳои дунё муҳокима ва тасдиқ гардида, дар бораи онҳо конференсияҳои илмӣ, симпозиумҳо, мақола ва китобҳо ба таърифи расиданд. Ҳамин тавр, роҳи ҳамдигарфаҳмӣ дар масъалаҳои умумӣ оид ба ҳифз ва самаранок истифода намудани захираҳои обӣ, махсусан оби тозаи ошомиданӣ оғоз гардид.

Мувофиқи маълумоти СММ, танҳо дар Тоҷикистон беш аз 6600 ҷорабинӣ оид ба ин мавзӯ гузаронида шудааст. Ташаббуси гузаронидани даҳсолаи Байналхалқии амал “Об барои ҳаёт” дар коллективи тамоми фабрикаҳо, заводҳо, кооперативҳои хоҷагиҳои халқ, мактабҳо, муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олӣ муҳокима гардид.

Бо дарназардошти иҷроиши барномаҳои “Об барои ҳаёт” 20 декабри соли 2018 Ассамблеяи Генералии СММ барномаи нави даҳсола “Даҳсолаи Байналхалқии амал”, “Об барои рушди устувор” барои солҳои 2018-2028, ки таҳти қарори № 73/222 аз ҷониби Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод шуда буд, қабул намуд.

Дар қарори Ассамблеяи Генералии СММ аз 21 декабри соли 2009 оид ба гузаронидани даҳсолаи Байналхалқӣ, аз ҷумла, қайд гардидаст, ки бо истинод ба қарори 64/198 оид ба барномаи амал “Об барои ҳаёт, 2005-2015” ва қарори 69/198 аз 19 декабри соли 2014, СММ бо қаноатмандӣ ҷорабиниҳои марбут ба гузаронидани Даҳсоларо таъкид намуда, ба ҷонибҳои дахлдор тавсия дод, ки ҷораҳои заруриро ҷиҳати ба даст овардани ҳадафҳо дар соҳаи ҳифз ва нигоҳдории захираҳои обӣ дар сатҳи байналхалқӣ қабул намоянд.

Тибқи ин қарор Ассамблеяи Генералии СММ бори дигар ба муқаррароти 68/157 аз 18 декабри соли 2013 дар бораи ҳуқуқи инсон ба оби тозаи безарари ошомиданӣ ва санитарӣ, ба муқаррароти 70/169 аз 18 декабри соли 2013 ва муқаррароти мушахасс оид ба шуро дар бораи

хукуқи инсон, аз ҷумла муқаррароти 24/18 аз 27 сентябри соли 2013 ва 27/7 аз 25 сентябри соли 2014 тағйироту иловаҳо ворид намуд [126].

Ҳамин тавр, тамоми башарияти ҷаҳон таҳти роҳбарии Созмони Миллали Муттаҳид пешниҳодоти Тоҷикистонро оид ба ҳифз, нигоҳдорӣ ва истифодаи самараноки захираҳои обӣ, аллалхусус захираҳои оби тозаи ошомиданӣ ҷиддӣ қабул намуда, ҷиҳати дар амал татбиқ намудани он кӯшиш намуданд.

Мутобиқи маълумотҳои охир дар қаламрави ҷумҳурӣ беш аз 25000 дарёҳои калон, миёна ва хурд бо шохобҳояшон мавҷуданд, ки дорои захираҳои бузурги энергетикӣ барои коркарди қувваи барқ дар ҳаҷми 600 млрд. кВт/с мебошад. Танҳо захираҳои гидроэнергетикӣ дар дарёи Панҷ, ки азҳудуди ноҳияҳои ҷанубу шарқии Тоҷикистон мегузарад, дар як сол 97,6 млрд. кВт/с ташкил медиҳад, ки он баъд аз дарёи Лена ва Енисей дар ҳудуди ИДМ аз ҷиҳати серобӣ ҷои сеюмро ишғол менамояд. Чунин бои ғарбии табиӣ қувваи энергетикӣ дар ягон кишвари ҷаҳон Осиё дида намешавад. Тоҷикистон аз ҷиҳати иқтисодии гидроэнергетикӣ ба сари аҳолии (87,8 ҳазор кВт/с дар як сол) мақоми дувум, аз ҷиҳати иқтисодии захираҳои қувваи обӣ дар миқёси як километри квадратӣ (3682,7 ҳазор кВт/с дар як сол) бошад, ҷои аввалро ишғол намуд [94,с.5]. Арзиши неруи барқи танҳо дар НБО Норақ истеҳсолшаванда 6-8 маротиба нисбат ба дигар Неругоҳҳои барқӣ поёнтар буда, арзиши як кВт/с қувваи барқ дар НБО Роғун 0,2 дирамро ташкил медиҳад. НБО Роғун ҳамасола ба Тоҷикистон 13,1 млрд. кВт/с неруи барқӣ истеҳсол намуда, ба истиқлолияти энергетикӣ Тоҷикистон оварда мерасонад [90,с.82].

Ба мақсад наздик шуда бояд қайд намуд, ки ҳуди минтақаҳои ба таҳлили илмӣ интихобшуда ҳам аз захираҳои обӣ-энергетикӣ берун нестанд. Масалан, минтақаҳои ҷанубу шарқиро яке аз дарёҳои бузурги ҷануби Тоҷикистон – Панҷ дар масоҳати зиёда аз 100 км тай мекунад ва имконияте мавҷуд аст, ки аз он зиёда аз 90-100 млрд.кВт/с қувваи барқ истеҳсол карда шавад. Дар ин минтақаҳо, боз зиёда аз 10 дарёҳои хурд ва

шоҳоби дарёҳо мавҷуданд, ки дар онҳо боз чандин неругоҳҳои хурду миёна сохтан имконият дорад.

Дигар – ин, ки ноҳияҳои минтақаи ҷанубу шарқӣ барои Тоҷикистон мавзеи аз ҳамма серофтоб ҳисоб мешавад ва имконияте ҳаст, ки дар ин мавзеъ тамоми сол аз қувваи Офтоб қувваи барқ истеҳсол карда шавад. Дар минтақа имкониятҳои аз қувваи шамол, кумур, газ, нефт низ хеле зиёданд.

Хулоса, минтақаи ҷанубу марказии Тоҷикистон имконият дорад, ки қувваи барқии лозимбударо аз захираҳои худ истеҳсол намояд ва ғайра.

Мавриди зикр аст, ки танҳо бо захираҳои дарёи Панҷ метавон ҳамасола то 100 млрд. кВт/с қувваи барқ истеҳсол намуд. Бо дарназардошти ҳолати иқтисодии кишвар ноҳияҳои наздисарҳадӣ ҳанӯз ҳам аз шабакаи мутамаркази барқдиҳии Норақ, Сангтӯда, Марказӣ ва ғ., истифода менамоянд. Дар солҳои истиқлолият азхудкунии шоҳҳои начандон калони дарёҳои минтақа оғоз гардид.

Тавре ки дар боло қайд кардем, захираи асосии оби ҳамаи ноҳияҳои наздимарзии ҷанубу шарқии ҷумҳурӣ, дар навбати аввал дарёи Панҷ ба ҳисоб меравад. Дар шоҳобҳо ва ҳавзаҳои дарё якҷанд неругоҳҳои начандон калони барқӣ сохта шудааст. Ин ноҳияҳоро дарёҳои Кофарниҳон ва Сурхоб, ки дар он беш аз 40 НБО-ҳои иқтидораш начандон калон сохта шудааст, низ бо неруи барқ таъмин менамоянд.

Захираҳои гази Тоҷикистон бори аввал аз ҷониби мутахассисони шуравӣ, муҳандисон ва олимони аз шаҳрҳои марказии Иттиҳоди Шуравӣ омӯхта шуда, анборҳои зеризаминии ноҳияҳои шимолиро бошад ҳанӯз мутахассисони Россияи подшоҳӣ, ки дар шимоли Тоҷикистон аслан газ пайдо накарда буданд, то андозае омӯхтаанд [66,с.672].

Мутахассисони шуравӣ, ки қишрҳои зеризаминиро ба таври амиқ тадқиқ кардаанд, дар давраи баъдиҷангӣ дар вилояти Ленинобод, аз ҷумла аз мавзеи Айратон, Конибодом, Ниёзбек, Оби Шифо ва ғайра захираҳои начандон калони газро пайдо намуданд. 300 млн. м³ гази дар

соли 1980 дар ҷумҳури истеҳсолшуда маҳз аз минтақаҳои номбаршуда ба даст омадааст [123]. Хулосаҳои баъдии мутахассисон ақидаи дар қари замини Тоҷикистон мавҷуд будани 430 млн тонна нефт ва беш аз 1 триллион м³ газро тасдиқ кардааст.

Дар ибтидои солҳои 90-ум мутахассисони шуравӣ дар ноҳияҳои марказӣ ва ҷанубии ҷумҳури беш аз 17 макони ҷойгиршавии газро бо захираи умумии 1 триллион м³ ошкор намуданд, вале мутаассифона, коркарди ин захираҳо бо муҳиби дар ҷуқурии зиёд ҷойгир будан ва шароитҳои душвори геологӣ барои ҷумҳури ғайриимкон буд.

То соли 2000-ум дар ҷумҳури 38,6 млн м³ газ, бо дарназардошти мавзӯҳои Қумсангир, Колхозобод, Балҷувон ва Шаҳринав коркард карда шуд. Дар баробари ин, гази дар ҳудуди ҷумҳури истеҳсолшуда 10% талаботи ҷумҳуриро, ки 4 млрд м³ мебошад, ташкил медиҳад [129,с.19-20].

Дар солҳои баъдичангӣ қисмати асосии талабот ба газро Ёзбекистон қонеъ мегардонд, ки дар асоси шартномаи расмӣ сурат мегирифт. Аммо дар солҳои соҳибистиклолӣ бинобар сабаби муҳолифатҳои сиёсии роҳбарон ва мансабдорони ду кишвари соҳибихтиёр воридшавии газ аз Ёзбекистон якчанд маротиба қатъ карда шуд. Дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон қорҳои ҷустуҷӯӣ идома ёфтанд, ки мутобиқи маълумотҳои охиринаи мутахассисон захираҳои зеризаминии газ тақрибан 3 млрд. м³-ро ташкил медиҳад. Вале, мутаассифона коркарди онҳо ҳанӯз ғайриимкон аст.

Таърихи қорҳои ҷустуҷӯӣ нефт дар ҳудуди Тоҷикистон ҳанӯз дар соли 1903, дар майдони “Селроҳ”-и Қонибодом оғоз гардида буд, ки аз ҷуқурии 248 м аввалин ғаввораи нефт пайдо карда шуд. Ин дастовард барои оғоз намудани қорҳои ҷустуҷӯӣ нефт дар қаламрави Шимолии Тоҷикистон замина гузошт.

Аллақай дар ҳамон солҳо қони Селроҳ, ки ба вусъатёбии суръати пешрафти муносибатҳои иқтисодии капиталистӣ дар ноҳияҳои шимолии Тоҷикистон имкон меод, ҳеле муҳим арзёбӣ карда мешуд. То соли 1913

дар қаламрави Шимолии Тоҷикистон беш аз 10 кони нефт, ки дар заминаи онҳо 29 корхонаи саноатӣ, аз ҷумла 11 корхонаи коркарди санги ангишт, нефт ва озокерит; 8 корхонаи пахтатозакунӣ; 4 корхонаҳои начандон калони истеҳсоли намак; 2 заводи винобарорӣ амал мекарданд, муайян карда шуд. Аз ҳама корхонаи бузург корхонаи саноати нефти «САНТО», ки дар он 156 коргарон ва мутахассисон ғайолият мекарданд, махсуб меёфт. Шумораи умумии коргарони дар ин соҳаи саноатӣ банд буда 838 нафарро ташкил меод [108,с.21].

Барои коркарди истеҳсолоти нефтӣ дар оянда ташкилоти аксионерии Суханов, аз соли 1909 бошад, корхонаи саноати нефти “Санто” ғайолиятро давом дод. Дар асоси таҷҳизоти созмондода то 18-19 ҳазор тонна нефт, дар соли 1915 бошад, то 19,1 ҳазор тонна нефт ба даст оварда шуд [61,с.71].

Солҳои 20-ум дар қаламрави ноҳияҳои марказӣ ва ҷанубии Тоҷикистон корҳои ҷустуҷӯӣ ва коркарди нефт оғоз ёфт. Бо ташкилҳои ва мустақамшавии ҷумҳурии нави шуравӣ 28 кони нефт, ки аз ин теъдод қисмати асосӣ то ҳол дар марҳилаи аввали коркард қарор дорад, муайян гардид. Нефт дар ин ҷо дар ҷуқурии аз 5 000 то 7 000 м., қисмати асосии захираҳои нефтии категорияҳои саноатӣ диққати асосӣ ба минтақаи комплекси ҳудудӣ-саноатии Ҷануби Тоҷикистон равона карда шудааст. Захираҳои муайяншудаи нефтӣ дар ҷумҳурӣ алъон 1% захираҳои умумиро ташкил медиҳанд, ки ин захираҳо ба 122 млн. тонна сӯзишвории шартӣ арзёбӣ мегарданд.

Дар айни замон қонҳои асосии нефт дар ҷумҳурӣ Қизил Тумшук, Оби Шифо, Комсомол, Шоҳамбарӣ, Ниёзбек, Кичик Бел, Селроҳ ва Маҳрам ба ҳисоб мераванд. Дар солҳои 80-уми асри XX дар Тоҷикистон танҳо 8 кони нефт мавриди коркард ва истифода қарор доштанд. Албатта, барои қонеъ гардонии талаботи маҳсулоти нефтии ҷумҳурӣ ин миқдор қуллаи кифоя набуд [70,с.26].

Имрӯз қисми асосии захираҳои истеҳсолии нафти категорияи саноатии ҷумҳурӣ (67%) дар ҳудуди ҷануби Тоҷикистон ҷамъ шудааст. Онҳо конҳои ғании нафти ҳанӯз коркарднашуда маҳсуб меёбанд.

Дар ҳудуди Тоҷикистони имрӯза беш аз 40 кон ва маконҳои пайдошавии ангишт муайян карда шудааст, ки захираҳои он тақрибан 4 млрд тонна арзёбӣ мегарданд [114,с.278-281]. Дараҷаи азхудкунии онҳо ҳанӯз ба талаботи ҷумҳурӣ ҷавобгӯ нестанд. Барои мисол, дар соли 1994 истихроҷи ангишт дар кони Шӯрӯб то 174 ҳазор тонна коҳиш ёфт; дар соли 1990 ин нишондод ба 475 ҳазор тонна баробар буд. Дар кони Фон Яғноб тақрибан 14 ҳазор тонна ангишт истихроҷ мегардад. Дар натиҷа, талаботи ҷумҳурӣ ба ангишт ҳамагӣ 15% - 18% қонеъ мегардад, маҳз аз ҳамин сабаб ҳамасола 1 млн. тонна ангишт дар ҷумҳурӣ аз хориҷ ворид карда мешавад. Дар баробари ин, дар ҷумҳурӣ конҳои бузург ва сифати арзишмандтарини санги ангишт ва намудҳои нодир антрацит мавҷуд мебошад. Дар ин росто метавон чунин конҳо, ба мисли Миёнад, Зиддӣ, Саят, Чашмаи Санг, Тошқурғон, Шӯрӯбод, Шишкат, Гузӣ ва ғайраро номбар кард. Захираи умумии антрацит танҳо дар кони Назар Айлоқ 212,6 млн. тоннаро ташкил медиҳад. Ин намуди пулварзистарини маҳсулоти хоми технологӣ ба ҳисоб меравад, ки онро метавон дар соҳаҳои гуногуни истеҳсолоти саноатӣ, аз ҷумла дар металлургия ва мошинсозӣ истифода кард [102,с.240].

Агар дар умум рушди саноати ангишти ҷумҳуриро таҳлил намоем, мебояд қайд намуд, ки бинобар сабаби бад будани таъминоти моддӣ-техникӣ ва бесамар будани истеҳсолот, чӣ дар солҳои охири Иттиҳоди Шуравӣ ва чӣ дар оғози солҳои истиқлолият ин соҳа дар ҳолати хеле бад қарор дошт [58,с.139]. Сабаби асосӣ дар он буд, ки дастгирии молиявӣ аз ҷониби давлат ба ин соҳа вуҷуд надошт. Моҳи октябри соли 1997 Ҳукумати ҷумҳурӣ қарор “Дар бораи вусъат додани саноати ангишт дар солҳои 1998-2010” – ро қабул намуд. Мутобиқи ин қарор дар соли 2001 дар ҷумҳурӣ ҳаҷми истихроҷи ангишт бояд ба 1140 ҳазор тонна баробар

мешуд. Аммо ҳаҷми истихроҷи дар нақша буда, танҳо ҳамагӣ 2,5% иҷро шуд [112,с.76-82].

Дар баробари ин, дар Тоҷикистон иқтидори бузурги конҳои ангишт, ки ба пешрафти саноати ангишт боис мегарданд, мавҷуд аст. Мувофиқи маълумотҳои охиринаи стратегӣ, дар қаламрави ҷумҳурӣ 17 кони ангишт ва 24 майдони ангиштдошта бо захираи эҳтимолии умумии то 3,6 млрд тонна муайян шудааст. Конҳои ангишт маъмулан дар тамоми ноҳияҳои ҷумҳурӣ мавҷуд мебошанд [129,с.15].

Мутаассифона, қисмати зиёди онҳо бинобар сабаби шароитҳои номуносиби кӯҳӣ-геологӣ дар омӯзиши истеҳсоли қарор нагирифтаанд. Бояд қайд намуд, ки захираҳои ангишт чанд маротиба аз захираҳои яққояи газ ва нефт бештар мебошад, аммо мавҷуд набудани техникаю шароитҳои муносиб азхудкунии онҳоро ғайриимкон гардондааст.

Ба гуфтаҳои боло така намуда, метавон иброз дошт, ки яке аз мақсадҳои асосии Ҳукумати ҷумҳурӣ дар асоси азхудкунии конҳои наф, ки дар ҷумҳурӣ микдорашон кифоя аст, ташкил намудани саноати ангишти ватанӣ ба ҳисоб меравад.

Нури Офтоб дар Тоҷикистон, ки дар як сол аз 190 то 300 рӯзи офтобӣ дорад, амалан аз ҷиҳати экологӣ безарар буда, базаи захиравӣ барои истеҳсолиқувваи барқ ба ҳисоб меравад.

Мувофиқи ақидаи мутахассисон 60-80%-и талаботи аҳолии ҷумҳурӣ ба қувваи барқ дар давоми 10 моҳ дар бисёр соҳаҳои ҳаёти ҳамаҷуза метавонанд маҳз т ариқи нури офтоб қонеъ гардонидани шаванд.

Ин нишондодро агар бо сӯзишворӣ инъикос намоем, тақрибан то 400 ҳазор тонна сӯзишворӣ барои муҳлати муайян сарф мегардад, ки ба 460 млн. кубометр газ ва ё худ ба 528 ҳазор тонна мазут баробар аст [103,с.260]. Ҳамин тавр, нури Офтоб – дар дурнамо иқтидори бузург барои истеҳсоли қувваи барқи аз ҷиҳати экологӣ тоза ба шумор меравад, ки ҳанӯз дар кишвар ба таври лозима истифода намешавад. Сабаби асосӣ–ин техникаи қиматбаҳо, аз ҷумла батареяи офтобӣ ба ҳисоб меравад, ки аллакай дар ҷумҳурӣ мавриди истифода қарор дода шудааст.

Дар хоҷагиҳои алоҳида шумораи онҳо то ба 400 оила расид, ки асосан барои хизматрасонии коммуналӣ-маишӣ аҳоли стифода карда мешаванд. Аз ин лиҳоз, ҷумҳурии мо аз дигар кишварҳои минтақа аз ҷиҳати захираҳои бузурги офтобӣ хеле қафо мондааст [75,с.49].

Мо аллакай қайд кардем, ки иқтидор ва некуаҳволии ҳар як кишвар аз миқёси азхудкунии захираҳои табиӣ он ва таъсири онҳо ба некуаҳволии аҳоли вобаста мебошад. Қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон 143,5 ҳаз. км. кв.-ро ташкил менамояд. Қисмати асосии ҳудуди Тоҷикистонро минтақаи кӯҳӣ ташкил додааст, ки танҳо 34,6 ҳаз. км. кв. (24,2%) – заминҳои дурнамодор мебошанд, ки барои ҷустуҷӯи нафт ва газ мутобиқ мебошад. Қисмати асосии заминҳои перспективӣ аз ҷиҳати нафт ва газ – 29,0 ҳаз. км. кв. (83,8% аз 34,6 ҳаз. км. кв.) ба минтақаи ҷанубу шарқӣ рост омада, танҳо 5,0 ҳаз. км. кв. ба минтақаи шимол рост меояд.

Соҳаи нафту газ дар Тоҷикистон аз соли 1964 пайваста вусъат ёфта, дар ҷумҳурӣ Раёсати соҳаи нафти Тоҷик таъсис дода шудааст, ки мақсади он на танҳо истихроҷи маҳсулоти карбогидратҳо, инчунин гузаронидани корҳои васеи коғтуковӣ-ҷустуҷӯӣ бо мақсади афзундиҳии захираҳои нафтӣ ва газӣ мебошад.

Дар давраи солҳои 1959-2005 дар Тоҷикистон беш аз 25 кони нафт, газ ва конденсати газ дарёфт шуд, аммо қисмати бешӣ онҳо то ҳанӯз дар марҳилаи аввали коркард қарор доранд. Ҳаҷми максималии истихроҷи нафт ва газ дар давоми солҳои 1973-1979 дида мешуд, ки дар он солҳо ҳаҷми истихроҷ ба беш аз 520 млн. м³ газ ва 418 ҳазор тонна нафт расида буд [75,с.78]. Дар он вақт фаъолияти Неругоҳҳои пармавӣ аз ҷониби вазоратҳои Иттиҳоди Шуравӣ маблағгузорӣ мегардид. Ҳаҷми маблағгузорӣ барои коғтуков ва ҷустуҷӯи ҷойгиршавии ин намуди маҳсулоти хом дар қаламрави ҷумҳурӣ дар солҳои 80-ум то ба 60-80 млн. рубл дар як сол омада расид [100,с.231]. Ҳаҷми пармакунии ҷоҳҳои ҷустуҷӯӣ ва истифодабарӣ дар як сол то 100 ҳазор метрро ташкил медод.

Дар як вақт дар 15-20 минтақа корҳои пармакунии гузаронида шуданд. Дар солҳои 70-80-ум қариб ҳар сол дар қаламрави Тоҷикистон

конҳои нав, конҳои нави ғании нафту газ ва дигар навҳои ашёи хоми карбогидрат кашф карда мешуданд, ки дар Тоҷикистони пеш аз инқилобӣ умуман вучуд надоштанд.

Мавриди қайд аст, ки то давраи соҳибистиклолии Тоҷикистон захираҳои сӯзишворӣ, энергетикӣ ва сармояи ҷумҳурӣ ба таври нокифоя ва ноаниқ мавриди омӯзиш қарор гирифта буд, аммо дар баробари ин, сохтмонҳои сӯзишворӣ-энергетикӣ дар Тоҷикистони давраи шуравӣ гувоҳи он аст, ки маҳз дар давраи мавҷудияти ИҶШС дар ин ҷо нисбат ба дигар кишварҳои Осиёи Марказӣ бештар сохтмонҳои сӯзишворӣ-энергетикӣ бунёд ёфта буданд.

Мутаассифона, дар солҳои аввали соҳибхитории давлати Тоҷикистон корҳои коғуковӣ-ҷустуҷӯӣ ҷиҳати дарёфти захираҳои сарватҳои сӯзишворӣ-энергетикӣ ҷумҳурӣ куллан аз ғайрикорӣ бозмонданд, ки ин, пеш аз ҳама, сабабҳои объективӣ ва субъективиро доро буд: ташкилҳои кишварҳои навини соҳибистиклол ба ҷойи собиқ ҷумҳуриҳои ИҶШС, ки вайронкуниҳоро дар бобати ба роҳмонии муносибатҳои зичи иқтисодӣ, аз қаламрави Тоҷикистон ҳиҷрат кардани мутахассисони баландихтисоси соҳа, бухрони иқтисодӣ дар ҳуди ҷумҳурӣ аз ҷумлаи онҳоянд.

Ҳамин тавр, Худованд ба халқи тоҷик захираҳои беназири сӯзишворӣ-энергетикӣ дода шудааст, ки омили асосии тақондиҳандаи пешрафти иқтисодӣ, илм, фарҳанг буда, ҳукумати ҷумҳурӣ суръати азхудкунии захираҳои энергетикӣ ҷумҳуриро боз ҳам бештар вусъат дода истодааст.

Чи тавре ки Президенти ҷумҳурӣ қайд намуданд: “дар замони муосир дар корҳои коғуковӣ – ҷустуҷӯӣ ҷиҳати дарёфти ҷойгиршавии иловагии нафту газ мо бо 15 ширкатҳои хориҷа ҳамкорӣ дорем, ки корҳои амалиро дар 87 конҳои нафт ва газ бурда истодаанд.” Ҳамаи ин дар якҷоягӣ пойгоҳи захираҳои беназирро ҷиҳати вусъатдиҳии суръати пешрафти иҷтимоӣ - иқтисодӣ ва фарҳангии кишварро фароҳам овард.

1.2. Таърихи аз худ кардани захираҳои энергетикӣ ва электривунонии мамлакат дар давраи дигаргунсозии сотсиалистӣ

То барпо шудани Ҳокимияти Шуравӣ дар минтақаҳои ҳозираи Тоҷикистон омӯзиши захираҳои сузишворӣ-энергетикӣ ва инчунин амалан азхудкунии онҳо аз имкон берун буд. Бояд қайд кард, ки масоили азхудкунии захираҳои сузишворӣ-энергетикӣ таваҷҷуҳи Аморти Бухоро ва низоми мустамликавии Россияро ҷалб намекард [137]. Манфиати онҳо асосан дар баланд бардоштани андози деҳқонон ва табдил додани минтақаҳо ба макони ба даст овардани ашёи хоми муносиб зам мегардид. Танҳо дар ҷойҳое, ки зарур буд, корхонаҳо ва фабрикаҳои начандон калон, шахтаҳо, роҳҳои оҳан сохта шуд, ки талаботро ба муҳаррикони начандон калони барқӣ ба вуҷуд овард. Ин ноҳияҳо дар ноҳияҳои шимолӣ дохил буданд, ки ба сармоядории Россия дохил буданд [85,с.627].

Бояд қайд кард, ки ин ду ҳодисаи таърихӣ оид ба электронидан барои тоҷикон орзуи мафтункунандае буд, ки эҳтимоли дар ояндаи наздик амалӣ гардидани он ба назар мерасид.

Таҳаввулоти инқилобии солҳои 1917-1920 халқи тоҷикро аз беҳукукии чандинасра, истисмор ва таҳқир озод намуда, ба шохроҳи васеи равандҳои дигаргунсозандаи демократӣ ҳидоят намуд [74,с.87].

Омӯзиш ва муайянкунии захираҳо, аз ҷумла захираҳои сузишворӣ-энергетикӣ дар низоми ҳокимияти халқӣ, якчанд вазифаҳои мушаххаси ҳуқуқӣ ва буҷетӣ-молиявиро ба миён овард, ки барои дар амал азхудкунии захираҳои сузишворӣ-энергетикӣ ҷумҳурӣ бояд ҳаллу фасл карда шаванд. Ин қарорҳо ва маводҳо дар захираҳои бойгонии зерин нигоҳдорӣ мешаванд: ф. 3 – КМ ҲК Тоҷикистон, ф.2– КМИ Бухорои Шарқӣ; ф.9 – комитети инқилобии ҚМШС Тоҷикистон; ф.10 – КМИ Шури ҚМШС Тоҷикистон; ф.11 – КМИ Шури ҚШС Тоҷикистон; ф.12 – съездҳои Шури ҚМШС Тоҷикистон; ф.13 – съездҳои Шури ҚШС Тоҷикистон; ф.17 – Шури комиссариати халқии ҚШС Тоҷикистон; ф.268 – Раёсати сохтмони ирригационии Вахш; ф.1442 – Раёсати саноати

истихроҳи кӯҳӣ, нефт ва химиявӣ; ф.1447 – Шурои хоҷагии халқии ҶШС Тоҷикистон; ф.1469 – Сарраёсати энергетика ва электривунонии Шурои вазирони ҶШС Тоҷикистон; ф.1470 – трести сохтмони «Таджикгидроэнергосохтмон»; ф. 449 – Раёсати сохтмони НБО Қайроқум ва ғ.

Дар солҳои панҷсолаи якуми нақшаи хоҷагии халқи Тоҷикистони Шуравии Сотсиалистӣ ҳаҷми неруғоҳҳои барқӣ се маротиба бештар нишон дода шуда буд, аз ҷумла дар навбати аввал маҷмуи НБО-ҳои Варзоб, ки ба зиёд шудани корхонаҳои саноатии пойтахт иртибот дошт.

Дар тезисҳои маърузаи УСНХ ҶШС Тоҷикистон дар ҷаласаи Шурои комиссарони халқии ҶМШС Тоҷикистон дар бораи кори УСНХ 13 апрели соли 1927 зикр гардида буд, ки: «Дар ҳуди ҳозир, аллакай дар ш.Душанбе неруғоҳ бо қувваи умумии 85 ампер мавҷуд буда, инчунин дар соли ҷорӣ сохтмони Неруғоҳи обӣ дар дарёи Душанбе ба нақша гирифта шудааст, ки ба мақсади зерин аллакай 100 000 рубл ҷудо карда шудааст. Сохтмони Неруғоҳи барқии обӣ ба ихтиёри трести барқӣ дода мешавад, ки имсол ба корҳои тадқиқотии лоиҳакашӣ ва ҳатто сохтмони он оғоз менамояд».

Дар қайдҳои фаҳмондадихӣ ба рақамҳои назоратии маблағгузориҳои саноатӣ ва неруғоҳҳои барқии ҶМШС Тоҷикистон барои солҳои 1927-1928 аз 14 марти соли 1927 дар бораи масъалаи дар дарёи Варзоб оғоз кардани сохтмони неруғоҳи барқӣ зикр карда шудааст. Дар қайди фаҳмондадихӣ, инчунин қайд карда мешавад, ки “Барои солҳои 1927-1928, мо ният дорем, ки дар соҳаи электронидани Тоҷикистон дар дарёи кӯҳии Душанбе, ки маркази ҷумҳуриро бо қувваи барқ таъмин мекунад, маҳдуд бошем.”

Трести давлатии барқӣ (ТДБ) ба Тоҷикистон муҳандис Н.К.Поповро сафарбар намуд, ки дар қисмати дуёми моҳи апрел ҳамаи шароитҳои техникий имконияти сохтмони НБО дар ноҳияи мазкурро дида баромада, ба хулосаи мусбат омад.

Аз ҷониби муҳандис Н.К.Попов нақшаи сохтмон тарҳрезӣ шуда, ба доираи роҳбарикунандаи ҚМШС Тоҷикистон ду лоиҳаи он пешниҳод карда шуд. Лоиҳаи аввал дар истифодабарии канали обии мавҷудаи Хазари №2, ки шаҳри Душанбе ва ноҳияҳои атрофи онро бо об таъмин мекард, асос ёфта буд. Лоиҳаи дуюм мустақилона баровардани обро аз маҷрои дарёи Душанбе ба ҷойҳое, ки 1,5 км болотар аз канали Хазари №2 ҷойгир буданд, дар назар дошт. Арзиши умумии ин лоиҳа 600 000 рублро ташкил меод. Тибқи маълумоти ҳуҷҷатҳои Бойгонии марказии давлатии ҚШС Тоҷикистон бучети муайяншудаи ҚМШС Тоҷикистон 100 000 рублро барои электрикунонӣ пешбинӣ карда буд [14]. “Барои ба пуррагӣ ба итмом расонидани сохтмон, ба мо 650 000 рубл лозим аст, ки аз ҷониби мо ба маблағгузориҳои хоҷагии халқ, барои соли 1927-1928 ворид карда мешавад”[42]. Ин маънои онро дошт, ки сохтмони НБО дар дарёи Душанбе хеле муҳим ба ҳисоб рафта, маҳдудиятҳои маблағгузорӣ ба неругоҳи мазкур бартараф карда шуданд. Вале дар соли 1927-1928 маблағгузорӣ ба Неругоҳҳои дизелии ноҳия ва қишлоқҳо боздошта шуд. Бо ин тарз ҳал шудани масъала боиси ба зудӣ аз вилоятҳо ба нишони ШКХ-и ҚМШС Тоҷикистон ворид шудани мактубҳои шикоятӣ гардид [6].

Дар нақшаи панҷсола қайд шудааст, ки дар панҷсолаи ҷорӣ раванди электрикунонӣ дар ду самт амалӣ мегардад: самти деҳот – бунёди неругоҳҳои барқии обӣ ва самти саноат ва сохтмони коммуналӣ– бунёди неругоҳҳои барқии обӣ дар ш. Душанбе, Фарм, Сари Камар ва иштирок дар сохтмони Неругоҳҳои барқии назди корхонаҳои равғанбарории ш. Қургонтеппа ва Кӯлоб.

Сохтмони Неругоҳҳои барқии обӣ барои хоҷагии қишлоқ, ки ҳар кадоме 12 кВт иқтидор дошта, шумораи умумиашон 7 ададро ташкил менамояд, дар назди осибҳои хоҷагии қишлоқ оғоз мегардад [41].

Арзиши 1 кВт/соат (19,2 коп.) нисбатан аз Неругоҳҳои монанди Ўзбекистон арзонтар мебошад [11]. Нуқтаҳои сохтмон дар вилоятҳо:

Солҳои 1929-30 – 1 адад дар вилояти Қургонтеппа;

Солҳои 1930-31 – 1 адад дар Кӯлоб ва 1 адад дар Ҳисор;
Солҳои 1931-32 – 1 адад дар Қургонтеппа ва 1 адад дар Ёротеппа;
Солҳои 1932-33 – 1 адад дар Панҷакент ва 1 адад дар Фарм.

Бунёди Неругоҳҳои барқии обии саноатӣ ва коммуналӣ дар соли
1929-30 дар Сари Камар;

Солҳои 1929-30 ва солҳои 1930-31 – дар Душанбе;

Солҳои 1929-30 ва солҳои 1930-31 – дар Фарм;

Соҳтмони неругоҳҳои барқӣ дар назди корхонаҳои равғанбарорӣ
дар солҳои 1928-29 – дар ш. Қургонтеппа ва Кӯлоб;

Неругоҳи барқии обии Душанбе, бо қувваи 1000 қ.а. ва бо арзиши
923 000 рубл, бояд норасоии барқро дар корхонаҳои ғайроиятдошта ва
корхонаҳои дар нақша бударо комилан бартараф намояд. Ҳамроҳкунии
дастгоҳҳои қуввадиҳандаи Неругоҳи барқии обии Душанбе арзиши
кВт/соати неруи барқро аз 75 тин. то ба 7,06 тин поён менамояд
[128,с.375].

Маблағгузорӣ, дар ҳаз. рубл:

а) электрикунонии деҳот:

1928-29 1929-30 1931-32 1932-33 Ҳамагӣ дар панҷсола 73,7

11,7 21,5 20,7 19,8

б) электрикунонии соҳаи саноат ва коммуналӣ:

1928-29 1929-30 1930-31 1931-32 1932-33 Ҳамагӣ дар панҷсола 1090,2.

15 1002 73,2

Нақшаи электрикунонии ҷумҳурӣ дар панҷсолаи аввал нишон
медихад, ки қисмати асосии соҳтмонҳои объектҳои барқии онро
неругоҳҳои хурди дизелӣ ташкил медоданд, ки ин раванд ба ду сабаби
объективӣ вобастагӣ дошт. Аз як тараф, раванди омӯзиш ва
муайянкунии ҳаҷми захираҳои энергетикӣ ҷумҳурӣ ва нуқтаҳои бунёди
иншоотҳои калону хурди объектҳои барқӣ ҳанӯз ба итмом нарасида буд
[128,с.370]. Аз тарафи дигар, дар он шароитҳои таърихӣ ҷумҳурӣ аз
ҷиҳати масоили молиявӣ-иқтисодӣ барои соҳтмони объектҳои калони

барқӣ, ки аз он маблағгузори аввалин НБО-и нисбатан бузург дар дарёи Варзоб – Душанбе гувоҳӣ меод, омода набуд.

Новобаста аз камбудии зикргардида ҷумҳурӣ дар ин давра дар сиёсати электрикунонӣ ба дастовардҳои зерин ноил гардид:

1.Идея, муҳимият ва раванди электрикунонӣ бо як суръати баланд ба яке аз вазифаҳои умумии тамоми аҳолии ҷумҳурӣ табдил ёфт.

2.Афкори электрикунонии ҷумҳурӣ то ба сатҳи сиёсати давлатӣ расида, гувоҳи он буд, ки сиёсати электрикунонӣ минбаъд ба фаъолияти ҳамаҷунбаи ҳамаи ниҳодҳои давлатӣ, муассисаҳои хоҷагӣ ва ғ., табдил меёбад [63,с.95].

Сарфи назар аз норасоии молиявии ҷумҳурӣ, маблағгузорӣ ба раванди электрикунонӣ дар толи ҳар соли панҷсола тадриҷан афзоиш меёфт: 1928-29 – 206 ҳаз. рубл; 1929-30 – 1160 ҳаз. рубл. Дар иртибот ба ин, ҳаҷми истеҳсоли неруи барқ дар давраи мазкур 4 маротиба афзуд, ки аллакай аз дастоварди бузурги Ҷумҳурии ҷавони Тоҷикистон дар сиёсати электрикунонӣ гувоҳӣ меод.

Дар солҳои панҷсолаи аввал дар вазифаҳои нақшавӣ оид ба электрикунонӣ тағйиротҳои кулӣ ба амал омаданд. Аввали соли 1930 лоиҳакашон тарҳи ҳақиқии НБО Вахшро бо иқтидори 300 000 кВт ва НБО Ҳоҷабоқирғонро бо иқтидори 20 000 кВт ба итмом расониданд т [1].

Дар баробари ин, корҳои сохтмонӣ дар НБО Вахш, ки соли 1931 оғоз гардида буданд, аз бисёр ҷиҳат суръати корҳои сохтмони каналҳои Вахш, корхонаи нуриҳои азотӣ ва дигар объектҳои муҳими хоҷагии халқро тезонид. Сохтмони НБО Ҳоҷабоқирғон, ба ғайр аз таъмин намудани аҳолии ноҳияи калони вилояти Ленинобод бо неруи барқ, инчунин ҳазорҳо гектар заминҳои қорам, муассисаҳои таълимӣ ва фарҳангии зиёдеро бо захираи обӣ таъмин менамуд.

Дар баробари ин, мувофиқи нақшаи панҷсола Неругоҳҳои нави барқӣ дар Шӯроб, Сталинобод, Кӯлоб, Қургонтеппа, Ёротеппа, Фарм, Сарои Камар ва дигар марказҳои вилоятӣ ва ноҳиявӣ сохта шуданд. Дар

бисёре аз марказҳои вилояти ва ноҳиявӣ неругоҳҳои барқии фабрикавӣ корхонавӣ бунёд ёфтанд [5].

Дар тури панҷсола иқтидори неругоҳи барқии Сталинобод ба 300 ҳаз. кВт, неругоҳи гармидиҳии Шӯроб ба 12 ҳаз. кВт, инчунин Неругоҳи гармидиҳии Сталинобод ба 1800 кВт афзоиш ёфт.

Иқтидори умумии неругоҳҳои амалкунанда аз 230 кВт-и соли 1928 – 29 то ба 820 кВт дар соли 1929-30 баланд бардошта шуда, иқтидори умумии неругоҳҳои барқии ҷумҳурӣ то ба нимаи нақшаи панҷсола 3,5 маротиба афзоиш ёфт [9]. Истеҳсоли қувваи барқ аз 800 ҳаз. кВт/соати солҳои 1928 – 29, то ба 2396 ҳаз. кВт/соат дар солҳои 1929 – 30, яъне 4 баробар афзуд [3].

Илова ба дастовардҳои зикргардидаи ҷумҳурӣ дар соҳаи электривунонӣ дар қарори Съезди IV-уми Шӯроҳои ҶШС Тоҷикистон, ки 25 феввали соли 1931 баргузор гардида буд, қайд карда шуд, ки: “Ба ғайр аз сохтмони неругоҳҳои калони барқӣ (Вахш, Шӯроб, Варзоб), дар соли ҷорӣ, ҳадди ақал дар ҳамаи марказҳои ноҳиявӣ, аз ҷумла дар ноҳияҳои ҷануби шарқӣ сохтмони Неругоҳҳои маҳаллии барқӣ амалӣ карда шавад” [21].

Дар самти электривунонии нақшаи рушди саноат барои соли 1932, пурра ба итмом расонидани сохтмони НБО Варзоб, вусъат додани корҳои анҷомдиҳии сохтмони НБО Шӯроб, захираи гармидиҳии Сталинобод ва ноқилҳои барқдиҳӣ барои онҳо, ин ҷунин оғози сохтмони Неругоҳи хурди НБО Варзоб ва НБО Хочабоқиргон таъкид шуда буд [22].

Бояд тазаққур дод, ки дар моҳи июли соли 1932 ҶШС Тоҷикистон лоиҳаи нақшаи панҷсолаи дуҷумро барои солҳои 1933-1937 ба муҳокима ва тасдиқ пешниҳод кард, ки дар он дар соҳаи электривунонӣ вазифаҳои зерин гузошта шуда буданд: то охири соли 1937 таъминоти энергетикӣ меҳнат ба 338,5 ҳаз. кВт. баланд бардошта шавад. Инчунин сохта ба истифода додани Неругоҳҳои барқии зерин ба нақша гирифта шуд:

Неругоҳи гармидиҳии Хучанд, бо иқтидори 250 ҳаз. кВт.

Неругоҳи гармидиҳии Сталинобод, бо иқтидори 12 ҳаз. кВт.

Неругоҳи Сарои Камар – 12 ҳаз. кВт;

Неругоҳи Исфара – 24 ҳаз. кВт;

Неругоҳи марказии Вахш – 30 ҳаз. кВт;

НБО Варзоб – 7,5 ҳаз. кВт;

НБО Помир – 3 ҳаз. кВт;

Дар умум: – 398,5 ҳаз. кВт;

Илова бар ин, дар тамоми ҷумҳуриҳо ба Неругоҳҳои хурд 39,2 ҳаз. кВт. қувваи барқ тақсим карда нашудааст, ки на кам аз 10 ҳаз. кВт ба ҶШС Тоҷикистон рост меояд. Иқтидори умумии Неругоҳҳои гармидиҳии Хуҷанд 300 ҳаз. кВт – ро ташкил меод [24].

Нақшаи хароҷотҳо барои сохтмони объектҳои барқии нишондодашуда дар панҷсола барои соли 1933 – 38 млн. рубл, барои соли 1934 – 64, барои соли 1935 – 78, барои соли 1936 – 86, барои соли 1937 – 120 млн. рубл, дар маҷмуъ, хароҷотҳои 5 сола – 386,6 млн. рублро ташкил намуданд [30].

Аллакай дар солҳои панҷсолаи дуюм, пойтахти ҷумҳурии ш. Сталинобод аҳаммияти махсуси саноатиро касб мекунад. Объектҳои бешумори саноатӣ ва сохтмонӣ, муассисаҳои маъмурий ва фарҳангӣ-маишӣ сохта шуд, аммо сеяки иқтидори қувваи барқи пойтахт барои вуҷат додани суръати пешрафти маҷмуии саноатикунонӣ ва фарҳангӣ кифоя набуд. Аз ин рӯ, 7 феввали соли 1933 Шӯрои комиссарони халқии ҶШС Тоҷикистон қарори алоҳида “Дар бораи сохтмони Неругоҳи дизелии Сталинобод” қабул менамояд, ки дар он, аз ҷумла, қайд мешавад: “Аҳаммияти Неругоҳи барқии гармидиҳии Сталинободро барои пешрафти саноат ва хоҷагии халқи ш.Сталинобод ба назар гирифта, Шӯрои комиссарони халқии ҶШС Тоҷикистон қарор қабул мекунад, ки:

1.Сохтмони Неругоҳи барқии Сталинобод аввалиндараҷа эълон шуда, санаи ифтитоҳи он 1 апрели соли 1933 муайян карда шавад” [33].

15 январи соли 1935 дар қарори Съезди V-уми Шӯрои ҶШС Тоҷикистон чиҳати ба итмом расонидани сохтмони НБО Варзоб, ки ба таъмин намудани тамоми пойтахти ҷумҳурӣ бо қувваи барқ равона шуда буд, инчунин оид ба итмом расонидани раванди таъмини неруи барқ ба марказҳои вилояти Ленинобод ва ВМКБ вазифаҳои иловагии мушаххас гузошта мешавад [12].

Бунёди Неругоҳи барқии гармидиҳии Сталинобод собит намуд, ки сохтмони НБО-и хурд дар дарёҳои начандон калон, бе воридкунии дастгоҳҳои камёфти гаронарзиш имконпазир мебошад. Дар нақшаи соли 1934 сохтмони 12 неругоҳҳои барқии обии хурд ба нақша гирифта шуда буд, ки теъдоди зиёди онҳо бояд дар минтақаҳои наздисарҳадӣ бунёд мегардиданд. Ин маънои онро дошт, ки аллакай дар солҳои панҷсолаи дувум дар ҷумҳурӣ имкониятҳо ва таҷрибаи сохтмони неругоҳҳои хурд пайдо шуд, ки аслан аввалин ғалабаи ғояи бузурги беинтиҳо будани имкониятҳои ҷумҳурии мо дар соҳаи истеҳсоли қувваи барқ ба ҳисоб меравад.

Дар нақшаи панҷсолаи сеюм ба анҷом расонидани сохтмони НБО Варзоби поён бо иқтидори 3,9 ҳаз. кВт, инчунин сохтмонҳои НБО Хоруг ва Қаротегин ба нақша гирифта шуда буд, вале масъалаи азнав – барқароркунии неругоҳҳои барқии дизелӣ дар Сталинобод ва Ленинобод низ дар ин нақша шомил гардид. Дар солҳои 1938-1942 мутобиқи нақша иқтидори неругоҳҳои барқӣ дар ҷумҳурӣ бояд 2,6 маротиба афзоиш ёфта, истеҳсоли қувваи барқ 4,3 маротиба зиёд мешуд. Яъне, дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ, ки барои ҷумҳурӣ солҳои мудҳиш маҳсуб меёфтанд, кори ҳақиқӣ барои барқчиёни тоҷик қатъ нагардида буд.

Ба истифода додани турбинаи якуми НБО Хоруг, ки тавассути он муассисаҳои асосии маъмурӣ, таълимӣ ва фарҳангӣ, қишлоқҳои наздик ва ноҳияи Шугнон бо қувваи барқ таъмин мегардид, аз ҷумлаи комёбиҳои онҳо маҳсуб меёбад [136]. Ин ҳодисаи калони сиёсӣ дар ҳаёти аҳолии вилояти мухтор ба ҳисоб мерафт.

20 майи соли 1943 сохтмони НБО Варзоби поён бо иқтидори нақшавии 13,1 ҳаз. кВт оғоз гардид [95,с.63].

Иншооти НБО Варзоби Поён сохтмони босуръати мардумӣ эълон карда шуд. Дар сохтмони он аҳолии шаҳрҳо ва деҳоти ҷумҳурӣ, ки шумораи онҳо 5500 нафар колхозчиёни вилояти Фарм ва 7000 нафар аз вилояти Сталинобод, инчунин ҳазорҳо нафар шаҳрвандони Сталинободро ташкил медод, ҷалб карда шуданд. Таърихи сохтмони НБО-и мазкур аз фидокории бепоёни мардуми заҳматкаши ҷумҳурӣ дарак медиҳад [147].

Дар соли 1943 НБО-и начандон калон дар Калининобод ифтидох ёфт, дар шахтаи Шӯроб шабакаи гармидиҳии барқии алоҳида, ки тамоми ҳавзаи шахтаро бо қувваи барқ таъмин менамуд, мавриди истифода қарор дода шуд, дар Ёротеппа, Нов, Қургонтеппа, Кировобод, Комсомолобод ва Кӯлоб неруғохҳои барқии коммуналӣ сохта шуданд. Хароҷотҳои буҷавии онҳо 950 000 рублро ташкил медод [148].

Ҳамин тавр, иқтидори умумии тамоми неруғохҳои барқии ҷумҳурӣ то охири ҷанг 26,5ҳаз. кВт-ро ташкил дода, истеҳсоли қувваи барқ дар ин муҳлат аз 62,1 то 76,5 ҳаз. кВт ва ё худ 23% афзун гардид. Таҳкими пойгоҳи энергетикӣ шароитҳои мусоидро ҷиҳати хубтар намудани фаъолияти корхонаҳои саноатӣ, инчунин беҳтар кардани фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ фароҳам овард.

3 апрели соли 1949 вазири энергетика ва электронунии ИҶШС Жимерин коллективи НБО Варзоби Поёнро ҷиҳати мавриди истифода қарор додани агрегати якум табрик намуд [100,с.221]. Дар табрикот қайд карда шуда буд, ки ин ғалаба натиҷаи меҳнати ҷумҳурияти сохтмончиёни неруғох ва тамоми меҳнаткашони Тоҷикистон маҳсуб меёбад [52,с.341]. Боварӣ дорем, ки коллективи НБО Варзоби Поён бо руҳияи баланд корҳои хотимавии Неруғоҳи барқи обиро анҷом дода, мавриди истифода қарор додани агрегати дуюмро таъмин менамояд. То охири соли 1949 мавриди истифодаи ҷумҳури қарор додани неруғох талаботи хоҷагии халқӣ пойтахтро ба нури барқ қонеъ менамуд. Илова

бар ин, нуқтаҳои аҳолинишини наздики марказ ба шабакаи барқии Сталинобод пайваст карда шуда буданд.

Дар соли 1958 истеҳсоли қувваи барқ дар ҷумҳурӣ нисбат ба соли 1955 тақрибан се маротиба афзуд [154]. Дар натиҷаи сохтмони неруғоҳҳои нави барқӣ иқтидори истеҳсоли барқ дар онҳо якбора афзоиш ёфт. Барои мисол, агар дар соли 1950 ҳаҷми коркарди қувваи барқ дар ҷумҳурӣ 169,35 млн. кВт/с, ташкил медод, дар соли 1960 ин нишондод ба 1 288,3 млн. кВт/с расида, иқтидори неруғоҳҳои барқии ҷумҳурӣ дар муқоиса ба 60 млн. кВт/с соли 1950 ба 323,4 млн. кВт/с баробар гардид [96,с.132].

Дар соли 1960 сохтмони НБО Марказӣ бо иқтидори 18,6 ҳаз. кВт ва дар соли 1961 корҳои сохтмонӣ -васлкунӣ дар неруғоҳи калонтарин дар Осиёи Миёна - НБО Норақ бо иқтидори 2,7 ҳаз. кВт оғоз гардид [146].

Сохтмони НБО Норақ соли 1961 оғоз гардид. То ин давра Тоҷикистон аллакай дорои таҷрибаи ғанӣ дар сохтмони объектҳои калони энергетикӣ, неруғоҳҳои барқӣ буд, ки барои сохтмони Неруғоҳи барқии обии Норақ мусоидат мекард [134]. Ханӯз дар моҳи декабри соли 1960 аввалин гурӯҳи коргарон ва роҳсозон дар ҳайати 20 нафар, ки бо техникаи лозима ва нақлиёт муҷаҳаз буданд, ба Норақ омаданд. 21 декабри соли 1960 Норақ мақоми шаҳрро соҳиб гардид ва дар моҳи январи соли 1961 ба шаҳр дар ҳаҷми 52 вагон маводи сохтмонӣ ворид карда шуд. 25 марти соли 1961 аллакай корҳои сохтмонӣ дар бинои неруғоҳи барқии обӣ шуруъ гардид. Иншооти НБО Норақ сохтмони умумииттифоқии комсомолӣ эълон карда шуд. Дар майдонҳои сохтмонӣ теъдоди зиёди сохтмончиён, техникон, муҳандисон, васлкунончамъ омаданд ва Норақ ба шаҳри калони сохтмонӣ табдил ёфт. Сохтмони бинои НБО-ро зиёда аз 11 000 нафар коргарон, ки аз ин шумора 5 000 нафарро русзабонҳо ташкил медоданд, оғоз карданд. Маводи сохтмонӣ, техника ва нақлиётро беш аз 200 шаҳрҳои кишвар мефиристонданд.

Шавқи беандоза, ҳамдигарфаҳмии дӯстонаи намояндагони беш аз 42 халқу миллатҳо хеле зуд тақдири объекти сохтмониро ҳал намуданд.

Аллакай дар моҳи март соли 1966 аслан корҳои сохтмонӣ дар туннели якуми обпартоӣ ба итмом расида, моҳи майи соли 1967 дар зербинои платинаи НБО аввалин кубометри бетон рехта шуд. Барои сохтмони бинои НБО майдони калони сохтмонӣ ташкил карда шуд. Аз ҷумла – ду заводи коркарди бетон, бо иқтидори солонаи 500 ҳаз. м³, хоҷагиҳои майдакунӣ ва пошидани шағал, бо иқтидори 400 ҳаз. м³, дастгоҳҳои пурзӯри истеҳсолоти мавод барои филтрҳои платина ва хоки сунъӣ, заводи таъмири-механикӣ, комбинати хонасозӣ, объектҳои зарурии иҷтимоӣ-маишӣ, инчунин муассисаҳои таълимӣ, фарҳангӣ-фароғатӣ бунёд ёфта, мавриди истифода қарор гирифтанд [80,с.101].

Коллективи коргарони объект дар шаҳраки Норақ, дар қисмати рости соҳили Вахш ва коргароне, ки дар корхонаҳои истеҳсолии НБО Норақ дар ноҳияи Ордҷоникидзеобод (Вахдат) кор мекарданд, дар шаҳри дар ҳамсоия қарор дошта маскун гардиданд.

КМ ҲК Тоҷикистон ва Шурои Вазирони ҶШС Тоҷикистон аз роҳбарияти “Норақ тоҷик гидроэнергосохтмон”, вазорат ва мақомотҳои ҷумҳурӣ, комитети ҳизбии ноҳиявии Ордҷоникидзеобод, ки тибқи Оинномаи ҲКИШ ташкилоти ҳизбии сохтмон дар тобеияти он буд, иҷроиши ҳатмии фармонҳои КМ ҲКИШ ва Шурои Вазирони ИҶШС, инчунин қарори КМ ҲК ҶШС Тоҷикистон ва Шурои Вазирони ҶШС Тоҷикистон “Дар бораи гузаронидани корҳои алоқаманд ба омодагӣ ба оғози сохтмони НБО Норақ”-ро талаб намуданд [135].

Пленуми КМ ҲК Тоҷикистон (26 апрели соли 1963) масъалаи “Оид ба чораҳои таъминоти сохтмони НБО Норақ”-ро бори дуюм ба муҳокима гузошт. Пленум бо изҳори қаноатмандӣ суръати афзоишбанда ва беҳтаршавии сифати таъминоти сохтмони НБО-ро қайд намуд. Дар қарори пленум махсусан қайд гардида буд, ки сохтмони НБО Норақ ифодаи нави дурахшони ғамхории Ҳизби Коммунистӣ ва Ҳукумати Шуравӣ барои пешрафти ояндаи иқтисоди Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Маҳз аз ин сабаб НБО Норақ аз рӯзҳои аввал ба сохтмони умумихалқӣ табдил ёфта буд [102,с.106]. Беш аз 200

корхонаҳои саноатӣ ва шаҳрҳои кишвар ба Норақ техникаи замонавӣ, маҳсулот ва дастгоҳҳо ворид мекарданд. Дар ҳалли мушкилиҳои муҳандисӣ-техникии неругоҳи сохташаванда 23 муассисаҳои илмӣ-тадқиқотии тамоми кишвар иштирок мекарданд. Дар сохтмони Норақ намояндагони 46 халқу миллатҳо иштирок менамуданд, ки ин нишондиҳанда аз дорои аҳаммияти байналхалқӣ будани иншоот дарак медиҳад. Дар қарори пленуми КМ ҲК Тоҷикистон инчунин доираи васеи тадбирҳои амалӣ ҷиҳати пеш аз муҳлат таъмин намудани фронти корҳои тайёри пешбинӣ гардида, оид ба оғози корҳои сохтмони бинои неругоҳ низ таъкид шуда буд. Ба комитети ҷизбӣ ва ҷамаи ташкилотҳои ҷизбии сохтмони шаҳри Норақ дастурҳои дахлдор дода шуданд.

Корҳои зиёде аз ҷониби ташкилотҳои ҷизбии НБО Норақ ҷиҳати бо кор таъмин намудани сохтмончиён аз ҷумлаи халқу миллатҳои маҳалӣ ба анҷом расиданд. Ба корҳои сохтмонӣ колхозчиён ва меҳнаткашони совхозҳои ба объектҳои сохташаванда наздик ҷалб карда мешуданд.

Ба омӯзиши тоҷикон ва ўзбекон бо ихтисосҳои сохтмончӣ, ронандаи нақлиёт, эксковатор, мошинҳои борбардор, бетонрезӣ ва сантехникон мутаххасисони пуртаҷриба ва баландихтисоси халқиятҳои дӯсти аз ҳар гӯшаи кишвар омада машғул буданд. Дар байни онҳо чунин мутаххасисони дар Норақ эътирофшуда, ба мисли Леонид Самойлов, Прохор Полосухин, Николай Колченко, Виктор Подменов, Раҳмон Шарипов, Владимир Постников ва дигарон буданд. Онҳо на танҳо дар сохтмони НБО Норақ, балки дар тарбияи гурӯҳи бузурги сохтмончиёни ихтисосманд аз ҳисоби мардуми маҳаллӣсаҳми беандоза гузоштанд.

Яке аз бригадаҳои комсомолии НБО Норақро коммунист Файзулло Ашуралиев роҳбарӣ менамуд. Писари ҷавони деҳотӣ ҳатто мактабро хатм накарда, ба сохтмон омада, маълумоти миёнаро дар ин ҷо гирифт. Ў бо ордени Ленин ва дигар ордену медалҳо сарфароз гаштааст.

Дар нимаи дуюми солҳои 60-ум ва аввали солҳои 70-ум дар сохтмони НБО Норақ речаи аниқи корҳои сохтмонӣ-васлкунӣ муқаррар карда шуда буд. Ҷамаи зерсохторҳои он дар ҳамбастагӣ фаъолият

мекарданд.

Вазифаҳои навро ба сохтмончиёни НБО Норақ Съезди ХХ1-уми ҲКИШ муайян намуд. Яке аз вазифаҳои муайяншуда – дар оянда вусъатдиҳии суръати корҳои сохтмонӣ-васлкунӣ ва мавриди истифода қарор додани агрегатҳои аввалини неругоҳ махсуб меёфт. Ба коллективи сохтмон дар амалисозии вазифаҳои аз ҷониби съезд воғузоршуда КМ Ҳизби Коммунистии Тоҷикистон кумак менамуд. Ҳамин тавр, дар нишасти бюрои он дар санаи 25 мартӣ соли 1972 масъалаи “Оид ба чораҳои таъминамоии фаъолияти ду агрегати аввали НБО Норақ дар соли 1972” дида баромада шуд [152]. Дар қарори бюро қайд гардида буд, ки дар корҳои сохтмонӣ-васлкунӣ муҳимтарин иншооти ҷумҳурӣ - НБО Норақ раёсати «Норақэнергосохтмон», трести «Тоҷикгидроэнергосохтмон» ва ташкилотҳои «Гидромонтаж», «Гидромахсус сохтмон», «Гидроэлектромонтаж» ва «Спецгидроэнергомонтаж» кори назаррас ва пурсамарро ба сомон расониданд. То 1 январи соли 1972 ҳаҷми корҳои анҷомдодашуда дар объектҳои аҳаммияти истеҳсолидошта 236,2 млн. рубл, ё худ 82% арзиши тамоми комплекси ба кор андозандаро ташкил намуд, ки 41,3% арзиши хароҷоти умумиро ташкил меод [144]. Дар баробари дастовардҳои бюрои КМ ҲК Тоҷикистон инчунин норасоии ҷиддиро дар сохтмони Неругоҳи обӣ қайд намуд. Мушкилоти интиқоли бетони васлшаванда, оҳану қолабҳои оҳанӣ мавҷуд буд. Сохтмон ба пуррагӣ бо нақлиёт ва воситаҳои техникӣ таъмин набуд. Норасоии биноҳои манзилӣ ба назар мерасид. Корҳои фарҳангӣ-оммавӣ ва тарбиявӣ суст ба роҳ монда шуда буданд. Ба масъалаҳои сохтмони НБО Норақ ва бо мақсади дар соли 1972 мавриди истифода қарор додани ду агрегати аввали он КМ ҲК Тоҷикистон ва Шурои Вазирони ҷумҳурӣ чихати кумак расонидан ба коллективи сохтмони мазкур чораҳои мушаххас қабул намуд.

Дар ин давра комитети ҳизбии шаҳри Норақ ва КМ Ҳизби Коммунистии ҷумҳурӣ ба масоили беҳтаркунии шароитҳои ҳаёти иҷтимоӣ-маишӣ сохтмончиён, пурзӯркунии фаъолияти сиёсӣ ва

меҳнатии коргарон ва муҳандисону техникон таваҷҷуҳи хосса зоҳир мекард. Бо ин мақсад ташкилотҳои ҳизбии пешсаф, Шурои намояндагони халқии маҳаллаҳо, иттифокҳои касаба ва комсомолии сохтмон, комитетҳои ҳизбии шаҳрӣ ва мақомоти иҷроияи шаҳрӣ нақшаи дурнамои пешрафти иҷтимоии ш. Норакро, ки 16 январи соли 1974 дар нишасти котиботи КМ ҲК Тоҷикистон тасдиқ шуда буд, баррасӣ намуданд. Дар он чораҳои дақиқ оид ба пешрафти минбаъдаи шароитҳои иҷтимоӣ-маишӣ дар коллектив, муҳлати ифтитоҳи якчанд объектҳои иҷтимоӣ, маишӣ ва фарҳангӣ-тарғиботиро мавриди баррасӣ қарор доданд. Ифтитоҳи саривақтии ин объектҳо таҳти назорати ҳамарӯза ва пайвастаи комитетҳои шаҳрии Норак ва котиботи КМ ҲК Тоҷикистон қарор гирифта буд.

Намунаи баланди ғаёлонаи меҳнатӣ ва ташкилотчигиро дар ин давра бригадаи нақбсозони раёсати сохтмони «Гидроспецстрой»: Ф. Л. Морозова, Т. Қурбонова, К.И. Ҳамсариёв, А.К. Титова – аз коргоҳи “Плотина”, М. Шарипов, О.К. Кувшинов – аз коргоҳи сохтмони НБО ва ғ. нишон медоданд. Ташкили босифати корҳо ва меҳнати софдилонаи сохтмончиён ба «Норакэнергосохтмон» имконият дод, ки нақшаи истехсолии давлатӣ қариб дар ҳамаи марҳилаи сохтмони Неругоҳи барқӣ ба пуррагӣ иҷро карда шавад [37].

Ҳукумати Шуравӣ меҳнати софдилонаи сохтмончиёно дар сохтмони НБО Норак баҳои баланд дод. Мувофиқи натиҷаи панҷсолаи ҳаштум 79 нафар мутаххасисони сохтмонӣ ва муҳандисон-техникон барои нишондодҳои баланди истехсолӣ бо орден ва медалҳои ИҶШС сарфароз гардонида шуданд. Аз рӯйи натиҷаҳои соли сеюм соли муайянкунандаи панҷсолаи нухум 54 нафар бо орден ва медалҳои ИҶШС кадрдонӣ карда шуданд. Бо ордени Ленин бригадири бетонрезони коргоҳи сохтмони “Плотина” К. Ҳамсариёв, бригадири бригадаи комплекси заводи маҳсулоти оҳану бетонӣ А. Фоман, бо ордени инқилоби Октябр – бригадири нақбсозони СУ «Гидроспецстроя» Т.Қурбонов, ронандаи БелАЗ-540 Ф.Зайсев, бо ордени Меҳнатии

Парчами Сурх 17 нафар, аз ҷумла, экскаваторчӣ К. Раҳимов, бригадирӣ нақбсозонӣ «Гидроспецстроя» Ф.Л.Мороз, ронандаи нақлиёти калон А. С. Дудлин мукофотонида шуданд. Бо ордени Нишони Фахрӣ 27 нафар сарфароз гардонида шуданд. Коллективи раёсати «Норакэнергосохтмон» 18 мартӣ соли 1972 барои нишондодҳои меҳнатии беназир ва ба муносибати 50 солагии ташкилҳои ИҶШС бо нишони Ифтихории ҷашнии КМ ҲКИШ, Президиуми Шурои Олии ИҶШС, Шурои Вазирони ИҶШС ва Шурои умумииттифоқии марказии иттифокҳои касаба сарфароз гардонида шуданд [49,с.403].

Дар раванди ба даст омадани корномаҳои меҳнатии сохтмончиёни НБО Норак чараёни нави эҷодии коргарон ва коркунони инженерӣ-техникӣ – “Эстафетаи коргарӣ” нақши асосиро бозид. Дар иртибот ба ин, бригадаи А. М.Шилников аз коргоҳи «Спецгидроэнергомонтаж» ба коллективи сохтмон муроҷиат намуд. Даъвати онҳоро бригадаи дорандаи ордени Ленинии челонгарон-васлгарони заводи турбогенератории Харкови ба номи С.М. Киров, ки ба он П.П. Ткаченко роҳбарӣ менамуд, қабул намуданд [145]. Баъдтар ба “Эстафетаи коргарӣ” бригадаи П.М. Стетсенко аз коргоҳи “Спец ГЭМ” ҳамроҳ гардиданд. Онҳо ба мусобиқа бригадаи васлгарони кранҳои заводи механикии Днепри шаҳри Запорожиро, ки аз ҷониби М.И. Лисенко роҳбарӣ мешуд, даъват намуданд. Бригадаи М.К. Демко ва А.И. Колоколов мусобиқаро бо бригадаҳои заводи «Уралэлектротяжмаш» шуруъ намуданд.

Мутобиқи маълумоти М.Е. Ёровсе агрегати аввали обии НБО Норак як сол пеш аз муҳлати муқарраршуда мавриди истифода қарор гирифтанд. Илова бар ин, давомнокии корҳои васлкунӣ дар агрегатҳои Неругоҳи барқии обӣ ба таври назаррас коҳиш ёфт. Агрегати аввал ба ҷойи 180 рӯзи муқарраршуда дар муҳлати 130 рӯз, дувумин дар муҳлати 123 рӯз, сеюмин – 105, чорумин – 70, панҷум – 78, шашум - 68, ҳафтум ва ҳаштум – ҳар яке дар муҳлати 70 рӯз васл карда шуданд. Дар умум, дар натиҷаи коҳишҳои муҳлати корҳои васлкунӣ 8 агрегати обӣ 347 ҳаз.

рублӣ сармояи давлат сарфа карда шуд. Илова бар ин, НБО Норақ аз замони ифтитоҳи пеш аз муҳлати агрегати аввал то соли 1979, аз ҳисоби коркарди иловагии қувваи барқ ба ҷумҳурӣ беш аз 21 млн. рубл ғоидаи соф овард [151].

Дар марҳилаи охири сохтмони НБО Норақ тариқи занҷираи “Эстафетаи коргарӣ” беш аз 25 бригадаҳои сохтмонӣ ба ҳам пайваस्त гардиданд. Робитаи байни сохтмончиёни Норақ бо дӯстон аз Харков, Свердловск ва Запороже пайваста идома ва тақвият меёфт.

Бояд таъakkур дод, ки Тоҷикистони шуравӣ дар сохтмони энергетикӣ ва электривунонӣ роҳи пурпечутоб, душвор ва дар умум пурсамарро паси сар намулдааст. Ин роҳро тадричан аз сифр оғоз намуд. Панҷоҳ сол қабл, бо ифтитоҳ додани НБО Варзоби Боло, бо иқтидори ҳамагӣ 7200 киловатт, саҳифаи аввал дар электривунонии ин минтақаи кӯҳӣ, навишта шуд. Баъдан, ҷунин неругоҳҳои барқии обӣ, ба мисли Қайроққум, Перепадная, Марказӣ, сохта ба истифода дода шуданд. Дар солҳои охир неругоҳҳои бузурги – Норақ ва акнун Роғун, ки дар сохтмонаш мутахассисон ва таҷрибаи неругоҳи барқии оби Норақ сафарбар карда шудааст. Ин неругоҳи нави барқии обӣ дар Вахш, ки бозсозии Горбачев ва ғурупошии ИҶШС монеъа шуда буд, бояд ба пуриқтидортарин неругоҳ дар Осиёи Миёна табдил меёфт. Ҳамин тавр, сохтмони пуриқтидортарин комплекси барқии обӣ – неругоҳи барқии оби Норақ анҷом ёфт, ки дар тезондани суръат ва миқёси тараққиёти хоҷагии халқи ҷумҳурӣ нақши асосӣ бозид.

Неругоҳи барқии оби Роғун яке аз лоиҳаҳои бузурги асри XXI на танҳо дар Осиёи Марказӣ, балки дар тамоми ҷаҳон буда, аз рӯйи тавсифи муҳандисӣ-техникӣ ва зарфияти хеш ҳамто надорад [121]. Лоиҳаи сохтмони неругоҳи мазкур аз ҷониби шуъбаи Осиёимиёнагии институти «Гидропроект»-и шаҳри Тошкент ҳанӯз дар ибтидои солҳои 70-уми асри XX коркард шуда, баъд аз муҳокимаҳои зиёд дар соли 1974 тасдиқ гардид. Лоиҳаи ин иншооти бузурги саноатӣ рисолати таъмини аҳолии Осиёи Марказиро бо неруи барқ пайгирӣ менамуд [104,с.112].

Соҳтмони НБО Роғун дар даврони Шуравӣ ду марҳиларо дар бар мегирифт: 1) 1976 – 1987, 2) 1987 – 1993. Марҳилаи аввал моҳи сентябри соли 1976 оғоз ёфта, майдонҳои соҳтмонӣ дар баландии 1000 то 1700 м воқеъ гардида буданд. Мушкилии дигари объекти соҳтмонӣ дар он буд, ки наздиктарин истгоҳи роҳи оҳан аз майдонҳои соҳтмонӣ 80 км дуртар мавқеъ доштанд [143].

НБО-и Роғун иншооти бузург ва дар ҳақиқат мураккаб буд. Дар муҳокимаи лоиҳаи он институтҳои зиёди лоиҳакашӣ ширкат доштанд. Дар қорҳои соҳтмонӣ 300 қорхона аз собиқ ҷумҳуриҳои Шуравӣ саҳм гузоштанд. Соҳтмони сарбанд соли 1987 оғоз гардид. Дар соли 1993 баландии сарбанд ба 40 метр расида, дар 21 км қорҳои нақбӣ ба анҷом расиданд [106,с.91].

Дар баробари НБО Норак, 10 км дуртар аз сарбанди мазкур дар моҳи январи соли 1972 соҳтмони НБО Бойғозӣ оғоз гардид. Иқтисори он нисбат ба Норак чандин маротиба камтар буда 600 000 кВт-ро ташкил медиҳад, аммо имконият ба вучуд омад, то ки бо кумаки нақби обгузари он беш аз 100 ҳаз. гектар заминҳои бекорхобидаи чандинасраи водии Ёвон ва Обикиик, инчунин соҳтмони комбинати химиявии Ёвон аз об таъмин гардад.

Ҷолиби диққат аст, ки дар вақти соҳтани комплекси барқии оби Бойғозӣ барои тезонидани суръати қорҳои соҳтмону васлкунӣ, ба вучуд овардани базаи нави моддию техникии боркашонӣ ва мутахассисони зарурӣ таҷрибаи аллакай дар НБО-и Норак қорқардшуда истифода гардид.

Дар моҳи январи соли 1972 аввалин соҳтмончиёни москвايӣ Ҷаҳониятро дар кӯҳи Қаратоғ шуруъ намуданд. Онҳо нақби ояндаро, ки бояд аз байни кӯҳ убур мекард, тарҳрезӣ намуданд. Дар он тараф бошад, ноҳияи Ёвон ва водии Ёвону Обикиик мавқеъ доштанд, ки оби Вахшро интизор буданд.

Мутахассисон ва қоргарон рӯзона дар сарбанд ва нақби соҳташудаистода қор карда, шабона ба манзилҳояшон, ба Норак

бармегаштанд. Ҳамин тавр, сохтмони гирехҳои гидротехникии Бойғозӣ дар заминаи таҷриба ва базаи моддӣ-техникии НБО Норак сохта мешуд.

Сохтмони НБО Бойғозӣ дар асоси ҷустуҷӯи 15 солаи геологони машҳур А. В. Колечко, Е.С.Скрипко, В.А.Яшенко, В.М.Гриневич, В.Н.Фил, Х.Набиева ва дигарон оғоз гардида, дар заминаи таҷрибаи НБО Норак суръати корҳои сохтмонӣ-васлкунӣ вусъат ёфт. 18 апрели соли 1984 бетони аввал барои пойдевори сарбанди НБО рехта шуд, ки ин амалро бригадаи Қаҳрамони Меҳнати Сотсиалистӣ Муҳаббат Шарипов ба сомон расонид. 10 январи соли 1985 агрегати аввал, 26 юни соли 1986 агрегати дуюм ва моҳи декабри ҳамон сол агрегати сеюми неругоҳ ба истифода дода шуд.

24 январи соли 1986 ду агрегати аввали НБО Бойғозӣ аллакай якумин миллиард кВт с. қувваи барқ истеҳсол мекард [78,с.100-102].

Ҳамин тавр, чор агрегати НБО Бойғозӣ бо иқтидори умумии 600 ҳаз. кВт. дар давоми як сол ба хоҷагии халқ беш аз 2,5 млрд. кВт/с қувваи барқ истеҳсол намуд [78,с.208].

Бо ифтитоҳ ёфтани НБО Бойғозӣ, ба ғайр аз вазифаҳои энергетикӣ, инчунин вазифаи зиёд кардани кафолатнокии оби обёрӣ дар водии Вахшу Ёвон, ки иқтидори он 70 м³/сек мебошад, ҳал карда шуд. Дар натиҷаи сохтмони НБО Бойғозӣ беш аз 40 ҳазор гектар замини дар тули асрҳо бекорхобидаи водии Ёвон-Обикииқ шодоб гардид. Ҳаҷми миёнаи солонаи об, ки тариқи нақби ирригатсионалӣ мегузарад, тақрибан 600 млн. м³-ро ташкил менамояд.

НБО Бойғозӣ барои мардуми ноҳияи Ёвон аҳамияти бузурги иҷтимоӣ-фарҳангиро низ доро мебошад. Маҳз об ва неруи барқи арзон дарҳаёти фарҳангию маишии аҳолии бисёрҳазораи беш аз 50 қишлоқи водии Ёвон кумаки амалӣ расонид.

Ҳамин тавр, то ба миёнаи солҳои 80-уми асри XX дар Тоҷикистон 90% қувваи барқ дар неругоҳҳои барқии обӣ истеҳсол карда мешуд. Дар ин марҳила неруи барқ барои тамоми эҳтиёҷоти истеҳсолии ҳамаи соҳаҳои хоҷагии халқ, инчунин дар хизматрасонии соҳаҳои илм, фарҳанг

ва маишӣ кифоябуд. Дар қаламрави тамоми ҷумҳури мунтазам низоми ягонаи энергетикӣ Тоҷикистон ташкил карда мешуд. Хати шабакаи барқии чандин ҳазор киллометра ва зернеругоҳҳои нав ифтитоҳ гардиданд. Аввалин хати шабакаи барқӣ дар ҷумҳури бо шиддати 110 кв., ҳанӯз дар соли 1948 ифтитоҳ ёфт [60,с.14]. Мақсади ин хати шабакаи барқӣ пайваस्ताмоии маркази энергетикӣ шимоли Тоҷикистон бо НБО Фарҳоди ИҶШ Ӯзбекистон буд. Аз соли 1958 сохтмони пуршиддати хати шабакаи барқӣ ва зернеругоҳҳои иқтидорашон аз 220 кв ва беш аз он дар қаламрави тамоми ҷумҳури оғоз гардиданд.

Дар соли 1975 иқтидори неругоҳҳои барқии ҷумҳури 1732 мВт ва коркарди қувваи барқ – 4,6 млрд. кВт.с.-ро ташкил намуд. Ифтитоҳ гардидани хати шабакаи барқии аз ҳама пуриқтидор, бо шиддати 500 кВ НБО Норак – Регар, ки чиҳати пайвастанӣ низоми энергетикӣ ҷануби ҷумҳури бо низоми барқии Осиёи Миёна шароити мусоид фароҳам овард, барои истифодаи оқилона ва самараноки неруи барқи НБО Норак имкон дод. Дар солҳои 1982 -1985 дар Тоҷикистон сохтмони даҳҳо зернеругоҳҳои пуриқтидор бо қувваи умумии 2126 мВт ва беш аз 1300 км хати шабакаи барқӣ бо шиддати беш аз 35 кв ба анҷом расид. Дар тули солҳои Ҳокимияти Шуравӣ дар ҷумҳури 1820 км хати шабакаи барқӣ бо шиддати 35 кв ва ғ., сохта шуд. Ҳамаи ин истеҳсоли қувваи барқро афзоиш меод. Дар баробари ин, дар соли 1990 истеҳсоли қувваи барқ дар ҷумҳури ба 16 млрд кВт/с ва гармидиҳӣ ба 45,4 млн Гкал. расонида шуд [78,с.102-103]. Дар ҳулосаи қисми зерини рисола бояд қайд намуд, ки асри XX барои халқи тоҷик асри тақдирсоз буд. Дар ин аср тоҷикон аз зери асорати бисёрасраи сулолаи манғитиёни Аморати Бухоро озод гардид, ва ба давлатдорӣ худ соҳиб шуд.

Бо кумаки халқҳои Иттиҳоди Шуравӣ ва меҳнати бошӯҷоати худ ба тараққиёти босуръати иқтисодии илму фарҳанг ноил гардид.

Дар тараққиёти иқтисодии ҷумҳури азхудкунии захираҳои обӣ-энергетикӣ кишвар – сохтмони неругоҳҳои барқии хурду калон барасӣ шуданд.

Истифода кардани қувваи барқи ҳосилшуда дар корҳои меҳнатталаб, ҳосилнокии меҳнат, қудрати иқтисодии ҷумҳуриро баланд бардошта, дар инкишоф додани корҳои истеҳсоли, маориф, илму фарҳанг дигарҷугнсозии инқилобӣ ба миён овард, Тоҷикистонро ба ҷумҳурии тараққикардаи Иттиҳоди Шуравӣ табдил дод.

Дар омӯзиш ва аз худ намудани захираҳои энергетикӣ ҷумҳурии ҳиссаи мутахассисони ҷумҳурии ва Иттиҳоди Шуравӣ бениҳоят бузург буд. Тоҷикистон дар минтақаи Осиёи Марказӣ ба кишвари энергетикӣ табдил ёфт.

Ҳамин тавр, дар солҳои 50 - 60 - уми асри гузашта ҳудуди ҷумҳурии, аз ҷумла ноҳияҳои ҷанубу шарқии он бо шабакаи зичи хатҳои баландшиддати пастшиддати барқ фаро гирифта шуд. Сохтмончиёни неругоҳҳои барқии обӣ таҷрибаи амалии самаранок ба даст дароварданд, ки тадричан ва бомаром дар дигар объектҳои сохтмони барқии ҷумҳурии мавриди истифода қарор гирифт, ки дар натиҷаи он комплекси сузишворӣ-энергетикӣ ташкил карда шуд. Комплекси сузишворӣ-энергетикӣ соҳаҳои иқтисодӣ, фарҳангӣ, илмӣ ва коммуналӣ-маишии ҷумҳуриро бо қувваи барқ, буг ва гармӣ таъмин менамуд. Ин механизми душвори энергетикӣ то замони фурӯпошии ИҶШС ба низоми ягонаи комплекси сузишворӣ-энергетикӣ марказии кишвар дохил буд.

1.3. Аз таърихи электривунонии ноҳияҳои ҷанубу шарқии Тоҷикистон

Ба минтақаи ҷанубу шарқӣ қариб ҳамаи ноҳияҳои сарҳадии вилояти Хатлони имрӯза дохил мешаванд ва то охири асри XX мавзеи қисмати Афғонистонро аз Осиёи Миёна ҷудо намуд. Дар ҳамаи ин минтақаи калон аз қадимулайён қabilaҳои ориётабор авлодони деринаи тоҷикон зиндагӣ ба сар мебарданд. Фақат зиддияти ду давлати бузург – Британияи Кабир ва Россия халқу қabilaҳои ин минтақаро аз ҳам ҷудо намуд.

Чудоандозии минтақа ба дарозии дарёи Панҷ оғоз ёфт ва барои хамин ҳамаи ноҳияҳои ду тараф ба ноҳияҳои махсуси сарҳадӣ табдил ёфтанд, зиддияти аҳолии тарафайн оғоз шуд ва давлатдорони ҳарду тараф ба бехатарии тарафи худ, муҳофизии он аҳаммияти махсус меодагӣ шуданд.

Қисмати умаи тоҷикон, ки дорои Давлати Шуравӣ шуданд, нисбатан тақдирӣ баланд пайдо карданд ва дар ин ҷо дигаргунсозиро демократӣ-созишӣ оғоз шуданд.

Асоси фонди иқтисодии Тоҷикистони навинро азхудкунии захираҳои энергетикӣ ва истифодабарии қувваи он дар воситаҳои меҳнатталаби истеҳсолоти иқтисодӣ ташкил намуд.

Ҳамин тавр, таърихи электривунонӣ дар ҳудуди Тоҷикистони имрӯза ҳанӯз ба давраи пеш аз барпо шудани Ҳокимияти Шуравӣ, яъне замони салтанати амивони манғитӣ рост меояд. Аввалин неруғои барқӣ неруғои барқии обии Хоруғ мебошад, ки сохтмони он соли 1913 оғоз ёфта, соли 1914 ба истифода дода шуда буд [91,с.351]. Инчунин, ин неруғои барқӣ аз аввалин неруғои гидротехникӣ дар тамоми Бухорӣ Шарқӣ ва Помири Ғарбӣ махсуб ёфта, тамоми муассисаҳои маъмурӣ, тиббӣ, мактабҳо, инчунин биноҳои дастаи сарҳадии Хоруғро бо неруи барқ таъмин мекард [84,с.343].

Дар давраи шуравӣ хоҷагии қишлоқи Тоҷикистон ба таври самаранок имкониятҳои васеи қувваи барқи арзонро дар мақсадҳои истеҳсолии худ мавриди истифода қарор дод. Таърихи электривунонии хоҷагии қишлоқи ҷумҳуиро дар давраи шуравӣ дар асоси маводи мавриди омӯзиш қарор дода метавон ба ду марҳилаи шартӣ ҷудо намуд.

Марҳилаи аввал аз охири солҳои 20-уми асри XX оғоз мешавад. Дар ин давра, аниқтараш соли 1924 дар Душанбе қувваи барқи дизелӣ ба кор бурда шуд, ки эҳтимол аз аввалин дизелҳои истифодашуда дар миқёси Тоҷикистон мебошад. Он асосан барои равшан кардани биноҳои маъмурӣ, муассисаҳои ниғаждорӣ тандурустӣ, маданӣ ва маориф истифода мешуд. Аммо Ҳукумати Шуравӣ пеш аз ҳама, ба

электрикунонии ноҳияҳои ҷанубу шарқии Тоҷикистон, хусусан электрикунонии марзи Тоҷикистону Афғонистон таваҷҷуҳ дошт.

Қайд кардан зарур аст, ки ба ноҳияҳои ҷанубу шарқии Тоҷикистон Қумсангир (Ҷайхун), Шаҳритус, Қубодиён, Панҷ, Фархор, Масков (Ҳамадонӣ,) Шуробод, (Ш.Шоҳин) дохил буда, мардуми он асосан ба зироаткорӣ, чорводорӣ, боғпарварӣ машғул буданд. Аз ин ноҳияҳо дарёчаҳо ҷорӣ шуда, ба дарёи Панҷ ҳамроҳ мешаванд, ки захираҳои обии он метавонад дар як сол то 100 млрд кВт/с қувваи барқ ҳосил намояд. Инчунин, ноҳияҳои зикршуда ноҳияҳои сарҳадӣ буда, марзи Тоҷикистонро аз ҷумҳурии Афғонистон ҷудо менамоянд. Бо сабабҳои ниғадории марзӣ Тоҷикистони шуравӣ маҷбур буд, ки пеш аз ҳама сарҳади 600 км-и Тоҷикистону Афғонистонро дар ҳолати назорати стратегӣ ва рушду тараққиёти вазъи иқтисодиву маданӣ нигоҳ доранд. Бо ин мақсад солҳои 20-уми асри XX Ҳукумати Шуравӣ дар Тоҷикистон, хусусан ноҳияҳои ҷанубу шарқӣ ба сохтмони роҳҳо, анборҳо, корхонаҳои маданӣ-равшанамой машғул шуда, аввалин неругоҳи барқии дизелиро соли 1925 дар хатти сарҳади Панҷ гузошт. Миёнаи солҳои 1926-1929 дар хатти Сарбанди ноҳияи Бешкент то ноҳияи Қалъаи Хум (ноҳияҳои сарҳадӣ) 72 стансияи хурди дизелӣ электрикӣ шинонида шуд, [36,с.9-11]. ки бештар хатти сарҳадро шабона равшанӣ меоданд.

Аз ҷониби дигар, Ҳокимияти Шуравӣ меҳост ба мардуми он тарафи сарҳад, яъне аҳолии ноҳияҳои наздисарҳадии Афғонистон афзалиятҳои ҳокимияти пролетарии Иттиҳодро дар соҳаҳои иҷтимоӣ ва фарҳангӣ нишон диҳад. Қувваи барқи ҷоришуда ҳолати назорати шабонарӯзии сарҳадро бо таври куллӣ тағйир дод. Аз ҷониби дигар аҳолии маҳалҳои наздисарҳадӣ аз ин қувваи барқ истифода намуданд. Минбаъд бо афзуншавии ҳолати расидани қувваи барқ ба сарҳадҳо ҳиссаи он ба электрикунонии маҳалҳо, истеҳсолот, корҳои маданӣ ва коммуналӣ истифода гардид. Ғайр аз ин, ин иқдомот ба суръатбахшии сохтмони системаи энергетикӣ дар Шарқ ва Ҷануби мамлакат (ГЭС-ҳои марказии Сарбанд, Бойғозӣ ва Норак) бетаъсир намонд.

Дар солҳои дигаргунсозии ҷотсиалистӣ қувваи барқ, ки асосан дар неругоҳҳои хурди электрикии дизелӣ ҳосил карда мешуд, барои равшан кардани сарҳдҳои ҷанубу шарқӣ, биноҳои маъмурӣ, мактабҳо, донишқадаҳои олий, техникумҳо ва муассисаҳои маданӣ-маърифатӣ бештар истифода мегардид. Масалан, то рӯзи пурра ба кор андохта шудани НБО-и Норақ дар марказҳои ноҳияву вилоятҳо ва қишлоқҳо зиёда аз 350 неругоҳҳои хурди барқии дизелии иқтидорашон то 1000 кВт бомуваффақият фаъолият менамуданд. Дар китоби «Аз таърихи саноаткунории ҶШС Тоҷикистон» навишта шудааст, ки дар қонҳои неғти САНТО неругоҳи нави барқӣ сохта шуд [63,с.11.] Аслан ин неругоҳи хурди барқии гармдихӣ буд. Муаллифон дар ҷойи дигари ҳамин китоб навиштаанд, ки «шумораи неругоҳҳои барқӣ се баробар афзуд». Аммо дар бораи кай ва дар кучо сохта шудани онҳо шарҳ дода нашудааст. Зоҳиран, шумораи неругоҳҳои барқӣ дар панҷ солаи дуҷум афзоиш ёфт ва онҳо асосан ШГБ – шабакаи гармдихии барқӣ ба ҳисоб мерафтанд [63,с.15].

Дар ноҳияҳои ҷануби Тоҷикистон аввалин маротиба дар хоҷагиҳои деҳотӣ корхонаҳои саноатии ноҳияҳои Восеъ ва Ҳамадонӣ сохтмони заводҳои коркарди намак шуруъ шуд, ки дар он аз қувваи барқ истифода бурда шуд. Сипас, дар ноҳияи Фархор 5000 гектар заминҳои бекорхобида ба воситаи насосҳои электрикӣ обёрӣ карда шуданд. Чандин солҳо аз набудани аҳоли дар савҳози Уртабуз ҳосили пахтаро донишҷӯёни Институти омӯзгории шаҳри Кӯлоб ҷамъоварӣ мекарданд. Дар ноҳияҳои Қумсангир хоҷагии ба номи В.И.Ленин фермаи мехониккунонидашуда барои 20 000 сар ҷорвои калон сохта шуд, ки дар он тамоми корҳои меҳнатӣ бо қувваи барқ иҷро мегардид [26].

Ҳангоми ифтиҳои НБО Варзоби Боло хатти шабакаи барқӣ ба қишлоқҳои наздики пойтахт – Буни Ҳисорақ, Миришкорон, Чағатой, Ҷорбед ва ғайра гузаронида шуд. Дар баробари ин барқ дар равандҳои алоҳидаи меҳнатии хоҷагии қишлоқ, ба монанди осибҳои наҷандон калон, гаражҳо, устохона ва сеҳҳо истифода мегашт [38].

Ташаббуси беназирро дар электрикунонии деҳот маҳз худи коргарон, ки ба пойтахти ҷумҳурӣ бо мақсади муайян – сохтмони объекти энергетикӣ омаданд, гузоштанд. Онҳо бо қувва ва сармояи худ як зумра қишлоқхоро бо қувваи барқ таъмин намуданд. Аз ҷумла, кормандони НБО Варзоб ваъда доданд, то ки дар яке аз деҳаҳо неругоҳи барқӣ ифтитоҳ карда, ба яке аз марказҳои ноҳиявии вилояти Сталинобод қувваи барқ гузаронанд. Коллективи НБО Варзоб ба кормандон ва ҷаҳонгарони корхонаҳои саноатии Тоҷикистон муроҷиат намуда, даъват карданд, ки аз таҷрибаи онҳо истифода баранд. «Мо боварӣ дорем – гуфта мешуд дар даъвати онҳо – ки ҳар як корхонаи саноатӣ метавонад дар худ захираҳои инсонӣ ва моддӣ-техникиро барои кумак расонидан ба хоҷагии қишлоқи ҷумҳурии мо пайдо созад».

Аз таҷрибаи энергетикони Варзоб якчанд коллективи заводҳо истифода намуда, роҳбариро аз болои кормандон оид ба электрикунонии деҳот ва колхозҳо ба даст гирифтанд. Ин имконият дод, то ки суръати сохтмони неругоҳи барқӣ вусъат ёбад.

Соли 1966 сохтмони НБА-и Ёвон оғоз ёфт, ки иқтисодии лоиҳавиаш 240 ҳазор кВт буда, дар солҳои 1969-1971 се агрегати аввалини он ба кор андохта шуд [102,с.71]. неругоҳи барқии аловӣ ба комбинати электрохимиявии Ёвон хизмат мерасонд.

Инчунин, бо сабаби сохтмони НБО-Норак, ки он то пошхӯрии ИҚШС дар ҷануби Тоҷикистон талаботи дохилии ҷумҳуриро ба қувваи барқ пурра таъмин мекард, неругоҳи барқии аловӣ сохта шуд.

Самтҳои тағйирёбандаи тараққиёти маданӣ ва ҳаёти меҳнаткашони деҳот доимо дар мадди назари ҳукумати Тоҷикистони шуравӣ қарор дошт. Дар баробари дигар масъалаҳои тараққиёти хоҷагии қишлоқ дар сатҳи ҳукумат ва вазорату идораҳо масъалаи беҳтар намудани шароити ҷамъиятӣ-маишии аҳоли, шароити зиндагии колхозчиён ва коргарони совхозҳои ҷумҳурӣ баррасӣ мегардид.

Ба кор даромадани неругоҳҳои барқии обӣ, хусусан НОБ Норак масъалаи таъмини қувваи барқ дар ҳамасоҳаҳои ноҳияҳои марказӣ ва

чанубии Тоҷикистон ҳалли худро ёфт. Қувваи барқи захирашуда қариб ба кори ҳамаи намудҳои истеҳсолот мерасид. Таъминоти қувваи барқ ба минтақаҳои сарҳадӣ низ дучанд афзуд. Аҳолии наздисарҳадӣ дар ибтидо қувваи барқро барои равшаннамоии хонаҳо, омода намудани хӯрокҳо ва баъдан ба корҳои хоҷагӣ истифода намуданд. Мувофиқи маълумоти оморӣ соли 1975 ҳамаи деҳаҳои сарҳадӣ пурра бо қувваи барқ таъмин буданд. Маҳз НБО Норақ тақдирӣ саноати қуҳнаи энергетикӣи ҷумҳуриро қомилан ҳал кард ва нерӯгоҳҳои хурди барқӣи дизелӣ аз байн рафтанд. Минбаъд онҳо қисман дар роҳсозӣ ва пармақунӣ, дар майдонҳои озмоишӣи ҳарбӣ ва ғайра истифода мешуданд.

Дар асоси ҷунин ташаббусҳо дар солҳои аввали панҷсолаи баъдиҷангӣ дар ҷумҳурӣ 75 нерӯгоҳи қолҳозӣ ифтитоҳ гардид. Шумораи умумӣи нерӯгоҳҳои барқӣ дар муқоиса бо соли 1940 ду маротиба зиёд гашта, иқтидори онҳо 3,2 маротиба афзун гашт. Ҳатто ин аввалин қадамҳо дар электрӣқунонӣи хоҷагӣи халқ аз бисёр ҷиҳат ба афзунёбии истеҳсолоти меҳнат, беҳтар гаштани шароитҳои моддӣ-техникӣ ва фарҳангӣи ҳаёти қолҳозчиён, қормандони МТС ва совхозҳо таъсири мусбат гузошт. Аммо ба ин ҳама дастовардҳо нигоҳ накарда, суръати онҳо ба таври назаррас аз талаботи вусъатёбандаи хоҷагӣи қишлоқ дар қувваи барқ ақиб мемонд. Масалан, дар охири соли 1950 [75,с.78]. дар Тоҷикистон ҳамагӣ 10% қолҳозҳо, 36% МТС ва 31% совхозҳо электрӣқунонида шуда буданд.

Пай дар ҳам мавриди ифтитоҳёбӣ қарор гирифтани нерӯгоҳҳои нисбатан пуриқтидор (Қайроқум, Хоруғ, Шар-шари Марказӣ, Сарбанд ва як қатор НБО-и иқтидорашон наҷандон қолон дар дарёҳои наҷандон қолон) характери истеҳсолии хоҷагӣи қишлоқ ба тадриҷ суръати худро ба тарафи мусбат иваз қардан гирифт. Дар қишлоқҳои алоҳида заводҳои барқӣи равған ва оббардорӣ – механикӣ барои обёрии заминҳои қорам, заводҳои қорқарди меваҷоту сабзавот ва ғ. ифтитоҳ гардид.

Масъалаҳои марбут ба электрӣқунонӣи ноҳияҳои наздисарҳадӣ бошад, ки дар наҷбати аввал ба он ноҳияҳои ҳозираи вилояти Ҳатлон –

Чайхун, Бешкент, Шахритус, Дӯстӣ, Панҷ, Фархор ва Москва (ҳозира Ҳамадонӣ) дохил мешаванд, барои Ҳокимияти Шуравӣ неругоҳҳои барқии ноҳияҳои номбаршуда, аз ҷумла, нуқтаҳои аҳолинишин аҳаммияти махсусро доро буд [98,с.746].

Марҳилаи дуюм аз нимаи солҳои 60-ум бо гузаронидани хати шабакаи барқии чандин ҳазор киллометра ба нуқтаҳои аҳолинишини деҳот оғоз ёфт, ки дар натиҷа суръати электрикунонии қишлоқҳо вусъат ёфта, истифодаи васеи қувваи барқ дар раванди меҳнатталаби истеҳсолоти хоҷагии қишлоқи ҷумҳурии оғоз гардид.

Дар солҳои 70-80-ум дар соҳаи хоҷагии қишлоқи ҷумҳурии шумораи истифодабарандагони қувваи барқ 4 маротиба афзуд. Суръати электрикунонии меҳнат дар хоҷагии қишлоқи ҷумҳурии дар толи 10 сол – аз соли 1970 то 1980 – беш аз 1,7 маротиба зиёд гардида, суръати афзунёбии истифодаи қувваи барқро дар саноат гузошт [97,с.66]. Ҳаҷми асосии истеҳсоли қувваи барқ дар ҷумҳурии он қадар ҳақиқӣ ва дурнамоӣ шуд, ки ҳамаи объектҳои хоҷагии қишлоқи Тоҷикистон ба шабакаи энергетикӣ давлатӣ пайваست шудан гирифтанд. Дар колхоз ва совхозҳо сохтмони сеҳҳои саноатии истеҳсолӣ, устохонаҳо, заводҳои начандон калон ва фабрикаҳо оид ба коркарди маҳсулоти хоми хоҷагии қишлоқ, комплексҳои калони чорвопарварӣ ва ғайра суръат гирифтанд. Хоҷагии қишлоқи Тоҷикистон дар муҳлати кӯтоҳтарин бо маром вусъат ёфта, характери пешрафти саноатиро ба худ касб кард. Солҳои 70-80 дар ноҳияҳои Шахритус ва Қубодиён заводҳои коркарди пахта, байни ноҳияҳои Фархор ва Ҳамадонӣ заводи асфалт, дар ноҳияи Панҷ заводҳои шағалу пахта, дар ноҳияи Чайхун заводи пахта ва сеҳи коркарди мева сохта шуданд, ки ҳамаи ин ҳолатҳои пайдо шудани характери индустриалӣ-аграриро дар ноҳияҳои ҷанубу-шарқии мамлакат нишон меод. Инчунин, дар ноҳияи Фархор 50 000 гектар заминҳои бекорхобида ба воситаи насосҳои барқӣ обёрӣ карда шуданд. Ҳамин ҳолат дар ноҳияҳои Вахш, Ёвон, Панҷ, Фархор, Шахритус, Қубодиён низ сурат гирифт. Аз солҳои 60-уми асри XX дар Тоҷикистони

чанубӣ 500 ҳазор гектар заминҳои бекорхобида ба истеҳсолоти хоҷагии қишлоқ ҳамроҳ карда шуданд. Дар ноҳияҳои сарҳадӣ: Ҳамадонӣ, Фархор, Панҷба воситаи қувваи барқ заводҳои семент, қуму шағал ва намак ба фаъолият оғоз карданд.

Дар ноҳияҳои Қумсангир, Бохтар, Хаволинг, Шаҳритус комплексҳои калони механиккунонидашуда барои парвариши 20 000 – 40 000 сар чорво ба таври индустриявӣ сохта шуданд. Рафти кор дар ин корхонаҳо ба истифодабарии қувваи барқ иҷро шуда, нигоҳ доштани чорво ва корҳои меҳнатӣ осон шуда, ҳосилнокии меҳнат афзоиш ёфт.

Вусъатёбии истифодаи қувваи барқ дар хоҷагии халқ, инчунин дар панҷсолаи даҳум имконият дод, ки корҳои обёрӣ тақрибан дар 20 ҳазор гектар заминҳои қорам бо ёрии мошинаи оббардор сурат гирад. Бо кумаки мошинаи оббардор дар ҳаҷми умумӣ заминҳои қорам то 31% обёрӣ карда мешуданд. Қувваи барқ дар шакли васеъ дар интиқол ва омодаسازیи хӯроки чорво, тозакунии макон, тоза кардани пору, тарошидани гӯсфандон, гарм кардани об, коркард ва хушк кардани ғалла истифода мегардид [97,с.113].

Ҳамин тавр, аллақай дар солҳои 80-ум суръати баланди электрикунонии хоҷагии қишлоқи ҷумҳурӣ барои тақмилдиҳии ташкилкунӣ ва беҳтаркунии технологияи истеҳсолот ва шароитҳои меҳнат, афзунёбии самаранокии меҳнат ва гузариши соҳа ба роҳи саноатии пешрафта замина ба вуҷуд овард.

То солҳои 90-ум дар доираи ҳамаи хоҷагиҳои халқи ИҶШС қисми воридшавандаи захираҳои сӯзишвории энергетикӣ ҷумҳурӣ, қисмати асосии он (беш аз 50%) аз ҳисоби захираҳои аз дигар ҷумҳуриҳои иттиҳод воридша ванда таъмин карда мешуд. Ба ҷумҳурӣ ҳамасола то 1,7 2,0 млрд. м³ газ, 800-900 ҳазор тонна ангишт, то 2,0-2,5 млн. тонна маҳсулоти нафтӣ, то 6,0-7,0 млрд кВт/с қувваи барқ ворид карда мешуд [80,с.220].

.Ин раванди дар умум инқилобӣ барои хоҷагии қишлоқ тарафи номаълум – манфӣ низ дошт, ки дар он давраҳо, бинобар сабаби

вусъатёбии суръати истеҳсолоти қувваи барқ, каме аз роҳбарони ҷумҳурӣ ва раёсатҳои марказии энергетикӣ он аҳамият меоданд. Дар ин давра дар Тоҷикистон беш аз 350 неругоҳҳои хурду миёна ва ҳатто чунин неругоҳҳои калон, ба мисли НБО Майхӯра, НБО-и байниколхозии ноҳияи Навкат, Кондара, Цицикрут ва ғ., бо иқтидори умумии 500 ҳаз. кВт/с, аз фаъолият бозмонданд.

Дар солҳои сохтмони сотсиалистӣ, тавре ки қайд гардида буд, дар истифодаи қувваи барқ дар равандҳои меҳнатталаби хоҷагии қишлоқ дастовардҳои назаррас ба даст омаданд. То соли 1970 хоҷагии деҳоти ҷумҳурӣ аллакай беш аз 1 млрд. кВт/с қувваи барқ истифода мекард, ки 141 маротиба нисбат ба соли 1950 бештар буд [68,с.192-193]. Парки муҳаррикони барқӣ дар соли 1970 дар колхоз ва совхозҳо ба 8,8 ҳазор адад расид, ки иқтидори онҳо нисбат ба соли 1950 беш аз 30 маротиба зиёд шуд. Танҳо дар давоми панҷсолаи ҳаштум (солҳои 1966-1970) истифодаи қувваи барқ дар хоҷагии қишлоқ ба ҳисоби обёрии машиникӣ 2 маротиба зиёд гардид [65,с.578]. Гузариш ба ҳаракати барқии машинаҳо дар рафти корҳои меҳнатталаб дар фермаҳои чорводорӣ, насби статсионариҳои барои донагӣ, пахтатозакунӣ ва ғ., на танҳо арзиши маҳсулотро коҳиш дод, балки меҳнати фарҳангӣ ва бехатарро баланд бардошт.

Аз тарафи дигар, воридшавии хоҷагии қишлоқи ҷумҳурӣ ба шабакаи барқтаъминкунии марказӣ ба таври назаррас суръати пешрафти хоҷагии қишлоқ, иҷтимоӣ ва раванди пешрафти фарҳангии деҳоти тоҷикро вусъат дод. Маҳз ҳамин давраи электрикунонии деҳот давраи ҷамъбасти барои неругоҳҳои наздисарҳадии минтақаҳои вилояти Қурғонтеппа (ҳозира Хатлон) ба ҳисоб мерафт.

Сохтмони шабакаҳои барқӣ дар колхоз, совхоз ва нуқтаҳои аҳолинишинасосан тариқи шуъбаҳои трестии «Таджиксельэлектрострой» дар Кӯлоб ва Қурғонтеппа амалӣ гардонида мешуд. Дар ноҳияҳои наздисарҳадӣ асосан колоннаи механикикунонидаи №50 фаъолият менамуд. Трести «Средазсельстрой»

сохтмони хатҳои шабакаи барқ, нерӯгоҳҳои трансформаторӣ бо иқтидори 110 киловолта ва беш аз он асосан дар маҳалли деҳот машғул буда, трести ҷумҳуриявӣ «Таджиксельэктрострой» бошад, сохтмони хатти шабакаи барқ, қорҳои васлкунии хатти шабакаи маҳаллии 0,4-5-20-35-110 киловолта ва насбкунии нерӯгоҳҳои трансформаториро ба зимма дошт. Аллакай дар солҳои 70-ум охири нӯқтаҳои аҳолинишини ноҳияҳои наздисарҳадӣ ба маркази таъминоти барқии марказӣ пайвасти карда шуданд. Қувваи барқ дар масофаи беш аз 2000 км аз минтақаҳои наздисарҳадӣ то охири қишлоқи кӯҳӣ, марказҳои фарҳангӣ, мактаб, биноҳои маъмурӣ, электривунонии тамоми хати наздисарҳадиро дарбар гирифта, дар паси Панҷ барои мардуми Афғонистон ба мисли ҳавои ситорагии нав дастгоҳҳои равшаннамоӣ насб карда шуданд.

Бо ҳаҷми қувваи барқи дарқорӣ азхудкунии маҳсулоти истеҳсоли наздисарҳадӣ – Қумсангир, Панҷ, массивҳои наздикӯҳии Фархору Чубек, ки асосан истеҳсоли пахта ба роҳ монда шуда буд, оғоз гардид. Ин раванд тамоми қаламрави Тоҷикистонро дарбар гирифта, то ба ҷумҳуриҳои дигари Осиёи Миёна паҳн гардид.

Тавре аз таҳқиқот маълум шуд, аллакай дар солҳои 60-80-ум пешрафти қувваи барқ пояи асосӣ барои электривунонӣ ва вусъатёбии назарраси истеҳсолот дар соҳаҳои гуногуни хоҷагии халқи Тоҷикистон гардид.

Истифодаи қувваи барқ дар равандҳои меҳнатталаби хоҷагии қишлоқ аз бисёр ҷиҳат ба васеъшавии майдонҳои қорам, пешрафти қувваҳои истеҳсолкунанда ва баланд бардоштани иқтидори иқтисодии соҳа имконият фароҳам овард. Аммо дар баробари дастовардҳо дар солҳои 70-80-ум дар ин ҷо камбудии қалон ҷой доштанд. Ин, пеш аз ҳама, дар он зоҳир мегардид, ки дар бисёре аз хоҷагҳои ҷумҳурӣ, ҳатто дар солҳои панҷсолаи ҳаштум ва нӯҳум ҳанӯз дар бисёр маврид муҳаррикони гармдихии сода истифода мешафт, қувваи барқна дар ҳама равандҳои меҳнатӣ истифода мегардид.

Дастовардҳои муайян дар давраи баъдиҷангӣ дар пешрафти соҳаи чорвопарварии ҷумҳурӣ низ ба чашм мерасид, ки тадриҷан аз зинаи умумии пешрафти хоҷагии қишлоқ ақиб мемонд.

Дар солҳои 60-ум имкониятҳои бузург дар истифодаи неруи барқ дар соҳаи чорвопарварӣ ба вучуд омада, дар натиҷа қорҳои самаранок дар механикунонӣ ва электривунонии соҳаи мазкур анҷом дода шуд. Дар ҷумҳурӣ дар байни чорвопарварон мусобиқаҳои васеи сотсиалистӣ ба роҳ монда шуд. Дар қатори ноҳияҳои ҷумҳурӣ Ховалинг, Колхозобод, Қумсангир, Панҷ, Файзобод, Пролетарск ва Ҳисор комплекси механикунонидаи қалони чорводорӣ барои 10000 - 15000 сар чорвои қалони шохдор сохта ба истифода дода шуд, ки тамоми равандҳои меҳнатталаб механикунонида ва автомативунонида шуда буд [8].

Дар натиҷаи ин раванди мусбат 12 июни соли 1971 Тоҷикистон шуравӣ тақроран масъалаи “Дар бораи пешрафти чорвопарварӣ”-ро мавриди баррасӣ қарор дода, қолхоз ва совхозҳо мавриди таҳлил қарор гирифтанд. Дар натиҷа чораҳои қабулгардида оид ба механикунонӣ ва махсусгардонии чорводорӣ имконият дод, ки ҳаҷми истеҳсолоти маҳсулоти он зиёд гардад. Ҳар як ташкилоти ба ин соҳа марбут вазифадор карда шуд, ки минбаъд низ амалисозии чунин чорабиниҳоро дар соҳаи чорвопарварӣ таъмин намуда, дар наздикии шаҳрҳо, қолхозҳо ва совхозҳо фермаҳои механикунонидашудаи истеҳсоли шир, ҳук ва ҳӯрокаи чорвои қалони шохдор сохта ба истифода дода шавад.

1 июли соли 1971 дар нишасти якҷояи Президиуми Шурои вазирони ҷумҳурӣ, Иттифокҳои қасабаи Тоҷикистон ва Қумитаи марказии умумишуравии Ленинии Иттиҳоди ҷавонони ҷумҳурӣ (ВЛКСМ) натиҷаҳои мусобиқаи аввалини сотсиалистии байни чорвопарварони ҷумҳурӣ мавриди баррасӣ қарор гирифт. Ғолиби ин мусобиқа ноҳияи Қурғонтеппа эълон гашта, бо ливои Сурхи ҚМ ҲҚ Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурӣ сарфароз гашт. Ноҳия нишондоди қаландро дар механикунонии раванди истеҳсолот дар фермаҳои чорвои қалони шохдор ба даст овард, ки ин нишондод дар тақсимои ҳӯроқи

чорво ва тозакунии макон барои чорво то 44% ва бо об таъминкунӣ то 65% баробар мебошад. Колхоз ва совхозҳои ноҳия, инчунин афзуншавии истеҳсоли меҳнат ва маҳсулоти чорводориро таъмин намуданд [7].

Дар соли 1973 аз чор совхозии ғуштию ширии ноҳияи Файзобод ду савхозаш пурра ба меҳнати механикунонидашуда гузашта буд. Мухандиси асосии совхозии «Қалъаи Дашт-1» Н. Худойдодов гувоҳӣ медиҳад, ки механикунонии равандҳои истеҳсолот ба таври мусбат дар баландбардории истеҳсоли меҳнат ва фарҳанги истеҳсолот таъсири худро гузошт. Агар як шахси говчӯш 14 чорво чӯшида, дар як сол 21 тонна шир ба даст орад, пас дар натиҷаи механикунонии ин раванд, ин нишондод мутаносибан ба 20 чорво ва 42,4 тонна шир баробар гашта, масрафҳо барои як сентнер шир то механикунонӣ ба 3 нафар ва баъд аз механикунонӣ ба 1,5 нафар баробар гашт.

Тағйироти мусбат инчунин дар комплекси бузургии механикунонидаи совхозии ба номи 100-солагии В.И.Ленини ноҳияи Исфара низ ба амал омаданд. Дар се соли мавҷудияти худ совхоз ба мақоми пешсаф дар соҳаи худ баромад. Ёғлиби мусобиқаи

Умумииттиҳодии сотсиалистии чорводорон гашта, бо ливои Сурхи Вазорати хоҷагии халқи ИҶШС сарфароз гардид. Мутобиқи нақшаи чӯшидан, ки аз ҳар як чорво дар давоми сол 2800 литр муқаррар гашта буд, чӯшандагони алоҳидаи ин совхоз ба таври назаррас ин нишондодро гузаштанд. Барои мисол, дорандаи ордени Ливои Сурхи Меҳнат Ф. Назарова аз чорво то 4210 литр, дорандаи ордени Инқилоби Октябр Р.Мараимова то 4200 литр шир ба даст меоварданд [35.]

Механикунонии чорводорӣ дар тамоми ҷумҳурӣ бо маром идома ёфта, бо ёрии он дар солҳои 1967-1977 ҳаҷми истеҳсоли ғушт ба 4%, хариди он ба 8% зиёд гашта, истеҳсол ва хариди шир бошад, мутаносибан ба 3 ва 15% баланд гашт. Ҷамъовариҳои шир дар сектори ҷамъиятӣ дар соли 1977 дар муқоиса бо соли 1976 ба 8% зиёд шудааст.

Саршумори чорвои калони шохдор, аз ҷумла хук, ғусфанд ва буз ба таври назаррас бештар гашт.

Механикунонӣ ва электрикунонидани равандҳои меҳнатӣ васеъ шуд, ки дар маҳсулоти ширии чорводорӣ ва ғўсфандпарварӣ ба чашм мерасид. Ба ғайр аз сохтмони комплексҳои хӯроки чорво дар тамоми қаламрави ҷумхуриӣ раванди васеи механикунонӣ ва электрикунонии раванди меҳнат дар фермаҳои миёна ва начандон калон ба роҳ монда шуда буд. Ин аз бисёр ҷиҳат ба пешрафти истеҳсоли меҳнат, афзун гаштани маҳсулоти чорводорӣ, осоншавии меҳнати чорводорон ва пешрафти фарҳанги истеҳсолот мусоидат намуд. Аз ҷиҳати нишондодҳои алоҳидаи маҳсулоти чорво Тоҷикистон ба зинаи кишварҳои пешсафи хоҷагии ИҶШС баромад.

	1965	1970	1975	1980	1984
Механикунонии ҷўшиши говҳо (дар % ба сари намуди зерин)	3	4	19	38	38
Механикунонии таъминоти об:					
дар фермаҳои чорвои калони шохдор	3	8	16	34	41
дар комплексҳо ва фермаҳои хукпарварӣ	22	32	41	41	62
Механикунонии тақсимои хӯрока:					
дар фермаҳои чорвои калони шохдор	3	3	11	28	38
дар комплексҳо ва фермаҳои хукпарварӣ	17	8	13	28	38
Механикунонии тозакунии макон:	2	9	15	38	34
дар фермаҳои чорвои калони шохдор	85	89	90	92	94
дар комплексҳо ва фермаҳои хукпарварӣ	8	8	26	34	54
Механикунонии тарошидани ғўсфанд тариқи электроагрегат	85	99,9	99,8	99,71	

Тавре ки қайд намудем, яке аз роҳҳои интиқоли пай дар пайи истеҳсолоти хоҷагии халқ маҳз сохтмони комплексҳои чорводорӣ давлатӣ, колхоз ва байниколхозӣ ба ҳисоб мерафт. Дар Тоҷикистон беш аз 150 адад чунин комплексҳо, аз ҷумла, 60-то шириӣ, 15-то байни

колхозии хӯроки чорво, 9-то гӯсолапарварӣ сохта шуда буд. Тақрибан 30 комплекси ширӣ ба таври пурра механикунонида ва электрикунонида шуда буданд. Раванди таъминнамоии васеи объектҳои мазкур бо техника ва дастгоҳҳои барқии нав идома меёфт. Масалан, агар дар давраи солҳои 1966-1970 ба ҷумҳурӣ нақлиёт ва дастгоҳҳо дар ҳаҷми 2,5 млн рубл ворид карда шуда бошад, пас дар давраи солҳои 1971-1975 он ба 3,2 млн. рубл, дар солҳои 1976-1980 ин нишондод то ба 6 млн рубл зиёд гардид. Дар баробари ин, шумораи техника барои механикунонии чорводорӣ ва истехсоли хӯроки чорво аллакай ба 450 номгӯй расид. Суръати умумии рафти механикунонӣ ва электрикунонии равандҳои асосии истехсолоти чорводории ҷумҳурӣ дар солҳои давраи таҳқиқотӣ дар ҷадвали дар зер овардашуда нишон дода шудааст.

Тавре ки аз нишондодҳои амалӣ бармеояд, чорводории Тоҷикистон ба мисли дигар ҷумҳуриҳои Осиёи Миёна ҳаводиси манфӣ ва фурӯпошии калонро паси сар карда натавонист, ки ба давраи пешини ҳаёти кишвар характернок буд.

Бо назардошти суҳанони дар боло зикршуда натиҷагирӣ тамоми корҳои амалигашта муносибати ҷиддӣ ва баробарвазиро талаб менамуд. Хусусан, дар Тоҷикистон қарори созмондиҳии комплексҳои калонмиқёси ширӣ аз ҷониби роҳбарони мақомотҳои дахлдори ҷумҳурӣ бе таҳлили лозима дар соҳаи чорводорӣ қабул карда мешуд. Дар натиҷа маблағгузориҳои бузурги давлатӣ ва захираҳои инсонии ба ин соҳа равонашуда дар аксар вақт манфӣ арзёбӣ мегаштанд. Дар ҷумҳурӣ зиёда аз 70 комплексҳо мувофиқи маълумотҳои охирин вучуд доштанд, ки на ҳамаи онҳо ба таври самаранок фаъолият менамуданд. Бисёре аз онҳо тамоман кор намекарданд, ё қисман фаъолият доштанд ва ё ки ҳатто ба зарар фаъолият мебуданд. Ба таври дигар гӯем, дар муносибат бо онҳо на оид ба ғалабаи бузург мебоист суҳбат кард, ки бархе аз роҳбарони собиқи Тоҷикистон завқ доштанд, балки ҳамчун як ҳаводиси ҷойдоштаи манфӣ бояд гуфт. Дар

умум, дар солҳои бозсозии сотсиалистӣ хоҷагии халқи Тоҷикистон қадами калони самаранокро барои оянда гузошт [86,с.35].

Дар асоси методҳои нави сотсиалистии хоҷагидорӣ методҳои самараноки пешрафти заминдорӣ ва чорводорӣ, интенсификации истеҳсолоти коркард ва ворид карда шуданд, ки имконият фароҳам овард, то ки равандиҳои меҳнат механикунонида ва электрикунонида шаванд. Хоҷагидорӣ сотсиалистӣ дар замин ба афзунёбии заминҳои қорам оварда расонд. Ба гардиши хоҷагии қишлоқ беш аз 650 000 га заминҳои тули асрҳо бекорхобида дароварда шуданд. Дар ин солҳо истеҳсолоти пахта-ашёи хом то 1 млн тонна, саршумори чорвои ҷамъиятӣ то 5 млн сар ва ғ.зиёд шуд.

Ҳамин тавр, пешрафти электрикунонии хоҷагии қишлоқ дар марҳилаҳои муҳталифаш на ҳама вақт самаранок буд. Дар давраи сохтмони сотсиалистӣ соҳаи энергетика бо суръатӣ баланд пешрафт намуд.

Ҳаҷми умумии каналҳои обҳои дарёии аз қаламрави ҷумҳурӣ ихроҷшаванда 65,1 км³-ро ташкил намуда, аз ин миқдори об дар ҳудуди кишвар 64,0 км³ ҷамъ меояд. Дар баробари ин, дар қаламрави Тоҷикистон 72%-и обҳои тамоми кӯл ва ҳавзаҳои калони Осиёи Марказӣ ҷамъ меояд. Ҳаҷми умумии обҳо, кӯлҳои ҷумҳурӣ 634,42 км²-ро дарбар мегирад [86,с.166]. Ҳамаи ин аз он шаҳодат медиҳад, ки захираҳои оби Тоҷикистон ба пуррагӣ талаботи дохиларо таъмин намуда, дигар кишварҳои Осиёи Марказиро бо об таъмин менамояд.

Дар хоҷагии коммуналии қишлоқҳои Тоҷикистон, дар солҳои охири Ҳокимияти Шуравӣ сарфи қувваи барқ хеле афзуд. Масалан, то соли 1980 сарфи қувваи барқ барои эҳтиёҷоти хоҷагӣ 1,4 баробар афзуда, ба ҳар оила 600 кВт/ соатро ташкил дод. Афзоиши солонаи сарфи қувваи барқ барои эҳтиёҷоти маишӣ ҳам аз ҳисоби фаро гирифтани истеъмолкунандагони нав, алаҳусус ноҳияҳои душворгузар ва ҳам дар натиҷаи боз ҳам васеътар электрикунонидани қишлоқҳои пештар электрикунонида шуда ба амал омад. Аз рӯй

нишондиҳандаҳои миёнаи ниҳой ва суръати афзоиши истеъмоли қувваи барқ дар ҳаёти деҳот Тоҷикистон дар дараҷаи нишондиҳандаҳои миёнаи умумииттифоқӣ қарор дошт.

Электрикунонидани ҳаёти деҳоти ҷумҳурӣ, пеш аз ҳама, бо тараққӣ додани обёрии насосӣ алоқаманд буд, ки барои ин сохтани шабакаҳои нави барқии дорои иқтидори калон, ки танҳо дар мавсими обёрии тобистона истифода мешаванд ва ба шаҳрҳо наздиканд, талаб карда мешавад.

Давраи охирини сохтмони сотсалистӣ дар Тоҷикистон бо он характернок буд, ки қувваи барқ кори хонаро хеле осон кард, шумораи муассисаҳои хизматрасонии маишӣ низ афзуд. Ҳамаи ин дигаргуниҳо на танҳо ба шаҳр, балки ба деҳот ҳам таъсир расонд.

Механикунонидан ва автоматикунонии бисёр равандҳои кори маишӣ ва хизматрасонии маишӣ боиси ба вуҷуд омадани машинаҳои нави ҳамчун асбоби рӯзгор истифодашаванда гардид. Тезонидани ин раванд боиси ба таври васеъ ҷалб намудани занон ба истеҳсолот ва фаъолияти ғоиданоки ҷамъиятӣ гардид.

Дар даҳ соли охири мавҷудияти Тоҷикистони Шуравӣ дар ҷумҳурӣ сарфи қувваи барқ бештар аз 2,2 баробар, дар тамоми кишвар бошад - 1,9 баробар афзуд, [87,с.35]. ки ин, пеш аз ҳама, аз вусъат ёфтани рушди хоҷагии коммуналӣ дар деҳоти ҷумҳурӣ шаҳодат медиҳад.

Дар баробари ин, дар фаъолияти ташкилотҳои хоҷагӣ оид ба азнавсозии деҳоти ҷумҳурӣ камбудии ҷиддӣ ҷой доштанд. Пеш аз ҳама, кори ташкилотҳои бинокории деҳот ба тартиб оварда нашуда буд. Ҳолат дар мақомотҳои ҷумҳуриявӣ ва махсусан дар вазоратҳои хоҷагии қишлоқ, мелиоративӣ ва хоҷагии об беҳтар набуд. Ташкилотҳои лоиҳакашии онҳо шароитҳои мушаххаси маҳаллиро дуруст ба ҳисоб нагирифта буданд. Чунин падидаҳои номатлуб ҳатто дар минтақаҳои назди сарҳадӣ мушоҳида мешуданд [87,с.42].

Комилан фаҳмост, ки ин гуна ҳодисаҳои манфӣ ба суръату сифати сохтмони энергетикӣ ва маданияи маишӣ деҳоти Тоҷикистон таъсири манфӣ мерасонданд. Аммо барои беҳтар намудани вазъият чораҳо дида шуданд. Дар ин ҷо мисоли ноҳияҳои ҷанубу шарқӣ, аз ҷумла Ҳамадонӣ, Қумсангир, Шаҳритус, Қубодиён шаҳодат медиҳад. Ба кори мақсадноки ободонии қишлоқу шаҳракҳои ин ноҳияҳо сохторҳои ҷумҳурӣ борҳо баҳои баланд додаанд [87,с.166]. Масалан, дар давраи навбати азназаргузаронии умумииттифоқӣ барои сохтмон ва ободонии шаҳраки аҳолинишин дар соли 1979 маркази колхозӣ ба номи Ленини ноҳияи Қумсангир яке аз беҳтарин посёлкаҳои қишлоқи ҷумҳурӣ доништа шуда, бо Дипломи дараҷаи I-и НАКХ – Намоишгоҳи асосии комёбиҳои хоҷагии халқи ИҶШС мукофотонида шуд. Дар ҳуди як соли 1979 боз 5 посёлка бо грамотаҳои дараҷаи II ва III-и НАКХ-и ИҶШС мукофотонида шуд. Дипломи дараҷаи II-ро минтақаҳои марказии совхозӣ «50-солагии Комсомоли Тоҷикистон»-и ноҳияи Фархор ва колхозӣ «Тоҷикистон»-и ноҳияи Хучанд гирифтанд. Дипломи дараҷаи III ба посёлкаҳои марказии совхозӣ ба номи Иличӣ ноҳияҳои Куйбишев, колхозҳои «Москва»-и ноҳияи Вахш ва ба номи Съезди XXV-и ҳизби ноҳияи Ашт супорида шуд.

Пас аз таҳқиқу омӯзиши масоили электроқунонии ҷумҳурӣ, хусусан ноҳияҳои ҷанубу шарқӣ дар замони шуравӣ метавон чунин натиҷагирӣ кард:

– Яке аз бартариҳои ҳокимияти халқ дар Тоҷикистон дар он буд, ки ҳукуматдорон барои ҳамаҷониба ошкор намудани қобилияти илмӣ-маърифатӣ ва истеъдоди одамон, майлу хоҳиши онҳо барои азхуд намудани комёбиҳои инқилоби илмӣ-техникӣ тамоми шароитро фароҳам меоварданд, ки дар натиҷа олимон, ихтироъкорон ва энергетикҳо пайдо шуданд.

– Азхудкунии сарватҳои зеризаминии кишвар, аз ҷумла захираҳои обӣ-энергетикӣ оғоз гардид. Марҳилаи тараққиёти саноат

оғоз ёфта, корхонаҳои энергетикӣ пайдо шуданд, ки бартариҳои худро нисбат ба дигар қувваҳое, ки истеҳсолотро ҳаракат меоданд, нишон доданд. Комёбиҳои энергетика ҳамчун қувваи асосии истеҳсолкунанда дар равандҳои меҳнати соҳаҳои саноат, васеъ ба кор бурда шуданд. Вазифаи барномавӣ ба кишвари саноатӣ-аграрӣ таъдил додани Тоҷикистон гашт.

– Вобаста ба дигаргуниҳои демократии давраи ҳокимияти халқ, инкишофи неруи эҷодии меҳнатӣ, риояи тамоми қоидаҳои рафтори одами меҳнаткаш ва мавқеи ҳуқуқии ӯро дар ҷамъият мустаҳкам намуда, Тоҷикистон иқтисодии худро босуръат тараққӣ дода, бӣ меғардонд. Ҷумҳурӣ аз рӯи нишондодҳои иқтисодӣ пас аз тақсими аввалини тоҷикон дар ҳудуди худ аз тоҷикони муқими Афғонистони ҳамсоя 50 баробар пеш гузашта, дар кишвар зиёда аз 4000 корхонаи саноатии шакли ҳаҷмҳои гуногун фаъолият мекарданд, ки маҳсулоти онҳо ба зиёда аз 100 кишвари ҷаҳон фиристода мешуд.

Ҳамин тавр, аз аввали солҳои барпо шудани Ҳокимияти Шуравӣ дар Тоҷикистон масоили электрикунонии ҷумҳурӣ, хусусан ноҳияҳои ҷанубу шарқӣ аз ҳадафҳои муҳими ҷумҳурӣ ғардид. Бо ин мақсад аввалин дизелҳо ба сарҳади Тоҷикистону Афғонистон фиристода шуданд, ки минбаъд аҳолии маҳалҳои наздисарҳадӣ аз онҳо истифода менамуданд. Инчунин, дар заминаи дизелҳои ба воситаи сӯзишворӣ барқдиханда хоҷагии қишлоқи ноҳияҳои ҷанубу шарқи ҷумҳурӣ ба корҳои электрикунонӣ оғоз карданд. Баъди сохтани неругоҳҳои хурду бузурги барқии обӣ тамоми соҳаҳои хоҷагии халқи ҷумҳурӣ ба барқ таъмин ва тамоми заводу фабрикаҳо, фермаву сехҳо механикунонида шуданд. Инчунин, дигаргуниҳое, ки дар шаҳраку деҳоти ноҳияҳои ҷанубу шарқии Тоҷикистондар солҳои Ҳокимияти Шуравӣ ба амал омадаанд, басо назаррас буданд ва аз тарафи сохторҳои олии ҷумҳурӣ ва кишвар баҳои баланд ғирифтанд. Дар ноҳияҳои ҷанубу шарқӣ истеҳсолоти саноатӣ ба роҳ монда шуда, дар колхозу совхозҳо парки пуриқтисодии мошинаҳои хоҷагии қишлоқ ва дигар воситаҳои

техникӣ, клубу қасри маданият, китобхонаю нуқтаҳои фелдшерӣ, дар қишлоқҳо кӯдакистонҳо қор мекарданд, ки пурра электривунонида шуда буданд.

1.4. Шаклу дараҷаҳои тайёр кардани мутахассисони соҳаи энергетика

Дар ҳалли вазифаҳои ташкилдиҳӣ ва пешрафти комплекси сузишворӣ энергетикӣ, электривунонии хоҷагии халқи ҷумҳурӣ, ки нақши асосӣ ба донандагони қори худ, мутахассисону энергетикони баландихтисос равона шуда буд. Ибботи ин гуфтаҳо, он мебошад, ки дар солҳои аввали 90-ум аз Тоҷикистон бинобар сабаби шадидгардии вазъии сиёсӣ, беш аз 500 мутахассисони баландихтисоси комплекси сузишворӣ-энергетикӣ кишварро тарк карданд, ки раванди истеҳсолотро боз дошт. Кӯшиш мекунем, то ки ба таври амиқ ва ба пуррагӣ ин масъалаҳоро мавриди таҳлил қарор диҳем. Дар баробари ин, диққати махсусро ба оморасозӣ ва тақмили азнавоморасозии қормандон ва мутахассисони ихтисоси оӣ дар соҳаҳо бо роҳи баландкунии зинаи тахассуси онҳо: тақмилдиҳии ташаббусҳои эҷодқорона ва муқобилияти меҳнатӣ байни энергетикҳо ва эксплуататсионикҳо, ба ҳисоб меравад. Махсусан ин омилҳо дар рафти таҳқиқоти он ки қаро банохост шавқу завқи меҳнатӣ ва ташаббуси эҷодии қоргарон ва мутахассисон ба вуҷуд меояд, ҳуб дарк қарда мешаванд.

Масъалаҳо оид ба қаррҳо ва мутахассисони соҳа, пеш аз ҳама ва махсусан амиқ дар он маврид ба миён меоянд, ки қорҳои мақсаднок дар вуъатдиҳии ягон шакл, ягон намуди истеҳсолот оғоз қардад; дар ҳолати мо суҳан оид ба пешрафти энергетикӣ ва оид ба мардум ва қоргарони ин соҳа меравад.

Ҳанӯз В.И. Ленин навишта буд, ки «аз ҳарвақта дида, ба мо, ба муқобили собиқ муҳандисон, агрономҳо, техникҳо, мутахассисони аз

чиҳати илмӣ маълумотнок торафт бештар лозим аст», инчунин «бе маслиҳат, бе роҳнамоии одамони бомаърифат, зиёиён, мутахассисон кор кардан мумкин нест. Ленин инчунин шахсан ба масъалаҳои таъинкунии кадрҳои роҳбарикунандаи энергетикон роҳбарӣ менамуд, ки бояд раванди дар амалия татбиқкунии барномаҳои электрикунонии кишвар роҳбарӣ менамуданд.

Тасодуф нест, ки ба корҳои электрикунонии кишвар якбора баъд аз Инқилоби Октябр муҳандисон-электрикони баландихтисос аз Россияи подшоҳӣ мутахассисон И.Г. Смидович, В.З. Есин, И.Г. Александров, М.А. Шателен, Г.О. Графтио, Б.И. Угримов, А.И. Угримов, Г.М. Кржижановский, К.А. Круг ва дигарон ҷалб гардиданд. Котиби асосии В.И. Ленин оид ба фаҳмондадихӣ ва татбиқсозии мушкилиҳои электрикунонии кишварҳои ҷавони Иттиҳод, инчунин оид ба ҷойгузориҳои чорабиниҳои амалӣ электрикунонӣ дар миқёси тамоми кишвар олим, электрики машҳур, академик Г.М. Кржижановский роҳбарӣ менамуд. Ӯ институти илмӣ тадқиқоти энергетикӣ олиҷанобро созмон дод. Дар атрофи ӯ олимони намоён, мутахассисон-энергетикон, ки омӯзиши раванди истехсолот ва захираҳои сӯзишворӣ-энергетикӣ кишварҳои Иттиҳодро оғоз намудаанд, ҷамъ оварда шуданд.

Маҳз чунин олимони намоён, мутахассисон, энергетикони касбӣ, раванди таҳқиқ ва муайянсозии иқтисодии захираҳои сӯзишворӣ-энергетикӣ Иттиҳоди ҶШС, аз ҷумла Осиёи Миёна роҳбарӣ менамуданд.

Маҳз дар натиҷаи меҳнати софдилонаи мутахассисони ихтисосманди пуртаҷриба, дар соли 1920, дар кишвар “барномаи дуҷуми сохтмони сотсиализм” нақшаи Комиссияи давлатии Россия оид ба электрикунонӣ омода карда шуд.

Дар ҳуди ҳамон сол, чиҳати иҷроиши нақшаи Комиссияи давлатии Россия оид ба электрикунонӣ, ки бевосита ба электрикунонии Осиёи Миёна марбут буд. Ба Тошкант ҳайъати

калони олимон ва мутахассисони соҳаи энергетика боздид намуд. Ба раванди омӯзишӣ захираҳои энергетикӣ Марказӣ ва Ҷанубии Тоҷикистон, танҳо баъд аз пайдор шудани Ҳокимияти Шуравӣ дар ин ҷо, оғоз намудан имкон дошт. Аммо, аз соли 1925 шуруъ намуда, гурӯҳи мутахассисон-энергетикон бо роҳбарии профессор Каменский раванди таҳқиқи захираҳои электроэнергетикӣ қаламрави Тоҷикистони Автономии Иттиҳоди Ҷумҳурии Сотсиалистӣ оғоз намуд. Як зумра маконҳои мусоид барои амалисозии сохтмонҳои объектҳои энергетикӣ, аз ҷумла нуқтаи таҳкурсии сохтмони НБО Норак ва Роғун муайян карда шуданд. Албатта, ин нуқтаҳои гидроэнергетикӣ дар Тоҷикстон мебоист тариқи дигар таҳқиқотҳо, нисбатан амиқтар тасдиқ намуд.

Албатта, ҳар чӣ ки мо менависем, ин факти маъмул мебошад, ки ҷойи худро дар таърихи Ҳокимияти Шуравӣ, аз ҷумла, дар соҳаи сохтмони энергетикӣ дар Тоҷикистони кӯҳсор, доро мебошад. Аммо, кам нафарон медонанд, ки аввалин неругоҳи сайёри сӯзишворӣ ба Душанбе аз шаҳри Тирмиз оварда шудааст, ки он аз ҷониби мутахассис-энергетик аз Тошкент В.Қисмет насб ва фаъолияти он мавриди назорат қарор дода шуда буд, ки ӯ ба ҳайси аввалин электрик ва ветерани энергетика дар тамоми ҳудуди Бухорои Шарқӣ ба ҳисоб мерафт. Ин ҳодиса 2 декабри соли 1924 дар соли ташкилёбии Ҷумҳурии Автономии Тоҷикистон сар зад.

Дар солҳои минбаъда, алалхусус баъд аз ташкилёбии Ҷумҳурии Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон ва вусъатёбии суръати пешрафти қувваҳои истеҳсолкунанда, сохтмонҳои зиёди объектҳои электроэнергетикӣ, дар ҷумҳури талабот ба шумораи беандозаи мутахассисони ин соҳа ба вуҷуд омад. Аввалин ҳайати калони онҳо барои ҷумҳурии автономӣ мутахассисони русзабонро барои ба Тоҷикистон равона намудан омода сохтанд. Кори асосӣ оид ба оморасозии кадрӣ энергетикон ва коргарон бевосита дар истеҳсолот бурда мешуд [32]. Ин объектҳои саноатӣ ва энергетикӣ, объектҳои

нақлиётӣ, сохтмонӣ, алоқа, хоҷагии коммуналӣ, ба ҳисоб мерафтанд, ки дар онҳо мутахассисон дар соҳаи энергетика омода мешуданд.

Дар объектҳои саноатӣ ва энергетикӣ зикршуда, имкониятҳои оморасозии кормандони нави дилхоҳ ихтисос мавҷуд буд. Омӯзиши мутахассисони оянда бо истеҳсолот ва итлоати бечунуҷарои амалисозии барномаи истеҳсолот, вобастагии ноғусастанӣ дошт. Омӯзишӣ фардӣ бо роҳи ҳамроҳ намудани коргар бо инструктор, омӯзиши истеҳсолот аз зумраи коргарон, бригадирон ва устоҳои ихтисосманд сурат мегирифт. Инструктор ба коргар усулҳои амалӣ ва маҳорати зарурии корӣ, истифодаи таҷҳизот ва дастгоҳҳо, инчунин донишҳои назариявӣ меод.

Методи дигари маъмул дар оморасозии кадрҳо дар истеҳсолот ин омӯзиши бригадавӣ ба ҳисоб мерафт, ки ба ҳар як объекти хоҷагии халқ лозим буд. Фарқи асосии он аз омӯзиши фардӣ дар он буд, ки ба ҳар як инструктор як гурӯҳ хонанда вобаста карда мешуд. Албатта, ин ба инструктор имконияти бо ҳар як хонанда дар алоҳидагӣ ва ба таври дақиқ касби ўро омӯзондан наметавонист.

Аммо ин имконият меод, то ки дар зер роҳбарии як инструктор дар як муҳлат чандин коргарони ихтисосманд омода карда шаванд.

Дар умум ҳам методи омӯзишӣ фардӣ ва бригадирӣ дар сатҳи васеъ дар зерсозҳои истеҳсолоти Тоҷикистон истифода гашта, нақши бузургро дар оморасозии кадрҳои мухталифи ихтисосманд барои объектҳои саноатӣ ва энергетикӣ ҷумҳурӣ бозӣ намуд. Барои мисол, танҳо дар соли 1935, дар НБО Варзоб бо ҷунин усул 49 коргар ба омӯзиш ҷалб гашт, инчунин дар полиграфкомбинат 63, дар дигар корхонаҳои низоми Комиссариати халқии саноатӣ маҳаллии ҶШС Тоҷикистон, 188 коргар мавриди омӯзиш қарор гирифта, дар Қӯрғонтеппа ва Кӯлоб бо ин тарз то 100 нафар омода карда шуд.

Дар ҳуди ҳамин Кӯлоб усто-энергетик Ломакин барои тайёр кардани электромонтёрҳо мактаби тои ташкил карда буд. Вай тамоми

минтақаи Кӯлоб, аз ҷумла ноҳияҳои ҷанубу шарқиро бо энергетикҳо таъмин кард [25].

Шумораи асосии коргарон барои истеҳсолот дар ҳуди биноҳои навбунёди ҷумҳурии мавриди омӯзиш қарор мегирифтанд.

Дар корхонаҳои сохташаванда асосан коргарон аз маҳалҳои наздик бо роҳи бастанӣ шартномаи меҳнатӣ бо колхозҳо ва колхозчиён ҳам оварда мешуданд.

Дар раванди сохтмон колхозчиёни собиқ, дар аввал ба корҳои мухталиф кор карда, пай дар пай ба худ ихтисос гирифта, баъдан соҳиби тахассус мегаштанд. Дар соли 1931, дар сохтмони НБО Варзоб ба ҳайси заминков колхозчиён Боқиев Бобо, Аюлхайр Нор, Раджаб Розик ва Саид Сулаймон омаданд, ки баъд аз гузашти чанд сол онҳо аллакай то ба ёрдамчиӣ машинистон ва электрикони мутахассис боло рафтанд [71,с.176].

Аз ин рӯ, барои адолати таърихӣ мо феврал кайд мекунем, ки дар солҳои Ҳокимияти Шуравӣ дар қорӣ тайёр кардани энергетикҳо аз ҷумлаи намояндагони миллатҳои маҳаллӣ – тоҷикӣ узбек ва ғайра ба беадолатӣ роҳ дода намешуд.

Дар соли 1933, ба сохтмони НБО Варзоб тақрибан 500 нафар коргар, аз зумраи колхозчиёни ҷамоати Харангон ва сохтмончиёни роҳи Сталинобод – Ёротеппа ҷалб карда шуданд. Аз онҳо зиёда аз 400 нафарашон ба ҳайси сангкшон, бетонрезон, пармакунон ва электрикони фаъолият менамуданд, ки қариб ҳамаи онҳо намояндагони халқу миллати маҳаллӣ буданд [71,с.172].

Бисёре аз коргарону сохтмончиён, баъд аз итмоми сохтмони объектҳо, то ба абад тақдирӣ худро бо корхонаи мазкур, бо роҳи табдил ёфтани ба коргарони қадрии ин корхона мебастанд. Ҳамин тавр, тақрибан 900 коргарон, ки дар сохтмони комбинати абрешими Ленинобод иштирок доштанд, баъд аз ифтитоҳи гаштани объект, ба ҳайси аввалин коргарони он қабул карда шуданд. Аз 70 коргари дар соли 1934 дар корҳои коғзпокунии геологӣ дар Тақоб ширкат дошта,

30 энергетикон ба иштирокчиёни фаъоли сохтмони комбинати Такоб табдил ёфтанд. Дертар онҳо ба коргарони пешсаф, мутахассисони асил, роҳбарони истеҳсолот ва ташаббускорони кори худ табдил ёфтанд. Чунин мисолҳо дар бораи шуурнокии баланде, ки ба синфи коргари навбаромади кишвари мо хос аст, шаҳодат медиҳанд.

Ҳамин тавр, худи объектҳои навбунёд – корхонаҳои саноатии ҷумҳурӣ ба ҳайси мактабҳои омодаسازیи коргарон гунонгун касб, аз ҷумла дар низоми энергетика баромад менамуданд.

Омодасозии коргарони кадрӣ инчунин дар курсҳои кӯтоҳмуддат дар корхонаҳо, минтақаҳои сохтмонӣ ва ғ., гузаронида мешуд, ки дар тули дуҷум панҷсола шумораи чашмраси коргарони ихтисосмандро омода сохтанд. Ҳамин тавр, дар соли 1936, танҳо дар курсҳои низоми хоҷагии коммуналӣ 267 коргарони ихтисосҳои гуногуни сохтмонӣ – сангтарошон, энергетикон, бетонрезон штукатурчикон, устоҳои сохтмон ва дигарон, омода карда шуда, 597 нафари дигар ба таҳсил фаро гирифта шуда буданд [71,с.160]. Курсҳои коргарони сохтмонӣ дар Ленинобод, Ёротеппа, Кангурт, Кӯлоб, Хоруғ ва Фарм ба роҳ монда шуда буданд, ки дар гурӯҳҳои махсус, 229 нафар мавриди омӯзиш қарор гирифта буданд.

Ташкили чунин шабакаи васеи таълимӣ дар омодасозии кадрҳо ба вусъатёбии шумораи синфи коргарон дар Тоҷикистон имконият фароҳам овард. Дар давраи солҳои 1933. – 1937 шумораи коргарон танҳо дар сохтори саноатии давлатии тобеи ҷумҳурӣ то ба 2,2 маротиба зиёд гашта, шумораи умумии тамоми коргарони саноатии ҶШС Тоҷикистон ба 2,1 маротиба афзун ёфт.

То охири панҷсолаи дуҷум дар сохтори саноатии ҶШС Тоҷикистон беш аз 22,1 ҳазор коргарон, нисбат ба 10,5 ҳазор дар аввали панҷсола, ба фаъолият ҷалб карда шуда буданд [92,с.127]. Неруи калони коргарони ихтисосманд, инчунин дар дигар сохторҳои хоҷагии халқи Тоҷикистон, аз ҷумла дар энергетика омода карда шуда буд.

Ҳамин тавр, дар душвортарин солҳои бозсозии сотсиалистӣ – дар солҳои панҷсолаи якум – сеюм Ҳукумати ҷумҳурӣ пайваста кӯшиш менамуд, ки масъалаи норасоии мутахассисони соҳаи энергетикаро ҳаллу фасл намояд.

Ҳамин тавр, васлкунии установкаҳои барқии дизелӣ дар асоси сузишворӣ кор мекарда, дар ноҳияҳо ва марказҳои вилоятҳо аз ҷониби мутахассисони аз ноҳияҳои марказии кишвар фиристодашуда истеҳсол карда шуданд. Мутахассисон-энергетикони маҳаллӣ дар курсҳои кӯтоҳмуддат дар Сталинобод, Ленинобод, Самарқанд, Тошкент, инчунин дар марказҳои вилоятӣ ба таҳсил фаро гирифта мешуданд.

Ба онҳо мутахассисони аз Москва, Тошкент ва дигар шаҳрҳои Иттиҳоди Шуравӣ омада, дарс мегуфтанд. Бо ҳамин роҳ, дар солҳои панҷсолаи якум ва дуум дар ҷумҳурӣ беш аз 100 электрикони установкаҳои дизелӣ, инчунин электромонтерон омода карда шуданд. Маҳз ҳамин мутахассисон – электрикон ба минтақаҳои деҳот, нуқтаҳои аҳолинишин, инчунин хоҷагиҳои нав равон карда шуданд [10].

Бо гузашти замон мутахассисони дар курсҳои кӯтоҳмуддати бешумори тайёрнамоии электромонтёрон электрификаторон, дар марказҳои вилоят ва пойтахт, ҳудашон ба омӯзгорони аввалин табдил ёфта, ба оmodасозии мутахассисони бешумори энергетикӣ оғоз намуданд. Кори бузург дар оmodасозии энергетикон, ин аз ҷониби Ҳукумати ҷумҳурӣ ҷиҳати оmodасозии мутахассисон – энергетикон ба донишгоҳҳои олии Тошкент, Алма-Ато, Москва, Киев, Свердловск, Ленинград ва дигар шаҳрҳои марказии Иттиҳод, равона намудани хонандагон ба ҳисоб меравад. Дар аввали панҷсолаи баъдиҷангӣ дар донишгоҳҳои тамоми қаламрави кишвар беш аз 200 нафар энергетикони оянда аз Тоҷикистон ба таҳсил фаро гирифта шуда буданд.

Ба миёнаи солҳои 50-ум аллакай дар ҳуди ҷумҳурии ду техникум (дар Хучанд ва Қургонтеппа) ба фаъолият шуруъ намуданд. Энерготехникуми Қургонтеппа асосан мутахассисони энергетикиро барои ноҳияҳои ҷанубу шарқӣ омода месохт. Баъдтар (соли 1955) дар пойтахти ҷумҳурии институти Политехникӣ кушода шуд, ки дар он факултети энергетикӣ низ мавҷуд буд, ки ба оmodасозии мутахассисон-электрикони тахассуси олий, ки аҳолии маҳаллӣ – тоҷикон, ўзбекон ва дигар миллатҳоро дарбар мегирифт. Дар натиҷа, аввалин роҳбарони факултетҳои энергетикӣ, кафедраҳо, роҳбарони Институт ва техникумҳо, ин аз зумраи хатмкунандагони факултетҳои энергетикии Федератсияи Россия ва дигар ҷумҳуриҳои Иттиҳод буданд. Институти энергетикии Москва назорати доимиро аз болои факултети энергетикии Институти политехникии тоҷик гирифта, пайваста бо омўзгорон, хонандагон, адабиёти таълимӣ методӣ таъмин менамуд. Дар солҳои 50-60-ум дар ҳуди ҷумҳурии – дар ПТУ, МТС, курсҳои кўтоҳмуддати техникӣ беш аз 700 мутахассисони касби васеъ, аз ҷумла энергетикон, электромонтёрон, челонгарон, муҳандисони хатҳои шабакаи барқ ва зеристгоҳҳо омода карда шуданд [39]. Дар маркази вилоятҳо – Кўлоб, Қургонтеппа, Сталинобод ба таври доимӣ курсҳои оmodасозии мутахассисон-энергетикон фаъолият мебуданд. Шумораи бисёри коргарони шабакаи барқӣ ба таври ғойбона дар институтҳои Москва, Ленинград, Киев ва Тошкент ба таҳсил фаро гирифта шуда буданд.

Аз соли 1967 оғоз намуда дар пойтахти ҷумҳурии, маркази вилоятҳо курсҳои доимоамалкунандаи компетентии оmodасозии мутахассисон-энергетикон бо дархости раёсати марказии энергетикӣ ва электрикунонии ҷумҳурии кушода шуда, барои хондани лексияҳо мутахассисони баландихтисос аз шаҳрҳои марказии кишвар даъват карда мешуданд. Аз ҷониби онҳо дар муддати кўтоҳ беш аз 200 мутахассисон омода гашт, ки 47 нафар аз онҳо, барои хизматрасонӣ ба ноҳияҳои вилояти Хатлон (Қургонтеппа) равон карда шуданд [16]

Дар шароитҳои таърихӣ онвақта, аз як тараф, шабакаи барқӣ деҳот, аз ҷумла вилояти Хатлон асосан аз ҷониби мутахассисони русзабон хизмат расонида мешуд, аз тарафи дигар, маҳз онҳо мутахассисони энергетикони миллати маҳаллӣ ва ғ., омода мекарданд [17].

Барои мисол, 3 март соли 1950 мудирӣ шӯбаи селхозии КМ ҶК Тоҷикистон, Абдуллоев дар мактуби худ ба номи котиби аввали КМ ҶК Тоҷикистон, Б. Ғафуров навишта буд, ки комитетӣ вилоятӣ хизбии Сталинобод идораи вилоятӣ, оид ба ифтихои объектҳои электроэнергетикӣ ва дар он тайёр намудани мутахассисон дар ин соҳа, ташкил намудааст. Ин кор аллакай чандин сол дар хати Вазорати хоҷагии деҳот ва трестӣ «Таджиксельэлектро» гузаронида мешавад. Танҳо дар соли 1949, дар мактабҳои механизатсия, дар курсҳои электромонтёрон, 46 электромонтёрон бо методи гурӯҳӣ омода карда шуда, бо методи фардӣ бошад, шумораи онҳо 32 электромонтёронро ташкил меод. Дар соли ҷорӣ дар курсҳои мазкур беш аз 60 нафар мавриди таҳсил қарор гирифта шуда, бо роҳи омӯзиши гурӯҳӣ ва фардӣ 18 электромонтерон ба омӯзиш ҷалб шуданд. Дар мактабҳои механикунонидашудаи вилояти Сталинобод ба таври иловагӣ боз 30 нафар электромонтёрон омода карда мешуд [167]. Инчунин, чунин маълумотҳо ба номи роҳбари хизбӣ, зуд-зуд меомад. Дар умум, дар давоми панҷсолаи аввали баъдиҷангӣ – солҳои 1946 -1950 - дар ҷумҳурӣ беш аз 300 мутахассисон энергетикони касбӣ васеъ омода карда шуданд. Ҳамаи ин аз он шаҳодат медиҳад, ки ба душвориҳои хоҷагӣ нигоҳ накарда, дар солҳои ҷангӣ ва баъдиҷангӣ дар ҷумҳурӣ қорҳои бузург оид ба оmodасозии мутахассисон-энергетикон пайваста бурда мешуданд, ки онҳоро объектҳои саноатӣ, қорхонаҳо, марказҳои фарҳангӣ, маориф ва илми ҷумҳурӣ интизор буданд.

Ҳамин тавр, бо афзунёбии сатҳи сохтмони объектҳои энергетикӣ, васеъшавии электривунонии хоҷагии халқ ва соҳаҳои иҷтимоӣ дар

ҷумхури мутобиқи нақшаи васеъ энергетикони баландихтисоси касбу хунаҳои гуногун омода карда мешуданд. Мутахассисон энергетикони деҳоти соҳаи гуногун дар солҳои 1966-1970 нисбатан бештар омода карда шуданд – 4030 нафар, аз ҷумла дар соли 1966 – 560, дар соли 1967– 670, дар соли 1968 – 770, дар соли 1969 – 840 ва дар соли 1970 1190 нафар омода карда шуданд [15].

Бояд гуфт, ки дар солҳои 60-70-ум ба вайронкуниҳо, камбудию норасоиҳо роҳ дода шуда буд. Дар ҷумхури омилҳои муносибати бепарвоёна ба тақдирӣ ояндаи кадрҳои энергетикӣ зоҳир карда шуда, маълумотҳо оид ба оmodасозии мутахассисон на ҳама вақт ба ҳақиқати корҳои истеҳсоли наздик буда, шумораи бештари аз онҳо, ки муассисаҳои миёнаи таълимӣ, техникумҳо ва донишгоҳҳо хатм мекарданд, дар бозори меҳнатӣ рақобатнопазир буданд.

Барои мисол, 29 январи соли 1965, дар нишасти шабакаи барқии ноҳияи Ленинобод ба таври шадид ғаъолияти маъмурият дар ҷамъоварии коллектив контингенти электрикон – электрификаторонро мавриди танқид қарор дода, оид ба назорати суи болои ғаъолияти онҳо, инчунин коҳишёбии мавқеи энергетикон дар ҷомеа гуфта мешуд. Ғаъолияти монтерон, назоратчиён, челонгарон, навбатдорони неругоҳҳо бе назорат гузошта шуда буд, аҳоли, аз ҷумла дар маҳалҳои деҳот, давоми моҳҳо мутахассисон-электриконро интизорӣ мекашиданд. Бинобар беаҳаммиятии маъмурият ба тақдирӣ энергетикон шумораи зиёде аз онҳо ба дигар соҳаҳо гузаштанд, ки дар баробари ин дар бисёре аз хоҷагиҳо, колхозҳо ва совхозҳо норасоии энергетикон, электрикон, монтерон ва ғ., ба ҷашм мерасид.

Дар натиҷаи ҳолати ба вуҷуд омада, 12 декабри соли 1972, Шурои Вазирони ҷумхури Қарори махсусро “Дар бораи пешрафти хоҷагии халқи ҶШС Тоҷикистон”, ки дар он ба таври шадид, ғаъолияти махсусан Сарраёсати энергетика ва электрикунонии назди Шурои Вазирони ҶШС Тоҷикистон ва трести

«Таджиксельэлектрострой» мавриди танқид қарор дода шуда, оид ба сиёсати кадрӣ, инчунин камбудихои ҷиддӣ дар ҳамкорӣ бо мутахассисон-энергетикон ва ғ., гуфта мешуд [34].

Барои ислоҳи вазъи мавҷуда муассисаҳои нави махсусгардонидаи омӯзишгоҳҳои нотехникӣ-касбии соҳаи васеъ барои беш аз 600 нафар мутахассисон ташкил карда шуд. Дар қарор, махсусан, диққат ба ҳолати иҷтимоӣ ва мақоми истеҳсолии энергетикон, аз ҷумла дар маҳалҳои деҳот, равона карда шуда буд [62,с.192]. Дар қарор ба таври амиқ қайд гардида буд, ки роҳбари дилхоҳ корхона, ташкилот, колхоз ва совхоз ҳангоми қабули мутахассисон энергетикон ба кор, пеш аз ҳама, вазифадоранд, ки бояд масъалаи макони зистӣ онҳоро ҳаллу ҷасл намоянд. Дар қарор инчунин иброз дошта шуда буд, ки дар ҳамаи шакли хониш, дар давоми солҳои 1973-1975 дар ҷумҳурӣ бояд 825 мутахассисон-энергетикон ва электрификаторон омода карда шавад, ки аз ин шумора беш аз 285 нафар, танҳо барои вилоятҳои Кӯлоб ва Қургонтеппа омода карда мешавад. Дар қарор, дар шакли махсус қайд гардида буд, ки роҳбарони колхоз ва совхозҳо бояд диққати асосиро ба хубтарнамони шароитҳои манзилӣ-маишӣ дар деҳотро барои электриконӣ аз техникуми Сталинобод ба кишлоқи дури Сари Майдони Муъминобод омада, равона намуда, онҳоро дар меҳмонхонаи колхоз ҷобачо намуда, ба онҳо асп вобаста шуда, колхоз бояд ба зеристгоҳ дастгоҳҳои лозимаро харидорӣ намояд, ки баъдан ӯ худ доираи электрификаторони ҷавонро ташкил менамояд [64,с.191]. Баъд аз тафтиши ҷаъолияти Ҳукумат дар соҳаи энергетикаи деҳот, ҳолати кормандони он, бо кумаки қарори дар боло зикршуда яку якбора ба тарафи мусбат тағйир ёфтан гирифт. Нақши муайянкунандаро дар ин ҷо муносибатҳои ҷиддӣ ба мушкилиҳои Сарраёсати энергетикӣ-электрикунонӣ ва трести «Таджик сел электрострой» бозӣ намуд.

Дар баробари ин, роҳбарони шабакаҳои барқии ноҳияҳо, колхоз ва совхозҳо инчунин муносибати худро ба тақдири мутахассисон-энергетикон ва шабакаҳои ноҳияҳо иваз намуданд, чораҳо ҷиҳати нигоҳдорӣ ва дастгирии мутахассисон дар деҳот, дар ҷойи корҳои онҳо қабул карда шуд.

Дар филиалҳои вилояти Раёсати энергетикӣ ва электривунонии трести «Таджиксельэлектрострой», курсҳои доимоамалкунандаи кӯтоҳмуддат оид ба аз нав омодаسازی мутахассисон-электрикон, техникҳо. челонгарон ва дигар ихтисосҳо ба роҳ монда шуд. Омӯзгорон дар ин курсҳо аз зумраи мутахассисони баландихтисоси дастгоҳи раёсати ҷумҳурӣ, омӯзгорони донишгоҳҳо ва техникумҳо буданд. Мақом ва сатҳи кори муассисаҳои миёнаи махсус ва олии омодаسازی мутахассисон-энергетикони баландихтисос, афзун гашт. Танҳо баъд аз ҳамаи ин тағйиротҳо дар фаъолияти сохторҳои маъмурӣ ва ҳокимияти маъмурии маҳаллӣ ҳолати иҷтимоӣ ва мақоми истеҳсолии мутахассисон-энергетикони ҷумҳурӣ ба таври назаррас баланд бардошта шуд.

Мардуми тоҷик бо сухани нек, он ташкилотчиёни истеҳсолотро ба ёд меорад, ки маҳз бо дастон ва маҳорати баланди ташкилотчигии онҳо энергетикаи бузург, комплекси сӯзишворӣ-энергетикии Тоҷикистон сохта шуд. Инҳо, аз зумраи энергетикон, мутахассисони баландихтисос буданд, ки ҳиссиёти ватандустӣ ва интернационалӣ доштанд, ки кӯшиши кумак намуданро ба ҳамоне, мекарданд, ки меҳост ба таври куллан сатҳи ҳаётро дар маҳал, шаҳр ва қишлоқи худ беҳтар намояд. Бисёре аз ин мардум, барои зиндагӣ дар Тоҷикистон ба таври доимӣ монда, оилаҳои худро аз дигар шаҳру ноҳияҳо ба ин ҷо меоварданд ва ё дар ин ҷо оила барпо мекарданд. Бо меҳнати худ он муҳаббати ҳақиқӣ ва ҳурмати мардуми тоҷикро ба даст оварданд.

Ин мутахассисони барҷастаро мебояд ҳама вақт дар ёд дошт, ҳамон шахсоне, ки саҳми беназирро дар электривунонии хоҷагии халқ бозида, саҳми назаррасро дар пешрафти фарҳанги ҷумҳурӣ

гузоштаанд. Барои мисол, ҳангоми оғоз гаштани корҳои каскадаи Неругоҳи барқии оби Варзоб (солҳои 1931-1951) бо роҳхати Вазорати энергетика ва электрикунонии ИҶШС инженер-энергетикон П. Соснин, И. Пашков, А. Чугунов, Ю. Кузма, А. Иноземсев, А. Фоменка, С. Жоглев, М. Лепешкин, Ф. Трофимов, ва дигарон онро роҳбарӣ намуданд. Маҳз онҳо мутахассисон-энергетикони асил буданд, ки дар муҳлати кӯтоҳ, объекти энергетикӣ ба пешрафти сохтори пойтахти ҷумҳурӣ заруриро сохта, мавриди истифода қарор доданд. Каскади иборат аз се Неругоҳи барқӣ дар канали сунъии дарёи Варзоб канда шуда, сохта шуд. Ин канал бо дарозии 17 километр бо роҳи ҳашар сохта шуд, ки дар сохтмони он коргарон ва мардуми деҳоти минтақаи Ҳисор, Вахш, Фарм ва Кӯлоб иштироқи ғаёлона доштанд. Ташкилкунандагони ин сохтмони бузург, инчунин гурӯҳи калони энергетиконро аз зумраи аҳолии маҳал, ки дар байнашон Қурбонов С., Раҷабов Р., Зоиров Н., Каримов Ч. ва дигарон буданд, омода сохтанд. Ҳамаи ин нафарон баъдан сазовори шуҳрати неки халқи худ гаштанд. Барои мисол, Карамов В.Ч. сохтмони роҳи оҳани Тирмиз-Ёвон, инчунин шоҳроҳи мошингарди Сталинобод – Хоруғро ба уҳда гирифт. Ӯ сохтмончиӣ шоистаи Тоҷикистон ба шумор рафта, ба таври абадӣ тақдири худро бо Тоҷикистон баст. Номе он ба яке аз кӯчаҳои шаҳри Душанбе гузошта шудааст.

Роҳбари аввали НБО Норак энергетикӣ шоистаи ИҶШС Трофимов В.И. баъд аз хатми сохтмони номбаршуда, дар муддати солиёни зиёд, низомии энергетикӣ Душанбе Вахшро роҳбарӣ менамуд. Лепешкин М., Зоиров Н., Ключкова Р., Каменский М., Ключев В. дар тули солҳои зиёд дар каскадҳои Варзоб ба ҳайси инженерони навбатдор ғаёолият бурданд. Дар ин ҷо шучоати меҳнатӣ инчунин аз ҷониби Никитин Н., Гриднев И., Жоголов Г., Чекунов А., Раҷабов Р., Назаренко А., Абдулхайров Н. нишон дода шудааст. Сафаралӣ Қурбонов аввалин шуда, аз байни сохтмончиён-

энергетикони тоҷик ба гирифтани унвони Қаҳрамони Меҳнати Сотсиалистӣ мушарраф гашт.

Дар солҳои баъдиҷангӣ дар байни мутахассисони шабакаҳои барқии ноҳияҳои Кӯлоб, Асатский В., Ломакин И., Шмагин Г., Голштейн И., Горбунова Р., Овчинникова В., Амиров К., Шеткин В., Зиновёва С., Кримкий В., Валерий ва Геннадий Геколовҳо ва бисёре аз дигарон, фаъолияти софдилони мебурданд. Ин энергетикони касбӣ дар навбати худ, инчунин мутахассисон-электрикони маҳаллиро то ба сатҳи мутахассисони баландихтисос тарбият намуданд, ки дар байнашон Раҷабов А., Хоҷаев Р., Зоиров Я., Мирмадиев И., Мираков И., Абдурраҳмонов Т., Азимов Х. ва дигар коргарони маҳаллӣ низ буданд. Шабакаи барқии Кӯлоб солҳои зиёд аз ҷониби яке аз энергетикони ҷуртаҷриба Иван Петрович Ломакин роҳбарӣ карда мешуд.

Маҳз ӯ дар Кӯлоб курсҳои доимамалкунандаи 3 моҳа ва 6 моҳаро роҳандозӣ намуд, ки ба онҳо кадрҳо аз Панҷ, Фархор, ноҳияи Москва (ҳозира Ҳамадонӣ), Қумсангир қабул карда мешуданд, ки аз онҳо энергетикони баландихтисос ва инжинерон омода карда мешуданд. Дар тамоми минтақаи Кӯлоб ӯро ҳамчун донандаи касби худ, энергетик, роҳбари хуб ва мушовири неки ҷавонон, инчунин инсони нексиришт ва ҳамроҳи содиқ мешинохтанд ва ҳурмат менамуданд.

Шогирдони шабакаи барқии ноҳиявии Кӯлоб, мутахассисони асосӣ ба ҳисоб мерафтанд, ки хати шабакаи барқро дар тамоми минтақаҳои наздисарҳадии минтақаи Кӯлоб ва Қурғонтеппа гузаронида, омӯзгори онҳо Ломакин ҳар моҳ бо мутахассисони худ рафти кори электрификаторони деҳот ва ғайраро мавриди тафтиш қарор медод.

Неругоҳи барқии обии Марказӣ дар дарёи Вахш низ аз ҷониби ашхоси таҷрибаи калони истехсолӣ дошта ва ба ин макон баъд аз сохтмони НБО Қайроқум омада, ифтитоҳ шуда, мавриди истифода

қарор дода шуд. Дар байни онҳо М. Карнос, А. Бурих, А. Азизов, Г. Арзикулов, Д. Никитин ва дигарон қарор доштанд.

Раванди сохтмони гиреҳҳои гидротехникии Норақ ба таври муваффақиятнок аз ҷониби сохтмончиён-энергетикони машҳур ва ҷурҷабҳои зерин, роҳбарӣ карда мешуд, А.К. Мелников – инженери асосии НБО Норақ, Г.И. Шрамко, В.Ф. Усолкин, З.М. Новатская, Н.В. Савченкова, Геннадий ва Галина Лиюшинҳо, А.С. Дудлин, В.И. Малих, Ф. Мороз, В. Остапов, Н. Коровин, В. Бахтин ба ҳисоб мераванд.

Бо кумаки дониш ва таҷрибаи мутахассисони номбаршуда гурӯҳҳои бешумори мутахассисони машҳури маҳаллӣ омода ва тарбият карда шуд, ки А. Ёров, М. Шамсуллоев, Р. Асоев, Х. Ёров, М. Фозилов, М. Қурбонов, С. Абдуллоев, М. Халиқов, М. Маҳмадиев, Д. Нурмаҳмадов, С. Раҳимов, Ф. Ашӯралиев, М. Абдуллоев, Н. Неъматов, К. Ҳамсариев, Т. Қурбонов, У. Сайфуллоев, Т. Шарипов, Ф. Абдуллоев, Р. Ҳакимов, Ш. Қурбонов ва дигарон аз зумраи онҳо мебошанд.

Дар натиҷаи талошҳо ва кумакҳои беғарази мутахассисони русзабони дар боло зикршуда, аҳолии одии деҳоти Тоҷикистон ба сохтмончиён, инжинерон, роҳбарони сохторҳои гуногун мубаддал гаштанд. Барои мисол, М. Қурбонов баъдтар ҷонишини котиби ҷамъияти ҳифзи муҷассамаҳои таърихӣ ва фарҳангӣ интихоб карда мешавад. Ё ҳама вақт бо сипоси беандоза, омӯзгорон ва роҳбаладони худро ёд мекунад.

Роҳбарон ва мутахассисони русзабон дар ҳамбастагӣ бо шогирдони маҳаллии худ, дар давраи сохтмони НБО Норақ ба курсҳои гуногуни омодаسازیи мутахассисон-сохтмончиён, электрикон, техникон, сантехникон, дуредгарон, туннелковонро аз зумраи халқиятҳои маҳаллӣ, ҷалб мекарданд. Ин курсҳоро дар солҳои сохтмони НБО, беш аз 700 нафар хатм карда, соҳиби касбҳои гуногун гаштанд [19].

Бисёре аз онҳо баъдан хониши худро давом дода, худро дар сохтмони НБО Бойғозӣ ва НБО Сангтӯда кормандона нишон дода, кормандони хоҷагӣ гашта, дар Ҳукумати кишвар соҳиби вазифаҳои баланд гаштанд. Диққати асоси дар ин ҷо ба фаъолияти раиси НБО Норақ, Абдулло Ёров равона карда шуд. Дар солҳои зиддиятҳои шаҳрвандӣ дар аввали солҳои 90-ум худро ҳамчун шаҳрванди асил, ватандустӣ кишвари худ нишон дод. Раиси лабораторияи электротехникии НБО Норақ Давлатбек Саломов ба ёд меорад: «Дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ, иншооти НБО Норақ панҷ маротиба аз даст ба даст гузашта буд. Хатари бузургӣ тарконидаи иншооти НБО мавҷуд буд. Дар чунин ҳолати хатарнок, Абдулло Ёров дар ҳуҷраи худ маскан гирифта, бинои НБО-ро бо хатар ба ҳаёти худ, ҳимоят менамуд. Ба тарафи муқобил, чӣ будани НБО Норақро исбот намуд. Он дастоварди умумихалқӣ ба ҳисоб рафта, ягон намуд қувва ҳуқуқи аз байн бурдани онро надорад. Боиси хушнудист, ки ўро фаҳмиданд ва НБО берасиш боқӣ монда, пайваста қувваи барқ коркард менамуд. А. Ёров дурудароз ҳуҷраи худро тарк намекард, ҳато бе хурока мемонд. Дар бинои НБО, А. Ёров ҳаёти бисёре аз гурезагонро нигоҳ дошт.

Ҳамин тавр, дар солҳои Ҳокимияти Шуравӣ дар баробари сохтмони объектҳои бисёри энергетикӣ, инчунин гурӯҳҳои калони мутахассисон-энергетикҳои баландихтисос омода карда мешуданд. Барои мисол, дар соли 1986, неругоҳҳои барқӣ ва шабакаҳои барқии ноҳияҳои ҷумҳурӣ аз ҷониби беш аз 400 мутахассисон-энергетикони маълумоти олий дошта, ки аз зумраи мардуми таҳҷоии кишвар буданд, хизмат расонида мешуд.

Дар соҳаҳои хоҷагии халқ ва коммуналӣ-маишии ҷумҳурӣ бошад, беш аз 2000 мутахассисон-энергетикон бо маълумоти миёна ва олий, кору фаъолият мебуданд [13].

Кадрҳои мутахассисон-энергетикони ба шабакаҳои деҳоти ноҳияҳо, зеристгоҳҳо, муассисаҳои коммуналӣ-маишӣ, фарҳангии

деҳот хизмат мерасонида, асосан дар муассисаҳои касбии техникии деҳот (афзунёбии оморасозии электрикон ва электромонтёрони деҳот дар солҳои баъдиҷангӣ дар ҷадвали 8 нишон дода шудааст) омода карда мешуданд.

Солҳо	1965	1970	1980	1981	1982	1983	1984
Электромонтёрон ва электромеханикон	246	722	650	535	610	645	825

Бо мавҷудияти шумораи зерини мутахассисони баландихтисос, дар давраи Ҳокимияти Шуравӣ, махсусан дар давраи баъдиҷангӣ, бинобар сабаби сохтмонҳои ғайрӣ объектҳои бузурги электроэнергетикӣ дар ҷумҳурӣ, имкониятҳои ҳақиқии пайвастиши истеъмолкунандагони қувваи барқ ба низоми давлатии энергетикӣ, пайвасти ба вучуд овард [139].

Дар солҳои истиқлолият, Тоҷикистон дар низоми энергетикӣ худ, ба ҳамаи норасоӣ ва камбудии раванди бозсозӣ, коҳишнамоии ҳаҷми истеҳсолоти қувваи барқ ва истифодаи он дар хоҷагии халқ ва соҳаи коммуналӣ-маишӣ, мутахассисон ва роҳбарон ғайрияти худро идома доданд, ки касбияти онҳо қаблан исбот гардида буд. Ин Баҳром Сирочев, собиқ ҷонишин ва ҷонишинони нави ӯ А.Н. Силантев, У.Т. Хоҷаева, С. Бобоев, С. Саидов, М. Убайдуллоев, Р. Раҳимов, Р. Гулова, Ч. Бобоев., роҳбари ширкати холдингии «Барқи тоҷик» Ш. Самиев, директорони НБО ва МБГ бузург, инчунин роҳбарони шабакаҳои барқии ноҳияҳо Х. Аҳмедов, Р. Ҳалимов, Х. Абдулҳаев, Х. Бобомуллоев, М. Қурбанов, Б. Каримов, М. Маҳмадиев, Н. Ғозиев, У. Ниязов, Н. Валиев, А. Назаров, Н. Низомов, А. Ғаффаров, М. Дорогоченко, Р. Зоғаков, Н. Холназаров, М. Тошматов, Т. Аҳтамов, Ч. Расулов, К. Сангинов, Х. Аҳмедова ва бисёре аз дигарон, ба ҳисоб мерафтанд.

Гуруҳи калони электрификаторони деҳотӣ, дар солҳои баъдиҷангӣ омодашуда, инчунин хизматрасониро ба шабакаҳои

барқии деҳоти ноҳияҳо, колхоз ва совхозҳо идома дод. Дар баробари ин, мебояд қайд намоем, ки бисёре аз онҳо дар давраи бухрони энергетикӣ аз кор рафта, касбӣ худро иваз намуданд.

Дар байни роҳбарон ва муҳандисон-техникони фаъолияти энергетикии ҷумҳурӣ, мебояд Р. Гулов, Ч. Бобоев, роҳбари ширкати холдингии «Барқи тоҷик» - Ш. Самиев, директорони НБО ва МБГ бузург, инчунин роҳбарони шабакаҳои барқии ноҳияҳо - Х. Аҳмедов, Р. Ҳалимов, Х. Абдулхаев, Х. Бобомулоев, М. Қурбонов, М. Каримов, М. Махмадиев, Н. Ғозиев, У. Ниязов, Н. Валиев, А. Назаров, Н. Низомов, А. Ғаффоров, М. Дорогоченко, Р. Зоғаков, Н. Холназаров, М. Тошматов, Т. Аҳтамов, Ч. Расулов, К. Сангинов, Х. Аҳмедов ва дигаронро ёдрас гашт.

Бо ёрии роҳбарии оперативии мутахассисони ҷуртаҷрибаи дар соҳа истода, маҳз бо фаъолияти муҳандисии беназири онҳо пайваста, бе таваққуф, неругоҳи асосии барқии обии Тоҷикистон – НБО Норак фаъолият менамуд.

Бо ин қувваҳо дар аввали солҳои 90-ум, барнома ва концепсияҳои зидди бухронии энергетикии ҷумҳурӣ дар дурнамои 10-15 сола, то ба соли 2020 коркард карда шуданд.

Дар солҳои соҳибхитӣро бо сабабҳои объективӣ субъективӣ дар соҳаи сӯзишворӣ-энергетикӣ муҳоҷирати мутахассисон дида мешуд.

Ба низоми энергетикӣ нафарони бетахассус ворид шуданд. Дар натиҷа хизмати энергетикӣ дар ҷумҳурӣ бо таваққуф фаъолият менамуд: қатъ гаштани расонидани қувваи барқ ба истеъмолкунандагон, бухронҳои энергетикӣ, таркиши шабакаҳои барқӣ ва зеристгоҳҳо.

Норасоии тахассуснокӣ дар кормандон ба вайроншавии: қоидаҳои техникаи беҳатарӣ дар аксари шабакаҳои ноҳияҳо, дар зеристгоҳҳо, оварда расонд, ки сабабгори сар задани таркишҳо, сӯхтор, ғавти одамон ва харҷҳои моддии калон гардид.

Дар натиҷаи ҳолати ба вуҷуд омада, бо пайваста хуб гаштани ҳаёти аҳоли дар ҷумҳурӣ, чораҳои зарурӣ оид ба аз нав оморасозии кадрҳо ва мутахассисон, аллалхус дар соҳаи энергетика қабул карда шуд. Ҳамин тавр, дар назди ширкати «Барқи тоҷик», шабакаҳои барқии вилоятӣ ва ноҳияҳо курсҳои оморасозии кадрҳо кушода шуд. Дар ҷумҳурӣ шуъбаҳо, факултетҳо оиди оморасозии энергетикҳо дар муассисаҳои таълимии техникаи олии кушода шуда, донишгоҳҳои нав ташкил карда шуданд. Ҳамин тавр, дар соли таҳсили 2006-2007, шумораи донишҷуёни факултети Донишгоҳи техникаи Тоҷикистон то ба 338 нафар оварда расонида шуда, дар донишгоҳи нартаъсиси Қурғонтеппа 52 нафар донишҷуён қабул карда шуданд. Дар соли 2006, баъд аз хатми Донишгоҳи техникаӣ, 50 мутахассиси баладихтисос дар ширкати «Барқи тоҷик», инчунин шабакаҳои барқии ноҳиявӣ дар Душанбе, Хуҷанд ва Қурғонтеппа ба кор қабул карда шуданд.

Кори калони таълимӣ-методи оид ба аз нав оморасозии кадрҳо дар комбинати таълимии ҳуди ширкати «Барқи тоҷик» гузаронида мешуд, ки дар соли 2006, 170 мутахассисони низоми энергетикӣ ба омӯзиш фаро гирифта шуда, дар марказҳои вилоятӣ курсҳо оид ба оморасозии энергетикон кушода шуд.

Дар соли 2007, барои мисол, дар тамоми низомҳо ва шабакаҳои ноҳиявии ширкати «Барқи тоҷик» муваффақона 11 597 нафар мутахассисон кору фаъолият менамуданд. Аз ин шумора 2631 нафарашон дорои маълумоти олии, 319 нафар бо маълумоти олии хатмнакарда, 2067 бо маълумоти миёнаи махсус фаъолият менамуданд. Ҳамагӣ, дар соли 2007, ба ширкат барои фаъолият 1089 нафар ба кор қабул шуда, 1004 нафар аз кор хориҷ карда шуданд. Рақамҳои дар боло зикршуда, шаҳодат аз он медиҳанд, ки хориҷгардии мутахассисон аз низоми энергетикии ҷумҳурӣ мавҷуд аст, ки сабаби он, ин паст будани таъминоти иҷтимоӣ: музди маоши кам ва ҳолати номусоиди моддӣ ба ҳисоб меравад.

Барои ба таври куллан тағйир додани вазъ дар соҳаи энергетикаи кишвар бояд шумораи донишҷӯёни донишгоҳҳо, факултет ва техникумҳои энергетикӣ афзун дода мешуд. Ҳамин тавр, дар соли хониши 2009-2010, дар муассисаҳои дар зери тобеияти Вазорати энергетика ва саноатӣ буда, 4275 нафар довталабон, аз ҷумла 82 нафар бо квотаи президентӣ ба таҳсил фаро гирифта шуданд.

Дар соли мазкури хониш, муассисаҳои таҳсилоти назди Вазорати энергетика ва саноатро 1499 донишҷӯ хатм кард, ки аз ин шумора 827 нафар мутахассисони ширкати «Барқи тоҷик» буд. Кори назаррас, дар таъминнамоии объектҳои қувваи барқии шаҳру деҳот бо мутахассисони баландихтисос, бурда мешуд [43].

Ҳамин тавр, чӣ ба мисли солҳои бозсозии сотсиалистӣ ва чӣ ба мисли давраи соҳибхитиярии давлатӣ дар ҷумҳурӣ шумораи зиёди мутахассисон энергетикон омода карда шуд, ки маҳз бо қувваи онҳо садҳо объектҳои хурду калони барқӣ ифтидох карда шуда, рафти фаъолиятшон таҳти назорат гирифта шуд. Маҳз ҳамин мутахассисон роҳбаладони корҳои электрикунонии деҳотро дар ҷумҳурӣ, аз ҷумла минтақаҳои наздисарҳадии ҷанубу шарқии Тоҷикистонро ба уҳда доштанд. Дар ноҳияҳои Қумсангир, Панҷ, Фархор, Ҳамадонӣ деҳқонони одӣ пайваста интизори мутахассисон – энергетикон буда, нисбати онҳо суҳанони нек мегуфтанд [131,с.6].

Ин – Раҷабов Зокир, Абдуллоев Раҳимулло дар ноҳияи Шаҳритус;

– Алиёров Малик, Неъмонов Назарбек дар Ҷайхун;

– Давлатов Қурбон, Мирзоев Бобоназар дар ноҳияи Ҳамадонӣ;

– Раҳмонов Абдуҳолик, Раҳимов Абдусаттор дар Фархор;

– Фаҳимов Ҳабибулло, Сафаров Диловар, Сафаров Амриддин – дар ноҳияи Ш. Шохин;

Пардаев Нурулло дар ноҳияи Н. Хусрав.

Ҳозир ҳамагӣ дар ноҳияҳои вилояти Хатлон 64 энергетикони маълумотдоранда фаъолият мебаранд, ки ба нуқтаҳои аҳолинишини деҳоти наздисарҳадӣ, объектҳои туристӣ ва соҳаи фарҳангӣ-маишии меҳнаткашони деҳоти наздисарҳадӣ, хизмат мекунанд [130].

Ин нафарон бо меҳнати худ сазовори ҳурмат ва эҳтиром дар байни аҳолии деҳот, гаштанд. Тақрибан 30 нафар аз шумораи зикршуда, дорои унвони “Энергетики фахрӣ” ва дигар ордену медалҳои давлатӣ мебошад.

Хулоса:

1.Ба туфайли дар байни аҳолии маҳаллӣ – тоҷикон паҳн намудани донишҳои илмӣ-техникӣ шаклу самтҳои раванди маърифатӣ ба донишҳои илмӣю техникӣ, омӯхтан ва истифода бурдани сарватҳои табиӣи кишвари худ тағйир ёфт;

2.Муносибати нав ба омӯзиши муҳити зист, ба хулосаҳои нави илмӣ дар бораи қувваҳои истеҳсолкунанда ва дар бораи имкониятҳои тараққиёти босуръати заминаи табиёдошта, овард;

3.Танҳо пайдо шудани олимони дорои донишҳои чуқури илмӣ-техникӣ дар ҳамаи соҳаҳо, аз ҷумла энергетика, раванди маърифатро дар соҳаи дониш дар бораи табиат, донишҳои табиӣ-техникӣ ба куллӣ тағйир дод. Дар ибтидои асри XX, дар тоҷикон афкори муҳандисӣ ва илмӣ хеш, зиёиёни илмӣ-техникӣ – олимон, муҳандисони саноати энергетикӣ, пайдо шуд;

4.Соҳтмони иншоотҳои нави энергетикӣ тамоми раванди технологиро ба куллӣ тағйир дода, боиси бо суръати баланд тараққӣ кардани қувваҳои истеҳсолкунанда, ба вучуд омадани соҳаҳои нави саноат, афзудани ҳаҷм ва беҳтар шудани истеҳсоли сарватҳои моддӣ гардид;

5.Дар Тоҷикистон зиёиёни нави муҳандисӣ-техникӣ ба камол расиданд, ки инкишофдиҳандаи илм ва техникаи энергетикӣ мебошанд. Объектҳои энергетикӣ хурд, миёна ва калон ба вучуд омаданд, ки тараққиёти истеҳсолот, технология ва ҳаҷми истеҳсолоти

моддӣ, дар ин асос характер ва самтҳои тараққиёти иҷтимоӣ-иқтисодии ҷумҳури сифатан тағйир ёфта, инчунин ҳаёти маданияи аҳолии кишвар низ тағйир ёфт. Кадрҳои энергетикӣ симои иқтисодии кишварро дигаргун карданд, вале сад афсус, ки қариб 1000 нафар мутахассисони баркамоли соҳа дар ибтидои мустақилият ҷумҳуриро тарк намуданд.

6.Дурнамои тараққиёти илми энергетика, ба вучуд овардани кадрҳои энергетикӣ баландихтисос ва хизмати онҳо ба манфиати халқи худ бепоён аст, ки ин аз афзоиши мунтазами шумораи донишқадаҳои олии энергетикӣ, техникумҳо ва курсҳои гуногуни кӯтоҳмуддат, шаҳодат медиҳад, зеро ҳуди дурнамои тараққиёти саноати энергетика дар кишвар бепоён аст.

БОБИ 2. СОХТМОНИ ЭНЕРГЕТИКӢ ВА ЭЛЕКТРИКУНОНИИ НОҲИЯҲОИ ҶАНУБУ ШАРҚИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛ

2.1. Сохтмони объектҳои энергетикӣ ва электривунонии мамлакат дар давраи истиқлолият

Мо дар бахшҳои қаблӣ то ҳаdde ба таври умум қайд карда будем, ки Тоҷикистон дар ибтидои солҳои 90-ум, аз як тараф, истиқлолият ва соҳибхитиёрии ҳақиқӣ ба даст оварда, барои рушди иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии худ дурнамои бузургро боз кард, аз тарафи дигар, ба бӯҳрони мураккаби сиёсӣ иқтисодӣ дучор шуд, ки рафъи он аз роҳбарияти кишвар иродаи бузург, сабру тоқат ва қарорҳои душворро талаб мекард. Дар комплекси сӯзишворӣ-энергетикии ҷумҳурӣ, ҳамчунин дар тамоми механизми хоҷагии он бӯҳрони амиқ ҳис карда мешуд. Ҷумҳурӣ роҳи дигаргуниҳои нави иқтисодиро пеша намуд. Аммо ин роҳ барои мардуми ҷумҳурӣ хеле душвор ва зиддиятнок буд. Маҷмуи маҳсулоти дохилии ҷумҳурӣ дар солҳои 1991-1996 қариб 60% кам шуд. Дар ибтидои солҳои 90-ум дар саноат танҳо 53% маҳсулоти истеҳсолшуда моликияти ҷамъиятӣ ва 30% даромади миллӣ ба давлат тааллуқ дошт. Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноат дар соли 1996 нисбат ба соли 1992, 40,6% кам шуд.

Соли 1991 дар ҷумҳурӣ 2308 корхонаи саноатӣ мавҷуд буд, ки 425 корхонаи калон иттиҳодияҳои истеҳсолӣ ва комбинатҳо буданд, ки дар баланси мустақил қарор доштанд. Объектҳои зерин аз рӯйи соҳа, чунин буданд: 207 корхонаи саноати вазнин, 119 сабук, 89 коркарднамӣ, хӯрокворӣ, 10 – саноати ғаллатозакунӣ [103,с.203]. Истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар он давра 22% кам шуда, қисмати фойданокии иқтисодиёт ба 18% коҳиш ёфт ва дар ҷумҳурӣ истеҳсоли баъзе навъҳои маҳсулот 40-50% ақиб монд. Истеҳсоли ангишт 23,8%, нефт 5,5 маротиба, семент 21,6 маротиба, тарҳрезии оҳану бетонӣ 52,6 маротиба, коҳиш ёфт.

Дар соли 1996, истеҳсоли маҳсулоти пахтагин ба 13,4%, маҳсулоти абрешимӣ ба 5,1%, пойафзол ба 6,5%, гӯшт ба 1,5% ва истеҳсоли шир ба 3,3% нисбат ба соли 1990-ум кам гашт [88,с.202].

жанги шаҳрвандии солҳои 1992-1997, ба рушди саноати ҷумҳурӣ таъсири манфӣ расонд. Аз соли 1993, инҷониб ҳиссаи он дар сохтори маҳсулоти умумии миллӣ тадричан коҳиш ёфт. Дар соли 1995 ин нишондод 42,1%-и дараҷаи соли 1991-умро ташкил дод. Суръати миёнаи солонаи камшавии истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар ҷумҳурӣ дар солҳои 1991-2000-ум -9,15%-ро ташкил дод [113,с.34-39]. Ҳамаи ин ҳам натиҷаи кам шудани истеҳсоли маҳсулот дар бисёр объектҳои саноатӣ ва ҳам натиҷаи қатъиян қатъ гардидани истеҳсолот аз тарафи баъзе объектҳои дигар, ба ҳисоб мерафт. Масалан, аз 2308 воҳиди корхонаҳои саноатие, ки соли 1991 мавҷуд буданд, то соли 1999 танҳо 1329 адад боқӣ мондааст. Яъне дар ин муддат 979 корхона аз фаъолият бозмонд [103,с.33].

Бо бисёр сабабҳо шумораи миёнаи солонаи синфи коргар ва дигар кормандони хизматрасонӣ низ кам гашт. Масалан, ҳануз дар соли 1991 дар ҳамаи соҳаҳои саноат 215,4 ҳазор нафар фаъолият менамуд, ки ин нишондод дар солҳои 2001-2002 ба 86,7 ҳазор нафар расид. Табиист, ки аз соли 1996 ин ҷониб тамоми корхонаҳои саноатӣ зараровар буданд. Танҳо аз аввали соли 2000-ум дар ҷумҳурӣ истеҳсоли маҳсулоти саноат пай дар пай зиёд шудан гирифт.

Аммо, сарфи назар аз суръати ба назар намоёни тараққиёти иқтисодиёт, дар соли 2003, дар мамлакат ангишт ба дараҷаи соли 1913, матоъҳои пахтагин – ба дараҷаи соли 1960, гӯшт ва маҳсулоти гуштӣ – ба дараҷаи соли 1958 истеҳсол карда шуд. Истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ назар ба дараҷаи соли 1940: равған – 59%, маҳсулоти бофандагӣ – 34,9%, пойафзол – 5% аз дараҷаи соли 1950, нуриҳои маъданӣ – 7,7%, хиштҳои сохтмонӣ – 67,2% аз дараҷаи соли 1958, ҷамъовариҳои сохтмонҳои оҳану бетонӣ 14,9%, шир ва маҳсулоти ширӣ – 27,7%, равғани растанӣ – 57,5%-ро ташкил дод, ки ин аз пурра

барҳам хурдани иқтидорӣ саноатии ҷумҳурӣ шаҳодат медиҳад [71,с.170].

Дар соли 2000-ум дар Тоҷикистон истихроҷи ангишт нисбат ба соли 1990, 56,8% ва гази табиӣ 36% кам шуда, ҳаҷми умумии (истихроҷи) захираҳои энергетикӣ нисбат ба сатҳи соли 1990 то 71,6% коҳиш ёфт. Ҳамин тариқ, истеъмоли энергия дар давраи баррасишаванда хеле кам шуда, дар соли 2000-ум нисбат ба сатҳи соли 1990 ҳамагӣ 49,3%-ро ташкил дод. Камшавии истеъмоли қувваи барқ дар солҳои 1990-2000-ум дар бахши саноат 2,6 маротиба ва хоҷагии халқ 1,6 маротиба ба назар мерасид [72,с.62-63].

Дар ин шароити душвори солҳои 1995-2000 Ҳукумати Тоҷикистони соҳибхитӣ барномаи васеи ислоҳоти иқтисодиро дар асоси ғайридавлатӣ ва хусусигардонии моликияти давлатӣ ва бунёди иқтисоди бозорӣ таҳия намуд. Пули нави ҷумҳурӣ ба муомилот бароварда шуда, дар низоми молиявӣ қарзӣ, андоз ва гумруки ҷумҳурӣ тағйироти сохторӣ ба амал омад. Дар соли 2000-ум сектори хусусии ҷумҳурӣ аллакай 48,4%-и тамоми маҳсулоти ҷамъиятиро ташкил медод.

Равандҳои бозсозии калон ба соҳаи комплекси сӯзишворӣ-энергетикии ҷумҳурӣ низ рост омад. Аз ҷумла, як сохтори нав – ширкати холдингии «Барқи тоҷик» пайдо шуд, ки тамоми ҳаҷми неруи барқ дар ҷумҳурӣ ва фурӯши онро назорат мекард. Ба кори тамоми низоми сӯзишворӣ-энергетикӣ ва саноати ҷумҳурӣ, акнун сохтори нав Вазорати энергетика ва саноат роҳбарӣ мекард [71,с.174].

Дар амал қувваи барқ метавонад нақши бузурги дигаргунсозандаи маданияро бозад. Хотиррасон кардан кифояаст, ки як киловатт қувваи барқ хонаро дар давоми 12 соат мунаввар карда метавонад.

Аз ин ҷост, нақши бузурги маданӣ-дигаргунсозандаи қувваи барқ.

Барои халқи тоҷик раванди ба лампаҳои барқӣ иваз кардани

«шамчироғ» аз он сар мешавад, ки дар солҳои 1925 – 1926 ба Бухорои Шарқӣ 250 Неругоҳи хурди барқӣ меоваранд, ки дар натиҷа биноҳои маъмурӣ ва маданӣ равшанӣ гирифтанд [73,с.320]. Аз вақти ба кор андохта шудани неругоҳҳои барқии алоҳидаи миёна ва калон равшанӣ ба таври оммавӣ дар хонаҳои истиқоматии одамон истифода бурда мешавад.

Аллакай дар боло, дар бахшҳои қаблӣ қайд карда будем, ки аз солҳои 20-уми асри XX ноҳияҳои ҷанубу шарқии Тоҷикистон дар қайди махсуси мақомоти Шуравӣ қарор доштанд ва дар байни дигар минтақаҳо аввалин шуда электринунида, мумфаршпӯш, азнавсозии фарҳангӣ карда шуданд, ки дар ҳамаи ин энергетика, ки дар кишвар босуръат тараққӣ мекунад, нақши махсус дорад.

Аз сабаби мубрамияти мавқеи сарҳадии худ, НБО-ҳои Перепадная, Марказӣ, Сарбанд, Норак, Бойғозӣ ба каскади Вахш пайваست карда шуданд. Аммо ба далели бар асари муноқишаи байни тоҷикон беш аз 2 миллиард кВт/соат хоҳиш ёфтани тавлиди нерӯи барқ, Ҳукумати кишвар барномаи нави энергетикиро таҳия кардааст, ки аз ду бахш - энергетикаи хурд ва энергетикаи бузург иборат аст.

Соҳаи калони энергетикӣ барои бо қувваи барқ таъмин намудани субъектҳои хоҷагии халқи кишвар нигаронида шуда буд. Барномаи бузурги энергетикӣ сохтмони неругоҳҳои барқии оби Сангтӯда-1, Сангтӯда-2, Роғун ва барқарорсозии иншоотҳои бузурги энергетикиро пешбинӣ мекард.

Энергетикаи хурд – неругоҳҳои барқии оби хурд дар дарёҳои хурд ва шохобҳои онҳо, бештар самти маданӣ-истеҳсолӣ доштанд. Қариб 200 ҳамин гуна иншооти энергетикӣ дар доманакӯҳҳо ва каторкӯҳҳо барои электринунидани ноҳияҳои кӯҳсор, кишлоқҳо ва деҳот сохта шуд. Аз ҳаҷми зикргардидаи иншооти энергетикӣ сохташаванда 44 адад ба ноҳияҳои наздисарҳадии вилояти Хатлон тааллуқ дошт [71,с.160].

Тобистони соли 2008, аз ҷониби Вазорати энергетикаи ҷумҳурӣ барномаи нави пурҳаҷми умумичумхуриявии сохтмони НБО-ҳои хурд ва миёна ба нашр расид, ки дар доираи он, танҳо то соли 2010, 13 иншоот мутобиқи нақша ба истифода дода шуда, аз соли 2011 то 2015 – 23 ва то соли 2025 боз 25 чунин НБО мавриди истифода қарор дода шавад [51,с.19]. Дар умум, ба таври зерин дар гули 20 соли нопурра, 61 неругоҳҳои барқии наҷандон қалон, бо иқтидори умумии 77 653 кВт, бояд мавриди истифода қарор дода мешуд. Арзиши лоиҳаҳо дар ҷойи аввал амалисозии ин барнома дар солҳои 2007-2010, 11,2 млн. Долларро ташкил меод. Маблағгузори ин лоиҳа аз ҳисоби қарзҳо аз бонки Исломии рушд, бонки Осиёгии рушд ва сармояи худӣ қорхонаи «Барқи тоҷик» ба роҳ монда мешуд.

Ҳамин тавр, барномаи мазкур аввалин ҳуҷҷати аз ҷониби Ҳукумати Тоҷикистон дар давраи солҳои соҳибистиқлолӣ набуд. То ба ҳозир, дар мутобиқат ба барномаи мазкур заминаи ҳуқуқӣ низ созмон дода шудааст, ки дар кишвар якҷанд нормативии актӣ, ки имтиёзҳои андозӣ ва дигар бартариатҳоро ба сармоягузори хусусӣ пешниҳод менамояд, ки аз ҳисоби он, барои мисол аллақай дар соли 2005, 3 НБО-и хурдмиқёс мавриди истифода қарор дода шуда, дар соли 2006, боз 7 НБО-и аз ҷиҳати иқтидор наҷандон қалон сохта шуда, мавриди истифода қарор дода шуд.

Аммо, дар ин маврид суҳан дар бораи сохтмони НБО-ҳои “қомилан хурд” меавад, ки таъиноташон барои таъминоти нуқтаҳои аҳолинишини муайян, чун қоида, дар минтақаҳои душворгузар буд. Барои мисол, дар гули солҳои охир дар вилояти мухтори Қуҳистони Бадахшон, 12 адад НБО-и хурд ва миёна сохта шуд, ки иқтидорашон аз 30 то 100 кВт-ро ташкил мекунанд. Ба ҳайси сармоягузори сохтмон, Фонди Оғохон баромад намуд, ки мақсади ҳамаи он равшаниандозии хонаҳои деҳоти аҳолинишин буд. Ба ғайр аз он, дар доираи созишнома байни Вазорати энергетикаи Тоҷикистон ва ду

ширкати Бангладешӣ, сохтмони боз 8 неругоҳҳои барқии монанд, дар дигар ноҳияҳои кӯҳии ҷумҳурӣ ба нақша гирифта шуда буд.

Ҳамин тавр, Ҳукумати ҷумҳурӣ ба худ ҳисоботи дақиқ дод, ки бе сохтмони пайдарпаи неругоҳҳои барқии худӣ дар ҳар як кишлоқ, мушкилоти таъминоти бемайлони қувваи барқи деҳоти Тоҷикистонро ҳал намудан мумкин нест. Дар умум ин масъала хеле мубрам, на танҳо барои Тоҷикистон, балки барои бисёре аз кишварҳои дигар, новобаста аз сатҳи инкишофи иқтисоди онҳо, боқӣ мемонад. Дар Дания, барои мисол, таъминоти барқии бисёре аз фермаҳо ва ҳатто деҳоти начандон калон, маҳз аз ҳисоби объектҳои энергетикӣ хурд, инчунин, энергетикаи «ғайримуқаррарӣ» (барои мисол, обҳезӣ, пеш аз ҳама, неругоҳҳои шамолии барқӣ) таъмин мегардад. Дар Швейтсария аксари мардум беш дар беш бо дар сақфҳои хонаҳо насб намудани батареяҳои офтобӣ, “барои худ энергетик” шудаанд. Шумораи зиёди рӯзҳои офтобӣ дар сол, инчунин, ҳислати сарфанамоии ҳамаи чиз ва аллалхусус захираҳои энергетикӣ фаровон ба аҳолии маҳаллӣ, имкон медиҳанд, ки на танҳо талаботи ҳозираро қонеъ созанд, балки захира низ намоянд.

Метавон инчунин қайд намуд, ки дар мо раванди электрикунонии тамоми ҷумҳурӣ на аз сохтмони панҷсолаи аввал, балки бо ифтитоҳи неругоҳҳои барқии аз ҷиҳати иқтидор начандон калон, оғоз гардид. Минбаъд, баъд аз хотима ёфтани Ҷанги Бузурги Ватанӣ, барномаи сохтмони неругоҳҳои барқии обии колхозӣ коркард карда шуд, ки баъд дар давраи Хрущёв анҷом ёфт.

Мутаассифона, баъд аз пайдо шудани ин барнома сохтмони неругоҳҳои барқии деҳот, дар кишвари мо, ба таври ногаҳон дастуру вазифаҳои тамоман муҳолифро соҳиб гашт.

Дар ибтидои солҳои 60-уми асри гузашта, барномаи бузурги рушди соҳаи энергетика дар Тоҷикистон, тавассути бунёди як қатор неругоҳҳои бузурги обӣ, ки иқтидори умумии аз 22,4 ҳазор кВт ва аз ин ҳам зиёдтар, қабул карда шуд. Аммо ба истиснои НБО Норақ, ин

нақшаҳо ба пуррагӣ амалӣ карда нашуд. Дар солҳои 90-ум сохтмони НБО-ҳои ҳаҷман калон аллакай оғоз шуда, ба монанди Роғун, Сангтӯда ва Шӯроб, боздошта шуд.

То имрӯз баъзе аз ин лоиҳаҳои дарозмуддати сохтмонӣ “барқарор” шудаанд. Чӣ тавре ки маълум аст, ширкати “АЭС Россия” ба анҷом расонидан сохтмони НБО Сангтӯда-1 ва ширкати Эронӣ, Сангтӯда 2-ро ба зимма гирифтанд [115]. Сохтмони дигар объектҳои дорой аҳаммияти хоҷагии халқ аз марҳилаи лоиҳакашӣ берун набаромад. Ин, пеш аз ҳама, ба НБО-и Шӯроб бо иқтидори лоиҳавии 850 МВт ва ҳамчунин Неругоҳи Роғун, ки дар боло зикр гардид, дахл дорад, ки то ҳол дар кишварҳои ҳамсоя ҳаяҷони носолимо ба бор овардааст. Дар мавриди охирин бошад, ба маънои муайян, муҳим нест, ки дар Роғун “лампочка”-и Дерипаска фурӯзон мешавад ё не, ки дар шикасти созишҳо гунаҳкор аст ва сохтмони Неругоҳи барқии обиро кӣ ба анҷом мерасонад? Воқеият аст, ки Ҳукумати кишвар тасмим гирифтааст, ки ин сохтмони азими энергетикиро, ки аҳаммияти бузурги байналмилалӣ низ дорад, ба анҷом расонад. Аллакай ҳозир, махсус барои дар оянда интиқоли “Киловатти Роғун”, лоиҳаҳои сохтмони хати шабакаи баландшиддати интиқоли барқ ба Покистон тариқи қаламрави Афғонистон, коркард карда шудааст. Ва комилан метавон тахмин кард, ки ивази сармоягузор таъсире ба интиқоли барқ ба хориҷа дар оянда аз НБО-и Роғун, баъди итмоми сохтмони он, намерасонад.

Илова бар ин, дар оянда имкони интиқоли неруи барқи арзон аз Тоҷикистон ба Эрон, Афғонистон, Чин ва ҳамчунин Россия, Қазоқистон ва Ёзбекистон низ баррасӣ мешавад. Дар маҷмӯъ, тибқи ҳисобҳои пешакӣ, бо ҷалби 2 миллиард доллари амрикоӣ, имконият фароҳам оварда мешавад, ки дар 5-7 соли оянда ҳаҷми умумии содироти неруи барқ дар як сол ҳадди ақалл ба 10 миллиард кВт/соат расонида шавад.

Соҳаи энергетикаи хурди Тоҷикистон низ иқтидори зиёди содиротӣ дорад. Мувофиқи ҳисоботи Вазорати энергетикаи ҷумҳурӣ, иқтидори умумии энергетикӣ дарёҳои хурд ҳангоми дар онҳо сохтани неругоҳҳои барқии обӣ 3 млн. МВт, бо тавлиди солонаи тақрибан 100 млрд. кВт/соат мебошад. Дар баробари ин, эҳтиёҷоти умумии иқтисодиёти кишвар ҳоло тақрибан 23-25 миллиард кВт/соат ва дар оянда ба 40-45 миллиард кВт/соат мерасад. Яъне дар Тоҷикистон бар хилофи кишварҳои дигар неругоҳҳои хурду пуриқтидор на танҳо талаботи маҳаллии ҳуди аҳолии деҳаро қонеъ карда метавонанд, балки воридшавии кишварро ба бозори байналмилалӣ энергетикӣ низ пурра карда метавонанд. Масалан, аз неругоҳҳои хурди ВМКБ ба шимоли Афғонистон то 1,5 миллион кВт/соат неруи барқ дода мешавад [44].

Ва аз ин рӯ, тасодуфӣ нест, ки хоҳишмандони сармоягузорӣ дар сохтмони неругоҳҳои хурди барқии обии Тоҷикистон аллакай беш аз ҳад зиёданд. Масалан, ҳанӯз дар соли 2005, ширкати фаронсавӣ Алистон ба сохтани яке аз онҳо шуруъ карда, дар моҳи ноябри соли 2006 зимни мулоқоти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмонов бо муовини раиси ҳамонвақтаи Раёсати ширкати «Газпром» А. Рязанов масъалаи аз ҷониби ширкати фаръии «Рос, Укр, Энерго» бунёди се неругоҳи хурд дар дарёи Зарафшон, ки иқтидори умумии он 630 мВт мебошад, муҳокима карда шуд. Арзиши умумии ҳамаи ин се лоиҳа 440 миллион долларро ташкил медиҳад [46,с.172].

Ҳукумати Тоҷикистон дар ивази маблағгузорӣ барои сохтмони се неругоҳи барқӣ ба ҶДММ «Зарубежнефтегаз»-и «Газпром» ҳаққи анҷоми корҳои инкитшофӣ дар қонҳои Сарикамиш, Шоҳамбарӣ, Ренган ва Саргазонро медиҳад. Ба ҷуз ин, ҷузъиёти дигари лоиҳа маълум нест. Гузашта аз ин, тибқи баъзе гузоришҳо, тасмими ниҳой дар ин бора ҳанӯз гирифта нашудааст. Дар ҳамин ҳол, ҷаноби Рязанов гуфтааст, ки бо фурӯши неруи барқ аз НБО-и оянда ширкати

«Интер РАО ЕЭС», як ширкати фаръии Ҳолдинги энергетикии Россия машғул хоҳад шуд.

Илова бар ин, ширкатҳои эронӣ ва қазоқӣ ба бунёди неругоҳҳои хурди барқӣ дар Тоҷикистон таваҷҷуҳи зиёд зоҳир мекунанд. Комилан мумкин аст, ки дар ояндаи наздик дар ин бозор бозигарони нав пайдо шаванд, ки албатта, онҳо низ ба содироти ҳадди аксари нури барқ аз неругоҳҳои сохташон манфиатдор хоҳанд буд.

Аз ин лиҳоз, бархе аз коршиносон аллакай пешгӯӣ мекунанд, ки сохтмони неругоҳҳои хурди барқии обӣ, боиси душвориҳои зиёд, пеш аз ҳама, барои сармоягузори хориҷӣ, бар зарари ниёзҳои рушди иқтисоди кишвар мегардад. Чунин изҳоротро комилан беасос номидан душвор аст. Аз ин рӯ, ҳадди аққал метавон гуфт, ки на танҳо тавлидот, балки иншооти шабакавӣ ва дар ниҳоят, шабакаҳои тақсими дохилӣ, ки иштирок дар навсозии онҳо барои сармоягузори эҳтимоли таваҷҷуҳи хоса надорад, маблағгузори калони асосиро талаб мекунад. Аммо маълум нест, ки ҳангоми иштироки онҳо дар иҷрои лоиҳаҳои алоҳидаи сохтмони объектҳои хурди барқӣ, ба зиммашон кадом вазифаҳо гузошта мешавад. Ва баъдан, бо иқтисоди калони захираҳои гидроэнергетикӣ дар кишвар, ки дар мамлакат, аз ҷумла дар неругоҳҳои барқии хурд ҳосил мешуда, кВт ба ҳама кифоя буд. Ва қувваи барқ, чӣ тавре ки маълум аст, захира карда намешавад.

Ҳамин тавр, ҳуди истехсолкунандагон бояд дар ташкили таъминоти он – ҳам ба истеъмолкунандагони беруна ва ҳам дохилӣ иштирок кунанд.

Ҳамин тавр, бо тамоми камбудии муваққатии вазорату идораҳо дар омӯзиши захираҳои энергетикӣ дарёҳои хурд ва лоиҳаҳои неругоҳҳои барқии обии хурду миёна, инчунин дар шароити маҳдуд будани имкониятҳои ҷумҳурӣ барои сохтмони неругоҳҳои барқии обии хурд, ҳуди далели афзудани таваҷҷуҳи Ҳукумати ҷумҳурӣ ба рушди устувори истеҳсоли энергияи хурд омили

хеле умедбахш аст, ки барои ободонии минбаъдаи деҳоти тоҷик ва пурра кардани захираҳои молиявии хазинаи иқтисодии давлат бебаҳо мебошад.

Дар умум, то имрӯз, низоми энергетикӣ ҷумҳурӣ механизми мураккаби комплекси сӯзишворӣ-энергетикӣ ба ҳисоб меравад, ки дар худ якчанд неругоҳҳои гармидиҳӣ ва неругоҳҳои сершумори барқии обӣ дорад, аз ҷумла: ШГМ Душанбе, бо иқтидори барқии 198 ҳаз. кВт, ШГМ Ёвон, бо иқтидори 120 ҳаз. кВт, ШГМ Хучанд, ба ҳисоб мераванд. Аз сабаби нокифоя будани таъминоти сӯзишворӣ ШГМ-и Душанбе бо иқтидори пурра кор накарда, ШГМ Ёвон фаъолият намекунад. Аммо аз фаъолият бозмондани онҳо ба ҳаҷми умумии истеҳсоли қувваи барқ дар ҷумҳурӣ таъсир нарасонд. Масалан, тибқи омор, соли 2002 тамоми неругоҳҳои кишвар, гӯё 15244 миллион кВт/соат неруи барқ тавлид кардаанд. Аз ин миқдор неругоҳҳои барқии обӣ зиёда аз 15164 миллион кВт/соат ва ШГМ-и Душанбе 0,08 миллиард кВт/соат истеҳсол кардаанд, ки мутаносибан 99,5% ва 0,5% ҳаҷми умумии истеҳсолотро ташкил медиҳад [103,с.49-50].

Илова бар ин, имрӯз ҷумҳурӣ то 90%-и нефту гази истифодакардаашро аз давлатҳои ҳамсоя ворид мекунад. Аммо, дар ин бобат низ муваффақияту дигаргуниҳои муайяне мавҷуданд. Ҳукумати ҷумҳурӣ тамоми чораҳои лозимаро ҷиҳати таъминоти талаботи ҳеш тариқи сарватҳои нефту гази захираҳои зеризаминии худ қонеъ гардонад, ки дар бобҳои гузашта чандин маротиба қайд намудем. Дар натиҷа, дар соли 2008 ҳаҷми истихроҷи нефти дохилӣ ба 26150 тонна ва газ ба 16 миллиону 227 ҳазор м³ расонида шуд.

Қорҳои пармакунӣ пайваستا дар 40 манбаи муайяни нефту газ бо таҷҳизоти наватарини баландсифат ва мутахассисони як қатор кишварҳо, пеш аз ҳама, Россия анҷом дода мешаванд, ки ин қонҳои Суфатоғи шарқӣ, Маҳрами ғарбӣ, Исфара, Навобод, Айнӣ, Кашкашум, Явғизкак, Теболай, Дарай Исо, Ҳоча-Мумин, Сарикамиш, Саргазон, Рангон ва дигарон мебошанд. Илова бар ин,

дар 20 нуктаи дигар корҳои ҷустуҷӯӣ идома доранд, ки корхонаҳои хориҷӣ бо сармоя ва мутахассисони худ кор мекунанд – «ГАЗПРОМ»-и Россия, «Куляб петролеум лимитед» ва ғ.; корҳои нафтӣ дар ду қон – Конибодом ва Балҷувон бурда шуда, ҳаҷми ҳосилнокии ҳар кадоме дар як сол ба 10 ҳазор тонна расида, табиист, ки ин миқдор аз қонеъ гардонидани талаботи ҷумҳурӣ дур аст. Ягона роҳи раҳӣ, ҷалби васеи сармоя ва мутахассисони хориҷӣ ба ҳисоб меравад, чун захираҳои нафту газ дар ҷумҳурӣ барои 70-100 соли оянда кофӣ хоҳанд буд.

Ҳамин тавр, дар доираи хоҷагии халқи ИҶШС қисми даромади баланси сӯзишворӣ-энергетикии ҷумҳурӣ аз ҳисоби истеҳсоли дохилии захираҳои сӯзишворӣ-энергетикӣ то 48-49% таъмин карда мешуд. Қисмати боқимонда, яъне зиёда аз 50% аз ҳисоби воридот аз ҷумҳуриҳои собиқ шӯравӣ таъмин карда мешуд. Ғайр аз ин, ҳамасола ба ҷумҳурӣ то 7,2 млрд. м³ газ, 800-900 ҳаз. тонна ангишт, то 2-2,5 млн. тонна маҳсулоти нафтӣ-газӣ, то 6,3-7 млрд. кВт/с қувваи барқ ва ғ., ворид мегашт [103,с.47-48].

Аммо дар солҳои соҳибхтёрии давлатӣ дар низоми баланси сӯзишворӣ-энергетикии ҷумҳурӣ тағйироти қалон, аз ҷумла дар давраи солҳои 1990-2002 ин низоми якбора бадтар гардид. Барои мисол, дар солҳои зикршуда воридоти ҳаҷми қувваи барқ 32,5%, гази табиӣ 72%, маҳсулоти нафтӣ 88,5%, ангишт бештар аз 99,5% қалм гашт. Дар маҷмуъ, ҳаҷми воридоти захираҳои сӯзишворӣ-энергетикӣ 70,7% қалм шуда, 2 миллиону 435 ҳазор тонна сӯзишвории шартиро ташкил дод. Дар натиҷа, дар ҷумҳурӣ истеъмоли захираҳои сӯзишворӣ-энергетикӣ 50,6%, аз ҷумла қувваи барқ ба 12,4%, газ ба 72%, маҳсулоти нафти ба 88,5%, нафт ба 80%, ангишт ба 99,6% ва ғайра, қалм гашт.

Дар бораи саноати ангишти ҷумҳурӣ суҳан ронда, қайд намудан лозим аст, ки бинобар бад будани шароити моддӣ-техникӣ, он ҳанӯз дар вазъияти хеле душвор қарор дорад, гарчанде ки захираҳои ин

намуд маҳсулоти хом дар ҷумҳурӣ зиёд мебошад. Чунин ба назар мерасад, ки вазъияти ногувор дар саноати ангишт аз замони шуравӣ ба таври музмин идома дорад. Ҳанӯз аз он давра, дар бучети давлатӣ барои саноати ангишт маблағ кам ҷудо карда мешуд. Ва дар солҳои соҳибхӯрии ин тартиби маблағгузори идома дорад. Аммо бӯҳрони энергетикӣ ибтидои солҳои 90-ум Ҳукуматро маҷбур кард, ки ба ин масъала аз як паҳлуи дигар назар кунад. Моҳи октябри соли 1997 қарор «Дар бораи тадбирҳои рушди саноати ангишти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 1998-2010» қабул гардид. Дар қарор то соли 2001 ба 1140 ҳаз. тонна расондани истеҳсоли ангишт пешбинӣ шуда буд. Ба иҷрои ин вазифа дар ҷумҳурӣ 17 кони ангишт ва 24 назорати ангишт машғул буд.

Аллакай дар боло зикр карда шуда буд, ки захираҳои пешбинишудаи ангишт дар ҷумҳурӣ ба 3,6 млрд. тонна баробар мебошанд. Тадриҷан дар тамоми ноҳияҳои кӯҳсори ҷумҳурӣ қонҳои ангишт мавҷуданд, вале аксарияти онҳо бинобар сабаби шароитҳои номусоиди кӯҳӣ-геологӣ азхудкунии саноатӣ нагирфтаанд. Дар баробари ин, исбот карда шуд, ки ҳаҷми захираҳои ангишт назар ба захираи газу нафти ҷумҳурӣ чандин маротиба бештар мебошад. Аммо дар Тоҷикистон барои тараққӣ додани саноати ангишт ҳанӯз ба қадри лозима базаи техникӣ мавҷуд набуда, маҳз ҳамин сабабгори ночиз будани истеҳсолоти ангишт ба ҳисоб меравад.

Ҳамин тариқ, дар вазъияти душвори молиявӣ, норасоии мутахассисони баландхисос, технологияи муосири сермаҳсул ва техника дар ҷумҳурӣ барои иҷрои вазифаҳои азхудкунии захираҳои гидроэнергетикӣ, муборизаи судманд бурда мешавад. Дар асоси суръати имрӯзаи қорҳои сохтмонӣ-васлкунӣ дар объектҳои гуногуни саноати сӯзишворӣ-энергетикӣ, метавон гуфт, ки ин барнома иҷрошаванда мебошад.

Дар нимаи солҳои 90-ум бо тадриҷан ба эътидол омадани вазъияти сиёсӣ ва мустаҳкам шудани мавқеҳои давлатии ҳукумати

нав барои барқарор сохтани саноати электроэнергетикӣ ва фаъолияти корхонаҳое, ки хоҷагии халқро бо қувваи барқ таъмин мекунанд, тадбирҳои зарурӣ дида шуданд. Дар охири солҳои 90-ум аллакай нақшаҳои аввалин лоиҳаи калони давлатии барқарорсозӣ ва ба кор андохтани корхонаҳои энергетикӣ, ки хоҷагии халқро бо қувваи барқ таъмин менамоянд, ба вуҷуд омаданд. Ин лоиҳаи азим, ки тараққиёти миқёсан калони хоҷагии барқии ҷумҳуриро пешбинӣ мекунад, ба се марҳила тақсим мешавад.

Марҳилаи аввал барномаҳои рафъи бухрон, барқарорсозӣ ва эҳёи фаъолияти соҳаи электроэнергетикаи ҷумҳуриро дар бар мегирад. Давомнокии давра – 3-5 сол буда, аз ҳама муҳимтараш аз ҷиҳати молиявӣ эҳё гардонидани корхонаҳои энергетикиро пешбинӣ мекунад. Натиҷаи асосии он бояд ба дараҷаи муътадили фаъолият ва даромадноки баровардани ҳамаи корхонаҳои электрикии кишвар мебошад, ки ғоидаи солонашон на кам аз 100 млн. долларро ташкил намояд.

Марҳилаи дуюмро марҳилаи иҷрои барномаи муътадилгардонӣ ва тараққиёти минбаъдаи корхонаҳои саноати электроэнергетикаи ҷумҳурӣ меноманд [83,с.96]. Дар ин давра бояд корҳо ҷиҳати баланд бардоштани самаранокии фаъолияти корхонаҳои саноатӣ давом дода шаванд. Пеш аз ҳама, мебояд корҳои асосӣ ҷиҳати анҷомдиҳии сохтмони объектҳои ҳанӯз дар солҳои 90-ум оғозёфта, амалӣ карда шаванд. Ин, пеш аз ҳама, сохтмони Неругоҳи барқи обии Сангтӯда аст, ки арзиши умумии он 482 миллион долларро ташкил медиҳад. Марҳилаи дуюм ҳамчунин сохтмони калонтарин ва самараноктарин НБО, Роғун, бо арзиши умумии 590,7 млн. доллар, аз ҷумла сохтмони Сарбанд ва обанбори иқтидораш 2км³ бо гузоштани ду агрегати аввалини 600 МВт/с дар минтақаро дар бар мегирад

Давомнокии ин марҳилаи барнома 5-6 солро дар бар мегирад. Натиҷаи аслии амалии ин марҳила бояд ба мавқеъҳои ҷаҳонӣ баромадани бахши энергетикаи Тоҷикистон бошад. Ба ибораи дигар,

Тоҷикистон дар охири ин марҳила бояд аз захираҳои барқи тавлидшудааш ба Афғонистон, Эрон ва Покистон фурӯшад. Ҳамин тариқ, оғози ба кишварҳои хориҷа фурӯхтани қувваи барқ, аллакай иқтидори иқтисодии ҷумҳуриро хеле зиёд мекунад [127].

Барномаи марҳилаи дуҷуми Тоҷикистон бо назардошти вазъи кунунии иқтисодӣ, бидуни ширкати давлатҳои хориҷӣ ва сармоягузори кишварҳои наздик, аз қабилӣ Россия, Чин, Эрон, Покистон ва Қазоқистон имконнопазир аст. Масалан, чунон ки Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар баромади худ қайд намуданд: «Тавсеаи равобити дуҷонибаи Тоҷикистону Россия ба манфиати мардуми ду кишвар аст. Ин муносибатҳо решаҳои чуқури таърихӣ доранд, ки ба инкишоф ёфтани алоқаҳои дӯстонаи байни кишварҳои мо мусоидат мекунад. Ҳамкорӣ бо Тоҷикистон, ки дорои манобеи ғании табиӣ аст, метавонад дар доираҳои тиҷоратии Россия тавачҷуҳи зиёд дошта бошад. Хусусан ҳамкорӣ дар самти истифодаи самараноки иқтидори обӣ-энергетикӣ ба ҳар ду ҷониб судманд аст».

Ин суҳанони Президент ҳатто дар шароити вазнини нимаи аввали солҳои 90-ум, вақте ки ҳукумати ҶР мавқеи ҳукумати кунунии ҷумҳуриро дастгирӣ карда, барои зудтар барҳам додани ҷанги мусаллаҳона дар кишвар ёрии ҳақиқӣ расонд, тасдиқ ва татбиқи амалии худро доштанд. Россия давлати ҷавонро бо бунёди беш аз даҳ иншооти саноатӣ дастгирӣ намуд, аз ҷумла, Неругоҳи барқии оби Сангтӯда-1-ро маблағгузорӣ ва бунёд кард. Давлати Ислонии Эрон бо шартҳои имтиёзнок Неругоҳи барқии оби Сангтӯда-2-ро бунёд карда, ваъда дод, ки онро то 20-умин солгарди таъсиси Тоҷикистони соҳибистиклол мавриди баҳрабардорӣ қарор медиҳад [122]. Покистон ва Афғонистон дар сохтмони хатти баландшиддати Сангтӯда-Қундуз-Пешовар ширкат доранд. Ҷониби Чин, қасд бар он дорад, ки барои Тоҷикистон се Неругоҳи миёна бунёд кунад. Бонки Ҷаҳонии Рушд, Бонки Осиёии Рушд, Фонди Оғохон ва ғайра низ Тоҷикистонро дар татбиқи барномаи марҳилаҳои дуҷум ва сеҷуми эҳёи энергетикӣ

дастгирӣ ва кумак мекунад. Ҳамин тариқ, умед кардан мумкин аст, ки барномаи тараққиёти комплекси сӯзишворӣ-энергетикии ҷумҳурӣ, сари вақт иҷро мешавад.

Марҳилаи сеюми барномаи истифодаи амалии иқтидори гидроэнергетикии ҷумҳурӣ тараққиёти дарозмуддати устувори низоми энергетикиро таъмин менамояд. Дар ин марҳила сохтмони НБО-и Роғун бо иқтидори 3600 миллион кВт/соат ва обанбор бо ҳаҷми 13,3 км³ пурра ба анҷом мерасад.

Дар бобати тақдири иншоот дар бобҳои гузашта, то андозаи зарурӣ сухан ронда шуда буд. Аммо ин фақат асосноккунии ҳаматарафаи зарурати сохтани ин объекти муҳимтарини энергетикии хоҷагии халқ буд. Мардуми тоҷик имрӯз ифтихор дорад, ки сарфи назар аз ҳамлаҳои сершумор ва беасос аз ҷониби давлатҳои ҳамсоя лоиҳаи сохтмони НБО Роғун бо муваффақиятҳои гуногун наҷот ёфт. Сармоягузорӣ аз ҷониби сармоягузорони хориҷӣ, масалан, ширкати “РАО ЕЭС”-и Федератсияи Россия, қатъ карда шуд [119].

Аммо мо бояд ба Ҳукумати Тоҷикистон, мардуми он ва шахсан Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон эҳтиром гузорем, ки бо вучуди мушкилоти бебаҳо дар иқтисод, фазои шадиди сиёсии кишвар ва фишори иттилоотӣ ба он, аз амалӣ намудани ин лоиҳаи муҳим даст накашида, ҳудаш қарор намуд, то ки НБО-и Роғунро ба охир расонад [118,с.40-41].

Ҳамин тариқ, аз соли 2005 инҷониб корҳои сохтмонӣ васлкунӣ дар сохтмони НБО-и Роғун бо муваффақият идома дошта бошанд ҳам, аз соли 2009, дар сохтмони иншоот тағйироти сифатӣ ба вуқӯ мепаивандад. Сохтмони Неругоҳи барқии обии Роғун оммавӣ эълон шуд ва мардуми тоҷик барои бунёди ин иншоот беш аз 1 миллиард сомонӣ чамъ овард [58,с.130]. Дар Роғун ширкати бузурги саҳҳомон фаъолият мекунад ва ширкатҳои инфиродии сармоягузорӣ – Бонки Ҷаҳонии Рушд, Бонки Исломии Рушд, фонди Оғохон хидматҳои ҳудро пешниҳод мекунад. Ҳукумати кишвар сохтмони ин иншоотро

ҳамчун ҳавое, ки барои Тоҷикистон зарур аст, пайваста назорат мекунад. Самти дигари рушди энергетикаи Тоҷикистон дар ин марҳала бояд бунёди иншооти нави гидроэнергетикӣ бошад. Ин, пеш аз ҳама, ба таври комплексӣ истифода бурдани дарёи Зарафшон бо ба водии Ёротеппа гузаронидани як қисми маҷрои он мебошад. Лоихаи мазкур сохтмони сарбанди баландиаш 153 метр дар дарёи Зарафшон бо бунёди як неругоҳи барқии обӣ бо иқтидори 50 МВт, нақб бо 24 км дарозӣ ва як каскади неругоҳҳои хурди барқии обӣ дар каналҳои магистрالي ирригатсионӣ бо иқтидори умумии 380 МВт, дар назар дорад. Маблағи умумии ин лоиҳа 550 миллион долларро ташкил дода, самаранокии лоиҳа дар он аст, ки он метавонад дар зарфи 3,5-4 сол хароҷоти худро аслан ҷуброн кунад. Неругоҳҳои барқии ин лоиҳа дар қори азхудкунии то 90 ҳаз. га массивҳои Ёротеппа, Ғунчи, Панҷакент ва Мастҷоҳ, ки дар тули асрҳо ҳолӣ буданд, нақши ҳалкунанда мебозанд. Дар ин шохроҳ, хати интиқоли барқи 500 бо номи шартии «ҷануб-шимол» пайдо мешавад. Ба сохтмони ин лоиҳа ширкатҳои энергетикӣи Ёзбекистон, аллақай шуруъ карда истодаанд. Ин тарҳи низоми энергетикӣи Тоҷикистон имкони интиқоли мустақими неруи барқро аз каскади неругоҳҳои Вахш ба вилояти Суғд фароҳам мекунад.

Дар дурнамои барномаи сӯзишворӣ-энергетикӣи кишвар боз ду лоиҳаи муҳим пешбинӣ шудааст. Аввалин, ин Неругоҳи Шӯрӯб бо иқтидори умумии 800-900 МВт, бо тавлиди солонаи 3 млрд. кВт/соат [83,с.40-41]. нерӯи барқ мебошад, ки дар байни Неругоҳҳои Роғун ва Норақ нақши иншооти мобайнии энергетикӣро хоҳад дошт. Қорҳои ибтидоии ин иншооти энергетикӣ дар нимаи дувуми солҳои 80-ум оғоз шуда, ба далели тағйири вазъи сиёсии солҳои 90-ум, ин қорҳо мутаваққиф шуданд.

Дар каскади гидроэнергетикӣи дарёи Панҷ даҳум ва аз ҳама пуриқтидортарин НБО, Даштиҷум ба ҳисоб меравад. Иқтидори он 4000 МВт буда, истеҳсоли солонааш 15,6 миллиард кВт/соат мебошад.

Ин НБО низ ба тарҳи ягонаи истифодаи комплекси дарёи Панҷ, дохил карда шудааст. Ин НБО аҳамияти бузурги байналхалқӣ дорад. Аксари неруи барқи тавлидмекардаи ин неругоҳ ба кишварҳои ҳамсоя – Афғонистон, Покистон, Ёзбекистон ва Эрон фурӯхта мешавад. Ҳанӯз танҳо қорҳои аввали тадқиқотӣ анҷом ёфта, ҳуҷҷатҳои лоиҳавии объект омода шуда истодаанд. Ба ҳавзаи дарёи Вахш додани як қисми маҷрои оби Панҷ аз НБО-и Роғун сар карда, дар як сол то 20000 миллион кВт/соат истеҳсоли қувваи барқро зиёд мекунад. Муҳлати умумии анҷоми ҳар се лоиҳа 15-20 солро ташкил мекунад.

Ҳамин тариқ, нишондодҳои барномавии ин барномаи беназири эҳёи гидроэнергетикии Тоҷикистони соҳибистиклол шаҳодат медиҳанд, ки гидроэнергетика барои Тоҷикистон дурнамои бузурги ояндадор дорад. Фақат бо роҳи азхуд кардани захираҳои гидроэнергетикии ҳеш, ҷумҳурӣ метавонад иқтисодиёти кишварро бомуваффақият тараққӣ дода, сатҳи иҷтимоии меҳнаткашон, маданият ва илмро ба сатҳи давлатҳои тараққикардаи давлатҳои демократии ҷаҳон баланд бардорад.

Дар ин давра сӯзишвории маъданӣ манбаи муҳимми қувваи барқ боқӣ мемонад, ки ҳиссаи он дар талаботи умумӣ ба қувваи барқ 84%-ро ташкил медиҳад. Масалан, талаботи ҷумҳурӣ ба нефт аз 35%-и соли 2003 то 32% дар соли 2006 кам мешавад, вале талабот ба ангишт, баръакс 73% афзуда, сарфи қувваи барқ ду маротиба зиёд шуда, ҳиссаи он дар ҳаҷми умумии комплекси сӯзишворӣ-энергетикии ҷумҳурӣ 22%-ро ташкил мекунад.

Барномаи мазкур бо суҳанронии Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон дар назди энергетикҳо, 17 июни соли 2008, ба таври назаррас мукамал мегардад [47,с.36].

Дар нутқи Президент манзараи пурраи вазъияти комплекси сӯзишворӣ-энергетикии кишвар то дирӯз, имрӯз ва ояндаи наздик ошкор мегардад.

«Дар айни замон, дар ин самт, – қайд кард Президент, – аз ҷониби Ҳукумат барномаи изтирории барқарорсозии соҳаи энергетикаи кишвар амалӣ карда мешавад, ки ба он чорабиниҳо оид ба омодагӣ ба мавсими тирамоҳу зимистони солҳои 2008-2009, аз ҷумла таъмири шабакаҳои барқӣ, газ ва Неругоҳҳои барқии гармидиҳӣ, инчунин харидани сӯзишворӣ дохил мегардад» [87,с.430].

Бояд тазаккур дод, ки дар давраи бӯҳрони энергетикӣ вазъи таъмини аҳоли ва субъектҳои хоҷагидор бо газ низ ғайриқаноатбахш буд.

Истеҳсоли он дар конҳои мавҷудаи кишвар нисбат ба ҳамин давраи соли 2007, 12% кам шуда, нархи гази воридотӣ, тавре ки аллакай зикр гардид, қариб се баробар афзоиш ёфтааст. Дар давоми соли 2008, кор оид ба истихроҷи ангишт дар ҳуди ҷумҳурӣ, ки ба таври қобили мулоҳиза ҷойи газро гирифт ва дар минтақаҳои гуногуни ҷумҳурӣ ифтитоҳи нуқтаҳои фурӯши он нисбатан хуб ба роҳ монда шуд. Аммо ин тадбирҳо ба ҳеҷ ваҷҳ мушкилиро бартараф карда натавонистанд.

Ба ҳама маълум аст, ки неругоҳҳои барқии обии дарёҳои Варзоб, Вахшу Сирдарё, ҳамчунин марказҳои барқу гармидиҳии Душанбе, Чкаловск ва Ёвон, ки корхонаҳои асосии тавлиди неруи барқ дар Тоҷикистон ба шумор мераванд, ҳанӯз дар замони шуравӣ сохта шуда буданд.

Ғайр аз ин, иқтидори обанборҳои неругоҳҳои барқии обӣ, махсусан НБО-и Норак, аз сабабҳои обхезӣ хеле кам шуд, ки ин боиси доиман кам шудани истеҳсоли қувваи барқ мегардад. Дар соли 2008, ҳаҷми обанбори Норак 500 миллион ва Қайроққум беш аз 1 миллиард метри мукаабро ташкил дод.

Мушкили дигаре, ки ба таъмини аҳоли ва субъектҳои хоҷагидор бо барқ таъсири манфӣ мерасонад, талафоти аз ҳад зиёди неруи барқмебошад, ки сол то сол меафзояд ва танҳо дар соли 2007 он 17%-и ҳаҷми умумии қувваи барқро дар ҷумҳурӣ ташкил додааст.

Зимнан, тайи 16 соли охир то соли 2008, аз ҳисоби давлат барои барқарор ва рушди соҳа беш аз панҷ миллиард сомонӣ масраф шудааст. Ҳамчунин, Ҳукумати кишвар дар якҷоягӣ бо ниҳодҳои байналмилалӣ молиявӣ 9 лоиҳаи сармоягузорию ба маблағи умумии 1 миллиарду 800 миллион сомонӣ амалӣ кардааст [89,с.41].

Барои муқоиса гуфтан лозим аст, ки аз рӯйи стандарти муқарраршуда талафоти техникий қувваи барқ ба ҳисоби миёна, бояд 10-12%-ро ташкил намояд. Тибқи маълумоти охиринаи мавҷуда, аз 17 миллиарду 340 миллион кВт/соат неруи барқе, ки ба бозори дохилӣ дода мешавад, 7 миллиарду 200 миллион кВт/соат тавассути хати баландшиддати интиқоли барқ-500 «НБО-ТАЛКО» интиқол дода мешавад, ки талафот ҳамагӣ ним фоизро ташкил медиҳад.

Тибқи ҳисобҳои дастгоҳи президент, талафот дар дигар хатҳои интиқоли барқ қариб ба 29% баробар шуда, 2 миллиарду 900 миллион кВт/соатро ташкил медиҳад. Ин дар навбати худ, ба миқдори қувваи барқ, ки кишвар дар давраи тирамоҳу зимистон ба таври иловагӣ эҳтиёҷ дорад, баробар аст. Талафоти газӣ табиӣ низ аз ҳад зиёд аст. Соли 2007 он ба 41 миллион ва дар чаҳор моҳи соли 2008, ба 11 миллион метри мукааб расид. Ин талафот асосан дар хатҳои қубур ва нуқтаҳои газтақсимкунӣ ба амал меояд. Бояд гуфт, ки Вазорати энергетика ва саноат, корхонаи воҳиди давлатии «Тоҷикгаз» то ҳол барои таъмир ва азнавсозии қубурҳои газ ва шабакаҳои тақсими газ чораҳои зарурӣ наандешидаанд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар соли 2007, хароҷоти умумии ширкати «Барқи тоҷик» 354 миллион сомонию ташкил дода, мебоист барои фурӯши неруи барқ ва гармӣ 315 миллион сомонӣ ворид мешуд. Ҷамъоварии воқеии пардохтҳо барои неруи барқ ва гармии истеъмолшуда ҳамагӣ 306 миллион сомонию ташкил дода, дар натиҷа корхона соли 2007-ро бо 39 миллион сомонӣ зарари молиявӣ анҷом дод. Илова бар ин, аз натиҷаи санҷишҳо низ бармеояд, ки бар хилофи тартиби мавҷуда, дар ширкати «Барқи тоҷик» далелҳои

пӯшонидани пардохтҳои неруи барқи истеъмолшуда дар асоси баҳисобгирии мутақобила ба мушоҳида мерасад.

То 1 майи соли 2008, қарзи кредиторӣ ширкат ба 355 миллион сомонӣ, қарзи дебиторӣ ба 313 миллион сомонӣ ва қарзи умумии маблағгузориҳои лоиҳаҳои сармоягузорӣ бо назардошти қарзҳои соли 2005-ум, дар аввали соли 2008, 57 миллион сомонино ташкил дод. Илова бар ин, тибқи ҳисоботи тавозунӣ, ширкати «Барқи тоҷик» то 1 апрели соли 2008, аз буҷет, 71 миллион сомонӣ аз андоз қарздор буда, қарзи музди меҳнат, 13 миллион сомонино ташкил додааст.

Ҳамчунин бояд гуфт, ки то соли 2008, дар маҷмӯъ, дар кишвар ҳамаи истеъмолкунандагони неруи барқ, бо ҳисобкунакҳои барқ таъмин карда мешаванд. Аммо, насби ҳисобкунакҳои газ дар ин давра дар маҷмӯъ, дар ҷумҳурӣ 86%, дар вилояти Суғд 89% ва дар вилояти Хатлон ҳамагӣ 34% иҷро шудааст. Чунин ба назар мерасад, ки мутахассисони соҳа ба гузоштани ҳисобкунакҳо умуман манфиатдор нестанд.

Вазъияти ҷамъоварии ҳаққи истифодаи қувваи барқ ва гази табиӣ тамоман ба талабот ҷавобгӯ нест. Масалан, таҳлили кори Раёсати фурӯши барқ нишон медиҳад, ки қарзи дебиторӣ истеъмолкунандагони қувваи барқ ва гармӣ то 1 июни соли 2008, ба 203 миллион сомонӣ расид, ки ин назар ба ҳамин давраи соли гузашта, 20 миллион сомонӣ зиёд мебошад [89,с.56].

Аз ҷониби мо, дар шароити иқтисоди бозоргонӣ ва пурзӯр шудани рақобат дар комплекси сӯзишворӣ-энергетикӣ бо назардошти имкониятҳои кишварамон, истифодаи оқилона ва сарфакоронаи қувваи барқ, газ ва гармӣ аҳаммияти махсус дорад.

Яъне, вақти он расидааст, ки аҳолии ҷумҳурӣ дар ин бора андеша карда, ба сарфи бемаънӣ ва талафоти неруи барқ, гази табиӣ, гармию об бо ҳар роҳу восита хотима гузорад. Зеро ҳуди ҳаёт аз мо талаб мекунад, ки захираву имкониятҳои энергетикиро оқилона истифода барем.

Маълум аст, ки коҳиши талафоти сӯзишворӣ ва неруи барқ аз омилҳои гуногун, аз ҷумла механизмҳои мавҷудаи иқтисодӣ, молиявӣ ва ҳуқуқӣ, инчунин ҷорӣ намудани технологияҳои муосири сарфаи неруи барқ бармеояд. Аммо, дар кишвари мо, тамоюли воридот ва истифодаи таҷҳизоти замановии сарфакунандаи барқ ҳанӯз вусъат наёфта, ба кори сарфаи қувваи барқ мутахассисони пуртаҷриба ҷалб карда намешавад.

Зимнан, истифодаи таҷҳизоти сарфакунандаи барқ аҳаммияти калон дорад. Ҳамин тавр, дар вақтҳои охир ҳатто кишварҳои аз ҷиҳати иқтисодӣ тавоноии Европа ва Осиё барои ҳалли масъалаи сарфаи қувваи барқ, маблағҳои зиёдеро равона мекунанд.

Таҳлили вазъияти комплекси сӯзишворӣ-энергетикӣи кишварҳои нишон медиҳад, ки ҳоло барои дар давраи тирамоҳу зимистон таъмини кори мунтазам ва самараноки иншооти энергетикӣи ин конҳо, қорҳои муайян ҷараён доранд. Ба ин нигоҳ накарда, қайд кардан лозим аст, ки бисёре аз имкониятҳо ва захираҳо ба қор андохта нашудаанд. Зоҳиран, барои бо газу нафти худ таъмин намудани ҷумҳурӣ, боз ҷидду ҷаҳд кардан лозим аст.

Дар баробари объектҳои калони сӯзишворӣ-энергетикӣи дар боло зикршуда, дар барномаи умумии энергетикӣи кишвар вазифа гузошта шудааст, ки миқдори зиёди неруогоҳҳои хурди барқӣ сохта шавад. Аз 170 неруогоҳҳои барқӣи хурду миёнаи шуравӣ, ки дар ноҳияҳои ҷанубу шарқӣ ба нақша гирифта шуда буд, сохтани 44 неруогоҳи барқӣи обии хурду миёна асосан дар дарёҳои хурди кӯҳӣ, каналҳои даврӣ, дарёҳои Панҷ, Сурхоб ва Кофарниҳон пешбинӣ гардида буд.

Ҳадафи аслии бунёди ин иншоотҳо асосан ба пурра барқӣ кардани хати сарҳадии вилояти Хатлон ва маҳаллаҳои аҳолинишини он нигаронида шудааст, то ки минтақаҳои наздисарҳадии вилоят шабона мисли рӯз шаффоф бошанд, то ки аҳолии ин массивҳо аз қувваи барқ ба мақсадҳои маданӣ-маишӣ ва истеҳсоли васеъ

истифода бурда, минтақаи зикршуда барои аҳолии кишвари ҳамсоя – Афғонистон ҳамеша намунаи ибрат монад.

Аммо манбаи асосии таъмини неруи барқи ин минтақаҳо ҳанӯз ҳам иқтидори иншооти бузурги энергетикӣ – Роғун, Сангтӯда – 1, 2 ва ғайра мебошад.

Ҳамин тариқ, дар марҳилаи сеюм бояд иқтидорҳои сӯзишворӣ-энергетикии кишвар бунёд карда шаванд ва аз ин рӯ, истиқлолияти энергетикии Тоҷикистон, вазифаи стратегии барномаи энергетикӣ ба ҳисоб меравад.

Истиқлолияти энергетикӣ дар асл орзуи дуасраи тоҷикон буда, Худованд барои рушди ин қуваи бузурги эҷодофар дар макони таърихӣ тоҷикон ҳамаи имконияту захираҳои лозимаро фароҳам овардааст. Баъд аз дар амал фаҳмидани ин имкониятҳо халқи тоҷик дар доираи давлатдорӣ худ аз ин имкониятҳо зина ба зина истифода кардааст. Дар нимаи дуюми асри XX ва ибтидои асри XXI Тоҷикистон ба маркази асосии тавлиди қувваи барқ табдил ёфта истодааст. Вале имконияти энергетикӣ Дар Паёми солони Сарвари давлат дар радифи дигар ҳадафҳои стратегии мамлакат ба масъалаи истиқлолияти энергетикӣ таваҷҷуҳи хосса зоҳир карда шуд. Пешвои миллат чиҳати амалисозии ҳадафҳои дар ин самт пешбинигардида, бахусус бунёди неругоҳҳои барқии оби «Роғун», «Себзор», лоиҳаҳои неругоҳҳои барқии оби «Шӯроб», «Санобод» ва «Чарсем», истехсол ва афзоиш додани содироти неруи барқ ба ниҳодҳои дахлдор супориш доданд, ки иҷрои бомарому мақсадноки онҳо истиқлолияти энергетикиро таъмин хоҳад кард.

Сарвари давлат иброз доштанд, ки Ҳукумати мамлакат бо мақсади расидан ба истиқлолияти энергетикӣ ва дар ин замина таъмин намудани рушди устувори иқтисоди миллӣ бо истифода аз ҳамаи имконияту сарчашмаҳои мавҷуда, хусусан, манбаъҳои рушди «энергияи сабз» мунтазам чораҷӯӣ намуда истодааст. Айни замон корҳои таҷдиду азнавсозӣ дар неругоҳҳои барқии оби «Норак» ва «Қайроққум» ба

маблағи умумии 6 миллиарду 900 миллион сомонӣ ва сохтмони неругоҳи «Себзор» ба маблағи 700 миллион сомонӣ идома доранд.

Бояд гуфт, ки дар доираи сиёсати азнавсозӣ ва бунёдкоронаи Роҳбарияти олии кишвар ду агрегати неругоҳи «Норак» ва се агрегати неругоҳи «Қайроққум» пурра навосозӣ карда шуданд.

Дар робита ба ин Сарвари давлат изҳор намуданд, ки соли 2025 бо таҷдиду навосозии боз се агрегати дигар дар неругоҳи «Қайроққум» иқтидори он 24 мегаватт зиёд гардида, ба 174 мегаватт мерасад. Дар ин радиф як агрегати дигар дар неругоҳи «Норак» таҷдид шуда, иқтидори он 40 мегаватт зиёд мегардад ва сохтмони неругоҳи «Себзор» бо тавоноии 11 мегаватт ба анҷом расонида мешавад. Ҳамин тавр, иқтидорҳои мавҷудаи энергетикӣ мамлакат дар соли 2025 танҳо аз ин ҳисоб 180 мегаватт зиёд мешавад. Ҳамчунин, соли 2025 дар вилояти Суғд сохтмони неругоҳи барқи офтобӣ бо иқтидори 200 мегаватт оғоз мегардад. Сарвари давлат аз сохтмони пуравчи неругоҳи барқи обии «Роғун» ёдовар шуда, зикр намуданд, ки дар ду соли охир ҷиҳати тезонидани корҳои сохтмонӣ аз ҳисоби буҷети давлатӣ беш аз 9 миллиард сомонӣ харҷ гардидааст. Маълум гардид, ки то имрӯз беш аз 50 фоизи корҳои сохтмони неругоҳи «Роғун» ба анҷом расонида шудаанд.

Бояд гуфт, ки Ҳукумати мамлакат таҳти роҳбарии Пешвои миллат бо истифода аз ҳамаи сарчашмаҳо ҷиҳати сари вақт маблағгузорӣ намудани сохтмони ин иншооти стратегӣ мунтазам чораҷӯӣ карда истодааст. Ҷиҳати расидан ба ин ҳадаф, ҳамчунин бо як қатор созмонҳои байналмилалӣ молиявӣ ва шарикони рушд ҳамкорӣҳои судманд бо мақсади ҷалби маблағҳои имтиёзнок дар ҳаҷми 33 миллиард сомонӣ (ё 3 миллиард доллар), аз ҷумла 12,5 миллиард сомонӣ грант (ё 1 миллиарду 150 миллион доллар) идома доранд.

Сарвари давлат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид намуданд, ки то имрӯз созишномаҳои маблағгузории иншооти неругоҳ бо 6 созмон дар ҳаҷми умумии 10 миллиард сомонӣ, аз ҷумла 3,8 миллиард сомонӣ грант

ба имзо расонида шуда, соли 2025 маблағгузори аз чониби онҳо оғоз мегардад. Аз ҷумла 17-уми декабри соли ҷорӣ Шурои директорони Бонки Умумиҷаҳонӣ дар хусуси дар марҳалаи аввал ҷудо намудани 3,8 миллиард сомонӣ грант барои сохтмони неругоҳи «Роғун» қарор қабул кард. Дар ин радиф, аз чониби Бонки Осиёи сармоягузориҳои инфрасохторӣ дар ҳаҷми 2,9 миллиард сомонӣ, Бонки исломии рушд 1,6 миллиард сомонӣ, Фонди Саудии рушд 1,1 миллиард сомонӣ, Хазинаи ОПЕК оид ба рушди байналмилалӣ 272 миллион сомонӣ ва Фонди Кувайтии рушди иқтисодии арабӣ 180 миллион сомонӣ қарзҳои имтиёзнок ҷудо гардидаанд.

Аз моҳи майи соли 2027-ум аз ҳисоби истехсоли неруи барқ дар неругоҳи «Роғун» ва силсилаи неругоҳҳои дарёи Вахш норасоии неруи барқ дар кишвар пурра бартараф ва Тоҷикистон ба истиқлолияти комили энергетикӣ ноил мегардад.

Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон масъулини ин самт – Сарвазири мамлакат, муовини Сарвазир – сарпарастии соҳа, вазири энергетика ва захираҳои об, дигар вазорату идораҳои дахлдор, роҳбарони Ҷамъияти саҳҳомии «Неругоҳи барқи обии «Роғун», ширкатҳои соҳа ва марказҳои татбиқи лоиҳахоро вазифадор намуданд, ки доир ба татбиқи саривақтии лоиҳаҳои сармоягузори давлатии соҳа, аз ҷумла лоиҳаҳо дар самти паст кардани талафоти барқ тадбирҳои муассир андешанд. Ҳамчунин, дастур доданд, ки дар соли 2025-ум лоиҳаи «Барномаи рушди соҳаи энергетикаи барқӣ» ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии зарурии соҳа, аз ҷумла Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи энергетика» дар таҳрири нав таҳия ва пешниҳод карда шаванд.

Қобили зикр аст, ки рушди устувори ин самти афзалиятнокро бе дарназардошти истифодаи комёбиҳои илму техника тасаввур намудан ғайримкон аст. Аз ин рӯ, зарур аст, ки мутахассисони соҳа дар самти татбиқи лоиҳаҳои илмӣ боз ҳам фаъолноктар бошанд.

Тоҷикистон бо шароити табиӣ ва хусусияти ҷуғрофияш имкони боз ҳам рушди неруи сабзро дорад. Тавлиди босуръати неруи барқ дар кишвар имкон медиҳад, ки иқтисодии мамлакат боз ҳам афзояд. Имрӯз ҷомеаи шаҳрвандии Тоҷикистонро зарур аст, ки неруи барқро сарфакорона истифода намуда, ба ин восита дар таъмини истиқлолияти энергетикӣ ва рушди босуботи кишвар саҳмгузор бошанд.

Ҳамчунин, сиёсати созандаи Пешвои миллатро дастгирӣ намуда, дар амалӣ гардидани он тамоми кишрҳои ҷомеа бояд муттаҳиду устувор бошанд, чун ки дар меҳвари ин сиёсат қабл аз ҳама татбиқи ҳадафҳои стратегии миллат қарор дорад. Барои ба ин ҳадаф расидан ва ба кишвари содиркунандаи неруи барқ табдил додани кишвар баробари сохтмони неругоҳҳои бузург мо бояд ба манбаъҳои алтернативии энергия, техникаву таҷҳизоти каммасрафи барқӣ, сохтмони неругоҳҳои барқи обии хурду миёна ва истифодаи самараноки қувваи барқ аҳаммияти бештар диҳем [111,с.14-16].

Вазорати энергетика ва саноат, ширкати «Барқи тоҷик» бояд дар яққоягӣ бо мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии шаҳру ноҳияҳо, барои то соли 2010, сохта ба истифода додани ҳашт неругоҳи хурди барқии обӣ дар ноҳияҳои дурдасти кӯҳистон воқеъбуда, ки дар барномаи дарозмуддати сохтмони каскади неругоҳҳои хурд барои солҳои 2007-2020 пешбинӣ шудааст, тадбирҳои мушаххас андешанд.

Танҳо дар асоси сари вақт ва бо сифати баланд иҷро намудани вазифаҳои дар боло зикршуда ҷумҳурӣ мушкилиҳои имрӯзаи кори комплекси сӯзишворӣ-энергетикиро бартараф карда, аҳоли ва хоҷагии кишварро бояд бо қувваи барқ, газ ва гармӣ дар сатҳи зурарӣ таъмин намояд.

Бо истифода аз тамоми захираву имкониятҳо ва пеш аз ҳама, дарки таъмини истиқлолияти энергетикӣ, ки ҳуди аҳоли вазифадор аст, то чораҳоро ҷиҳати дар солҳои наздик расидан ба ин ҳадафи стратегӣ бо ҳар роҳу восита таъмин намояд ва онро фақат дар сурати

суръати баланди фаъолияти истеҳсолии ҳамаи сохторҳои комплекси сузишвории энергетикӣ кишвар ба даст овардан мумкин аст.

Хулосаҳо оид ба бахш:

– Аз лиҳози таърихӣ давраи истиқлолият барои Тоҷикистон хеле кӯтоҳ аст, аммо аз ҷиҳати миқёси корҳои амалие, ки дар кишвар дар роҳи истиқлолият анҷом дода шудааст, баҳо надорад ва дар ин ҷо дар тараққиёти энергетика беш аз пеш натиҷаҳои шоёни таҳсин дида мешаванд, ки татбиқ намудани комёбиҳои он дар хоҷагии халқи кишвар самаранок мебошанд.

– Дар қадамҳои аввали истиқлолият соҳаи энергетика талафоти назаррас дида буд. Ҳаҷми зиёди шабакаҳои барқӣ, неругоҳҳои ёрирасон вайрон карда шуд. Истеҳсоли қувваи барқ ба 2 млрд. кВт/с. поён рафта, дар сарфи қувваи барқ нуқсонҳои маҷбурӣ ба амал омада, зиёда аз 500 нафар энергетикҳо аз ҷумҳурӣ рафтанд.

Ин ҳолат яке аз сабабҳои бухронҳоро дар соҳаи энергетика ба вуҷуд овард. Ҳукумати мамлакат маҷбур шуд, ки дар кишвар режими махсуси истифодабарии қувваи барқро барои истеҳсолот ва аҳоли ҷорӣ намояд ва вазифаи аввалини барномаи энергетикӣ ҳам аз барқарор намудани қори муассисаҳои энергетикӣ ва баргарданидани мутахассисони соҳа иборат буд.

– Ҳукумати нави кишвар барномаи комплекси барқароркунӣ, бозсозӣ ва тараққиёти босуръати саноати сӯзишворӣ-энергетикӣ сари вақт тартиб ва тасдиқ намуд [61,с.67]. Дар як муддати кӯтоҳ, 4 неругоҳи барқии аловии пуриқтидор, беш аз 10 неругоҳи барқии обӣ, аз ҷумла неругоҳи барқии обии сарнавиштсозӣ кишвар – Роғун, зиёда аз 150 иншооти хурди барқӣ сохта, касри барқ амалан бартараф карда шуда, низоми истеъмоли барқ муқаррар карда шуд.

– Ба тӯфайли ба таври васеъ истифода бурдани қувваи барқ дар тамоми давраҳои истеҳсолии иқтисодиёт, кишвар дар роҳи саноатӣ-кишоварзии тараққиёт инкишоф ёфта, иқтидори иқтисодии кишвар

хеле афзуда, Тоҷикистон ба даҳгонаи кишварҳои пешрафткунанда ворид шуд.

– Электрикунонӣ дар равандҳои маданият дигаргунсозии шаҳру деҳот нақши ҳалкунанда бозида, деҳот-қишлоқҳои ҷумҳурӣ 99% электрикунонида шуда, низоми маориф, илм ва фарҳанг бо суръати баланд тараққӣ мекунад.

Ҳамин тавр, бо шарофати мустақилият Тоҷикистон ба он муаяссар гардид, ки минбаъд соҳибхитӣ бошад, тақдири халқи худ, масъалаҳои тараққиёти иқтисодӣ, илмию фарҳангии худро бевосита худаш ҳал намояд, чун давлати мустақил дар ҷомеаи ҷаҳонӣ шинохта шавад, давлати тараққиқардаи демократӣ ва ҳуқуқбунёд созад. Нишонаи пурэътимоди ин масъалаҳо – барномаҳои муҳим дар авҷи сохтмони неругоҳҳои зиёди хурду – калон бараъло мушоҳида мешавад. Сохтмони қариб 200 неругоҳҳои хурду калон, иншооти бузурги аср – Роғун, ҳамаи камбудии ҷумҳуриро дар соҳаи барқ бартараф менамояд, истиқлолияти энергетикӣ кишварро таъмин менамояд, Тоҷикистонро пурра ба бозори энергетикӣ Осиёи Марказӣ дохил менамояд, аз рӯйи дипломатияи энергетикӣ Тоҷикистон дар минтақа ба обрӯ ва эҳтироми баланд соҳиб мешавад.

2.2.Истифодабарии қувваи барқ дар саноати мамлакат ва хоҷагии қишлоқ, аз ҷумла дар ноҳияҳои ҷанубу шарқӣ

Дар шароити равандҳои меҳнати мураккаби соҳаи кишоварзии Тоҷикистон неруи барқ ҳамчун қувваи ҳалкунандаи ҳосилнокунии истеҳсолоти қори деҳқон ба ҳисоб меравад, зеро 70%-и аҳолии кишвар дар шароити душвори деҳот зиндагӣ карда, ба меҳнати вазнини дастӣ машғул мебошанд. Энергетикҳо аллакай исбот намудаанд, ки ҳамагӣ 1 кВт/соат қувваи барқ барои кӯфтани 16 кг ғалла ва ё шустани 5 кг либос кифоя аст. Ин хосиятҳои муфиди неруи барқ дар соҳаи кишоварзӣ ҳанӯз дар солҳои 30-40-уми асри XX

истифода мешуданд, ки мо дар бобҳои қаблӣ дар ин хусус маълумот дода будем. Дар давраи ҳозира бошад, барои боз ҳам васеътар ва мунтазамтар истифода бурдани қувваи барқ дар равандҳои меҳнатталаби хоҷагии қишлоқ имкониятҳои объективӣ мавҷуданд.

Аз ин рӯ, дар баробари барқарор шудани сулҳу субот дар рӯзгори мардуми Тоҷикистон, Ҳукумати нави кишвари соҳибистиклол ҷиҳати вусъат додани рушди иқтисоди кишвар тавассути истифодаи васеи неруи барқ дар равандҳои меҳнатталаби хоҷагии халқ тадбирҳои воқеӣ андешид. Тамоми тадбирҳои бозсозии иқтисодии кишвар, ки онро ба роҳи барпо намудани иқтисоди бозоргонӣ равона мекунанд, дар барномаи маҷмуии рушди энергетика, аз бунбасти коммуникатсионӣ баромадани кишвар, аз ҷумла дар барномаи озуқаворӣ ҳамаҷониба инъикос ёфтаанд. Баъдтар дар бахши кишоварзии барномаи мазкур вазифаи нави барномавӣ-табдили мамлакат ба кишвари саноатӣ-кишоварзӣ ба миён омад.

Бояд гуфт, ки солҳои охир рушди бомароми рушди энергетика ба раванди саноатикунории босуръати кишвар заминаи мусоид фароҳам оварда истодааст.

Умуман, дар замони соҳибистиклолӣ аз ҷониби Ҳукумати мамлакат барои навсозӣ, яъне таъмиру таҷдиди низоми энергетикӣ кишвар, 85,7 миллиард сомонӣ равона карда шудааст.

Низоме, дар 75 соли замони гузашта муҳлати истифодаи аксари таҷҳизоти он қариб, ки ба анҷом расида буд, таҷдиду навсозӣ карда шуд. Агар мо ин корро намекардем, шояд имрӯз умуман бе барқ мемондем,

Дар давраи соҳибистиклолӣ танҳо барои азнавсозии неругоҳҳои барқи обии амалкунанда беш аз 11,3 миллиард сомонӣ равона гардида, неругоҳи барқи обии “Сарбанд” пурра таҷдид ва иқтидори он 30 мегават зиёд карда шуд. Инчунин, таҷдиди неругоҳҳои “Норак” ва “Қайроқум” бомаром идома дошта, баъди ба анҷом расидани корҳо иқтидори онҳо, дар маҷмӯъ, 423 мегават афзоиш меёбад.

Нуқтаи муҳим ин аст, ки неругоҳҳои зикршуда баъди азнавсозӣ ба мардуми Тоҷикистон боз даҳсолаҳои дигар хизмат хоҳанд кард.

Ҳукумати мамлакат, ба дарназардошти фаровонии захираҳои гидроэнергетикӣ, иқтидори бузурги истеҳсоли “энергияи сабз” ва содироти он, дар ҷодаи ноил гардидан дар ҳадафи стратегии худрасидан ба истиқлоли энергетикӣ қадамҳои устувор гузошта истодааст.

Соли 2023 иқтидори энергетикии Тоҷикистон зиёда аз 6 ҳазор мегаватт ва истеҳсоли неруи барқ 22 миллиард киловатт-соатро ташкил дод, ки нисбат ба соли 2017-ум 4,8 миллиард киловатт-соат ё 28 фоиз зёд мебошанд.

Бо мақсади гузаштан бо ҳадафҳои гузошташуда, зарур аст, ки дар солҳои оянда аз ҷониби Ҳукумати мамлакат, Вазорати энергетика ва захираҳои об ва дигар сохтору мақомоти марбута тадбирҳои зерин амалӣ карда шаванд:

Якум: бунёди неругоҳҳои барқи обии “Роғун”, “Себзор” ва таҷдиди неругоҳҳои амаликунандаро бомаром идома дода, корҳо дар самти дарёфти маблағгузориҳои иқтидорҳои нави тавлиди “энергияи сабз” ва ба 10 ҳазор мегаватт расонидани иқтидорҳои энергетикии кишвар вусъат дода шавад.

Дуюм: барои беҳтар кардани таъминоти аҳолии кишвар бо барқ ва саноати металлургия суръати корҳои асонокунии техникӣ ва лоиҳакашии неругоҳҳои барқи обии “Шӯроб” бо иқтидори 1000 мегаватт дар дарёи Вахш, “Санобод” ба иқтидори то 500 мегаватт дар се марҳила дар дарёи Панҷ – қисмати ноҳияи Рӯшон ва “Чарсем” дар дарёи Ғунди ноҳияи Шӯғнон ба иқтидори 14 мегаватт, бо дарназардошти бунёди хатти интиқоли барқ ва дигар инфрасохтори зарурии интиқол ва тақсими барқ тезонида шавад.

Сеюм: дар робита ба амалисозии лоиҳаҳои сохтмони хатти интиқоли барқи CASA–1000 ва азнавпайвастшавӣ ба низоми энергетикии Осиёи Марказӣ барои дар 7 соли оянда то 10 миллиард

киловатт – соат афзоиш додани содироти неруи барқ тадбирҳои таъхиринопазир андешида шаванд.

Чорум: ҷиҳати кам кардани талафоти неруи барқ ва ноил гардидан ба нишондиҳандаи на зиёда аз 9 фоизи талафот татбиқи саривақтӣ ва босифати лоиҳаҳои сармоягузорию давлатӣ дар ин самт таъмин гардида, ҷалби сармояи ватаниву хориҷӣ ва истифодаи механизми шарикии давлат ва бахши хусусӣ барои ҳалли ин масъала дар шаҳру ноҳияҳои кишвар вусът бахшида шавад.

Панҷум: бо мақсади расидан ба ҳадафҳои Стратегияи рушди «иқтисоди сабз» ҷиҳати бунёди неругоҳҳои барқӣ аз ҳисоби манбаъҳои барқароршавандаи энергия ва то соли 2030 ба ҳаҷми на кам аз 1000 мегаватт расонидани иқтидорҳои алтернативии истеҳсоли «энергияи сабз», яъне бо истифодаи захираҳои офтобӣ бодӣ тадбирҳои амалӣ андешида шаванд.

Шашум: корҳо дар самти гузариш ба таҷҳизоти каммасрафи барқӣ дар иншооти иқтисодиву иҷтимоӣ ва истеҳсоливу коммуникатсионии мамлакат ва риояи маданияти баланди истифодаи неруи барқ аз ҷониби аҳоли тақвият бахшида шаванд.

Мо тасмим гирифтаем, ки соли 2025 агрегати сеюми неругоҳи барқи обии «Роғун»-ро ба истифода диҳем.

Бо ин мақсад дар соли 2023 аз ҳисоби буҷети давлатӣ беш аз 5 миллиард сомонӣ равона гардида, ҳоло дар ин иншооти муҳимми аср 15 ҳазор нафар мутахассисону коргарон ва 3,5 ҳазор техникаи сохтмонӣ фаъолият доранд.

Бо амалисозии тадбирҳои зикршуда соли 2032 истеҳсоли барқ дар кишвар пурра аз ҳисоби манбаъҳои барқароршаванда, яъне 100 фоиз бо «энергияи сабз» таъмин гардида (ҳоло 98 фоиз), дар ин замина аз рӯйи меъёрҳои байналмилалӣ то соли 2037 партови газҳои гулхонаӣ то ҳадди ниҳой коҳиш дода мешавад.

Яъне Тоҷикистон ҳамчун давлати пешсафи ҷаҳон дар самти инкишофи «иқтисоди сабз» соли 2037 воқеан ба «кишвари сабз» табдил меёбад.

Ҳоло кишвари мо аз рӯйи ҶиЭИ истеҳсоли барқ аз манбаъҳои барқароршаванда дар ҷаҳон дар ҷойи 6-ум қарор дорад.

Дар даври соҳибистиклоли кишвари азизамон таҳавулотҳои гуногун гузаронида шуда, тамоми соҳаи иҷтимоӣ иқтисодӣ аз тарафи Ҳукумати тозабунёди Тоҷикистон бо роҳбарии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон давра ба давра ба тартибу низом дароварда шуда, тавонист Тоҷикистонро аз бумбасти коммуникатсионӣ ва буҳронҳои иқтисодиву иҷтимоӣ барорад [57].

Ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон имконияту шароит барои ба даст овардани Истиқлолияти энергетикӣ фароҳам овард. Ҷумҳурии Тоҷикистон давра ба давра тавонист дар баробари соноатикунории минтақаҳои озодаи худ, соҳаи энергетикӣ раванқ дода, барои тавлиди иншоотҳои бузурги энергетикӣ, ба монанди Неругоҳи обии барқии “Роғун” замина гузорад. Ин неругоҳ неруи созандаву бунёдкор ва равшаниандози ҳар як хонадони кишвари азизамон гардид. Ин неругоҳ пур аз ифтихору иқтидори энергетикаи замони Истиқлолият буда, таъмингари аҳоли бо барқи босифат ва манбаи ғирирасон ба иқтисодиёти кишвар аст.

Яке аз омилҳои воқеии табдили хоҷагии қишлоқи Тоҷикистон ба хоҷагии саноатӣ-кишоварзӣ ба таври васеъ ҷорӣ намудани неруи барқ дар равандҳои меҳнатӣ маҳсуб меёбад. Бояд зикр кард, ки бо шарофати тадбирҳои андешидаи ҳукумат барои рушди соҳаи энергетика ва дар равандҳои меҳнатталаби хоҷагии халқ, аз ҷумла дар хоҷагии қишлоқ ҷорӣ намудани он имкониятҳои васеъ фароҳам оварда шудаанд.

Дар раванди ташаккули муносибатҳои бозорӣ равшан шуд, ки ягона соҳаи таъминкунандаи иқтисодиёти Тоҷикистон комплекси сӯзишворию энергетикӣ буда метавонад. Нишонаи аввалини он афзоиши аҳаммияти он барои давлатҳои мустақили минтақаи Осиёи Марказӣ, ҳамчунин Афғонистон, Покистон ва Ҳиндустон мебошад. Ҳамзамон зарурат бо содироти энергияи барқӣ ва танзими захираҳои об низ ба миён омад [163].

Эҳтиёҷ аз тарафи дигар, камбуди воситаҳои молиявӣ имкон наметод, ки ҳатто корҳои муқаррарии профилактикӣ оид ба пешгирии фарсудашавии агрегатҳои НБО-ҳо гузаронида шаванд. Бо сабаби камбуди буҷет тармиму таҷдиди комил ва ҷорӣ таҷҳизоти асосӣ ва ёрирасони истгоҳҳои барқӣ ва зеристгоҳҳо дар шакли пурра солҳои дароз гузаронида нашуданд. Дар солҳои 1992-2010 агрегатҳо амалан бе тармими комил кор мекарданд, ки ба нишондиҳандаҳои истифодаи онҳо таъсири манфӣ расонд. Агрегатҳои НБО-ҳои Варзоб 1, 2, 3, Қайроқум, Асосӣ, Шаршара, Марказӣ ва Норақ (дар дарёи Вахш) захираҳои худро қайҳо ба охир расонида буданд ва бо тармиму азнавсозӣ ва техникаву технология муосир зарурат доштанд.

Неруи барқ дар ноҳияҳои кӯҳии ҷанубу шарқӣ асоси инкишофи иқтисодиёт, пешрафти ҳама соҳаҳои хоҷагии халқӣ ва ҷорӣ намудани прогресси техникӣ дар истеҳсолот мебошад.

Мавқеи географии Тоҷикистон ба он овардааст, ки дар қаламрави он бузургтарин захираҳои обӣ-энергетикӣ минтақаи Осиёи Марказӣ ҷойгир шудаанд.

Захираҳои гидроэнергетикӣ Тоҷикистон қариб ба 530 млрд. кВт/соат дар як сол баҳо дода мешаванд, ки ин 5% захираҳои ҷаҳониро ташкил медиҳанд. Вале имрӯз дар мамлакат танҳо 3,1% ин захираҳо истифода мешаванду халос.

Дар даврони соҳибистиклоли истеҳсоли солонаи қувваи барқ дар Тоҷикистон ба 14248 млн. кВт/соат мерасад. Аз ин ҳисоб ба Неругоҳи барқии обӣ 14025 млн. кВт/соат ва ба Неругоҳҳои барқии аловӣ 222

млн. кВт/соат истеҳсоли қувваи барқ рост меояд. Калонтарин неругоҳҳои барқии обӣ ин Норак (3 млн. кВт), Сарбанд (210 ҳаз. кВт), Қайроқум (126 ҳаз. кВт), Бойғозӣ (600 ҳаз. кВт), Сангтӯда-1 (670 ҳаз. кВт) ва неругоҳҳои аловии Душанбе (223 ҳаз. кВт), Ёвон (180 ҳаз. кВт) ба ҳисоб мераванд.

Неругоҳи барқии оби Норак асоси Комплекси минтақавию территориявии Тоҷикистони Ҷанубӣ буда, хусусияти сохтмони неругоҳҳои оби Тоҷикистон аз он иборат аст, ки онҳо ба тарзи силсила, яъне дар як дарё якҷандто неругоҳҳои барқӣ сохта шудаанд. Чунин тарзи ҷойгир намудани неругоҳҳои барқӣ боиси самаранок истифода бурдани қувваи оби дарёҳо мегардад. Ҳоло дар ҳавзаи дарёи Варзоб силсилаи неругоҳҳои барқии Варзоби Боло, Варзоби Поён, Варзоби Миёна; дар дарёи Вахш неругоҳҳои Сарбанд, Марказӣ, Норак, Бойғозӣ, Сангтӯда-1 сохта шудаанд.

Қувваи барқе, ки неругоҳҳои барқии оби ҷумҳурӣ истеҳсол меkunанд, дар ҳамаи соҳаҳои хоҷагӣ истифода мешавад. Арзиши 1 кВт-соат қувваи барқи қаторстансияҳои Вахш аз дигар манбаи неруҳои барқӣ хеле арзон мебошад.

Сохтмони Неругоҳи барқии Даштиҷум бо иқтидори 4 млн. кВт соат имконият медиҳад, ки Ҷумҳурии Афғонистон низ дар оянда бо қувваи барқ таъмин карда шавад.

Хусусияти муҳимми сохтмони неругоҳҳои барқии обӣ аз он иборат аст, ки обанборҳои онҳо ба ғайр аз истеҳсоли қувваи барқ, инчунин барои идоракунии маҷрои дарёҳо, пешгирии обҳезӣ, обёрикунии заминҳои қорам ва бо об таъмин намудани шаҳру деҳаҳо шароити имконият фароҳам меоранд.

Неруи асосии энергетикаи ноҳияҳои ҷанубу шарқи Тоҷикистон қувваи барқии обӣ истеҳсол меkunанд, ки кишвари азизи мо Тоҷикистон дорои захираҳои бойи гидроэнергетикӣ мебошад. Ҳаҷми умумии захираҳои гидроэнергетикӣ - 527 млрд. кВт. соатро ташкил медиҳад. Дар шароити имрӯзаи соҳибистиклолии кишвар саҳми

энергетикаи тамоми колхозу савхозҳои ноҳияҳои ҷанубу шарқӣ пурра метавонад, ҳосили ҷамовардаи худро дар корхонаҳои саноати ноҳияи худ, бо қувваи барқ, ки ғайриқабл мекунад, саривақт истеҳсол кунад ва ба бозори дохили кишвар ва берун аз он ворид намоянд. Барои ҳосилнокии заминҳои киштро аз неругоҳҳои барқии обӣ бо иқтидори 4,4 миллион киловатт, 60 ҳазор километр хати барқ садҳо зеристгоҳҳои барқӣ ва нуқтаҳои трансформаторӣ зарур мебошад. Аз ин миқдор танҳо 6 фоизи захираҳои мавриди истифода мебошад.

Дар сохтори соҳаҳои комплекси сӯзишвории энергетикӣ ҳам тағйироти калон ба амал омад. Миқдори соҳаҳои он дар таркиби корхонаҳои саноатӣ аз 4,4% соли 1991 то ба 26,6% соли 1997 расид. Соли 1997 шумораи онҳо то 11,5% коҳиш ёфт ва дар соли 2000 фақат 7,4%-ро ташкил дод.

Ҳолатҳои тағйирёбии дар идоракунии сохтори комплекси энергетикӣ то соли 2010 давом кард. Яъне, шумораи корхонаҳои комплекс дар соли 2001 6,7%, дар соли 2002 6,0%, дар соли 2003 7% ва бо тағйирот дар соли 2010 ба 14,9% расид [128,с.19-20].

Табиист, ки тағйироти баамаломата дар сохтори хоҷагӣ ва идоракунии иқтисодиёт дар маҷмӯъ ва алалхусус дар комплекси энергетикӣ, ба ташкили кор ва фарҳанги истифодаи энергияи барқӣ таъсир расонд. Сарфи назар аз истеҳсоли доимии энергияи барқӣ норасоии он дар ҷумҳурӣ ҳамасола зиёдтар эҳсос карда мешуд. Афтиши истихроҷи ноқиди хеле муҳимми энергия – ангиштсанг идома дошт. Истихроҷи ангиштсанг дар соли 2000 то 20 000 тонна коҳиш ёфт ва асосан бо тарзи маъмулии қушода дар қонҷо, ки имкони истихроҷи вучуд дошт, амалӣ карда мешуд.

Барқарор намудани ғайриқаблӣ хоҷагии энергетика, аз нав сохтани он, сохтмони объектҳои нави энергетикӣ, истеҳсоли миқдори кофии қувваи барқро бо мақсади ба ҳаҷми зарурӣ рағбона кардани он ба тезондани суръати тараққиёти хоҷагии қишлоқ, ки дар солҳои истиқлолияти Тоҷикистон электрикунии рағбонҳои меҳнатро дар

хоҷагии қишлоқи ноҳияҳои наздисарҳадии вилояти Хатлон ба таври эътимодбахш исбот мекунад, оварда мерасонад. Ҳарчанд ки аҳолии марзӣ таҳти назорати неруҳои муҳолиф зиндагӣ мекард, ба хусусияти муваққатии ин ҳодисаҳо итминон доштанд. Мавқеҳои воқеии минтақаи наздисарҳадӣ дар назди кишвари ҳамсоя эътиқоди онҳоро боз ҳам мустаҳкамтар кард.

Худи Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон, рӯзи 27 июни соли 2022 зимни суҳанронӣ дар назди сарҳадбонон изҳор дошт, ки дар солҳои истиқлолият беш аз 70 нуқтаи назоратии хуб муҷахҳазшуда ва мустаҳкам сохта шудааст, ки мавқеи устувори ноҳияҳои наздисарҳадиро дар баробари ҷолишҳои давлати ҳамсоя ва бовариё ба идомаи равандҳои созандагии ҳаёти мардум боз ҳам мустаҳкам менамояд.

Таърихи электрикунонии хоҷагии қишлоқи кишвар ба се марҳилаи таърихӣ тақсим мешавад. Давраи сеюми он ба таърихи муосири кишвар алоқаманд аст [80,с.122].

Оғози давраи сеюми электрикунонии хоҷагии қишлоқи ҷумҳурӣ ба бӯҳрони хеле тезутундшудаи сиёсӣ рост омад, ки дар кӯтоҳтарин муддат ба зиддияти қувваҳои сиёсӣ оварда расонида, ба равандҳои бузурги харобиовар дар хоҷагии халқ ва илму маданият оварда расонид. Дар ин давра ягон суҳан дар бораи электрикунонии хоҷагии қишлоқи ҷумҳурӣ намерафт. Як қисми ниҳодҳои энергетикӣ дар Тоҷикистони Марказӣ ва ҷанубӣ саҳт хароб гардида, истеҳсоли қувваи барқ дар кишвар то 2 млрд. кВт/соат кам шуда, мутахассисони соҳа тарки энергетика намуданд. Албатта, бӯҳрони сиёсӣ дар ҷумҳурӣ ба низоми энергетикӣ он таъсир расонид. Бо истиқрори сулҳу ваҳдат дар Тоҷикистон дар назди роҳбарони давлат вазифа гузошта шуд, ки кори неругоҳҳо, зеристгоҳҳо ва минтақаҳои шабакаҳои барқии харобшударо барқарор кунанд. Зарур буд, ки истеҳсоли қувваи барқ ба ҳаҷми лозима, барои бо энергия таъмин намудани равандҳои меҳнатталаби хоҷагии халқ ва нуқтаҳои аҳолинишин барқарор

гардад, мебоист фаъолияти хоҷагии сузишворӣ-энергетикии ҷумҳурӣ низ барқарор карда шуда, барои рафъи камбудии қувваи барқ барномаи ҳақиқии инкишофи минбаъдаи онро тартиб дода, бо мақсади барҳам додани норасоии қувваи барқ барои равандҳои меҳнатталаби саноат, маданият ва маишати аҳолии ноҳияҳои ҷанубу шарқӣ ба миқдори зарурии қувваи барқ таъмин карда шавад.

Дар бобати минбаъд омӯхтани захираҳои энергетикии на танҳо дарёҳои калон, балки дарёҳои хурд ва шохобҳои онҳо низ кори бисёре анҷом дода шуд. Барномаи васеи сохтмони неругоҳҳои барқии калон, миёна ва хурд дар ноҳияҳои кӯҳсор, аз ҷумла ноҳияҳои ҷанубу шарқӣ тартиб дода шуд. Барнома барои давраи то соли 2020 таҳия шуда, барои бунёди беш аз 270 неругоҳи барқии деҳот пешбинӣ шудааст, ки худуди 100-тои онҳо дар ҷануби кишвар бунёд мешуданд.

Ба ҳамин тариқ, тараққиёти электрикунонии хоҷагии қишлоқ дар давраҳои гуногуни он на ҳамеша самарабахш буд. Ҳамин тавр, дар давраи сохтмони сотсиалистӣ энергетикаи ҷумҳурӣ бо суръати тез тараққӣ мекард, дар давраи истиқлолият бошад, вазъияти ин соҳа бинобар муноқишаи байни тоҷикон хеле мураккаб гашт, вале, чунон ки дар боло қайд карда шуд, Ҳукумати ҷумҳурӣ бо масъалаи барқарор намудани иқтисодиёти харобшудаи энергетикӣ, сохтмони иншоотҳои нави энергетикӣ, тайёр кардани мутахассисон ва истифодаи қувваи барқ дар равандҳои меҳнатталаби хоҷагии халқ, маданият ва маишат пайваста машғул буд. Сохтмони чунин иншооти бузурги энергетикӣ дар марказ ва ҷануби ҷумҳурӣ, аз қабили НБО-ҳои Сангтӯда-1, 2 ва Роғун, азнавсозии иншооти энергетикӣ ва бунёди иншооти сершумори хурд, истифодаи захираҳои сӯзишворӣ барои истеҳсоли неруи барқ барои электрикунонии хоҷагии халқи кишвар заминаи асосиро ба вуҷуд овард, ки барои он, албатта, дар ноҳияҳои ҷанубу шарқӣ хатҳои нави барқӣ, неругоҳҳои ёрирасон, минтақаҳои шабакавӣ ва ғайра сохта шудаанд, то ки истеъмолкунандагони

минтақаи ҷанубу шарқии кишвар ба шабакаи марказии барқӣ пайваست гарданд.

Суръати электронунии деҳот ва дар равандҳои меҳнатталаби истеҳсолоти хоҷагии қишлоқ истифода бурдани қувваи барқ хеле вусъат ёфт. Каналҳои нав ва захбурҳо барои обкашӣ аз Панҷ бо ёрии қувваи барқ, дар ноҳияҳои Ҳамадонӣ, Панҷ, Фархор, Қумсангир, мушоҳида мешуд заводҳо, фабрикаҳо, сеҳҳои нави коркарди маҳсулоти хоми хоҷагии қишлоқ сохта шуда, шаклҳои нави саноатии нигоҳдории ҳайвонот – нӯшонидани автоматӣ, ширчӯшии барқӣ, тозакунии пору ва ғайраҳо дар ноҳияҳои Ҷайхун, Қумсангир, Шаҳритус, Панҷ, Фархор, Ҳамадонӣ ба назар мерасад. Масалан дар ҳолатҳои алоҳида Ҳамадонӣ – 26 Фархор-15 Шаҳритус-19 корхонаҳои саноатӣ: намак, шалғам, асфалт, пахтатозакунӣ, ба истеҳсолот дохил гардидан ворид карда шуд.

Дар деҳоти Обшорони ноҳияи ҷанубӣ, аз ҷумла Шаҳритус, сеҳи коркарди пахтаи хом ва истеҳсоли масолеҳи бофандагӣ – карбос, чит, инчунин сеҳи коркарди абрешими хом ва ғайра сохта шуд. Дар ҳуди маркази деҳот комбинати пахтатозакунӣ сохта шуд [31]. ки ба ашёи хоми саноатӣ, 60%-и пахтаи хоми дар ноҳия ҷамъовардашударо ба даст меовард.

Корхонаи истеҳсоли хишти силикатӣ ва шағал, ки дар деҳаи Шаҳраки ноҳияи Панҷи Ҷанубӣ дар оғози даврони соҳибистиклолӣ сохта шуда буд, ҳоло бомуваффақият фаъолият намуда, хонаводаҳо ва шаҳракҳои деҳоти вилоятро бо хишти сохтмонӣ таъмин менамояд.

Хоҷагиҳои ин ноҳия барои ба доманаи кӯҳҳо об баровардан аз қувваи арзони барқ истифода мебурданд, ки дар он ҷо зироатҳо – пахта, ҷуворимакка, ғалла ва зироатҳои лӯбиғӣ мекориданд.

Дар қишлоқи Сайёди совхозӣ ба номи Турдиеви ноҳияи Ҳамадонӣ фабрикаи мурғпарварӣ дар заминаи саноаткунӣ сохта шуд, ки тамоми раванди истеҳсоли дар он бо қувваи барқ ба амал бароварда мешавад. Дар қишлоқи Истиклоли ҳамин ноҳия, фабрикаи

истеҳсоли халтаҳои полиетиленӣ, риштаҳои пахтагӣ, дар Муқесӣ – кишлоқи Иттифокчӣ заводи коркарди намак сохта шуда, ба ғаёлият шуруъ намуд, ки тамоми равандҳои истеҳсолот дар он автоматӣ кунонда шудаанд [27].

Дар совхозии «Раҳмониён» ба тараққиёти хоҷагҳои чорводорӣ ва коркарди пахтаю сабзавот, ки бо технологияи муосири бо неруи барқ коркунанда мучахҳаз гардидаанд, диққати ҷиддӣ дода мешавад.

Дар ноҳияи Ш.Шоҳин, деҳаи Саричашма корхонаи тозакунии ва коркарди металлҳои қиматбаҳо сохта шуда, ғаёлият дорад. Дар ин ҷо сеҳи дӯзандагии либосҳои мактабӣ, бачагона ва занона низ мавҷуд аст, ки дар он равандҳои асосии истеҳсолӣ бо қувваи барқ амалӣ мегардид.

Ба ғайр аз иншоотҳои саноатии дар боло зикршуда дар солҳои истиқлолият дар маҳалҳои азхудшаванда, корхонаҳои нави саноатӣ сохта шуда ва масъалаҳои энергетикӣ ноҳияҳои номбаршуда аксаран дар арафаи ҷашни 30-солагии ҷумҳурӣ ба истифода дода шуданд.

Дар бораи тезонидани суръати сохтмони иншооти саноатӣ дар деҳоти Тоҷикистон, аз ҷумла дар ноҳияҳои наздисарҳадии минтақаи ҷанубу шарқӣ дар солҳои истиқлолият дар матбуоти даврии кишвар маводи муфассалу эътимодбахш оварда шудааст. Масалан, рӯзномаи «Ҷумҳурият» қайд мекунад, ки дар арафаи 30-солагии дар ноҳияи Панҷ, 34 объектҳои нави хурду калони саноатӣ ба истифода дода шуд.

Дар байни онҳо сеҳи дӯзандагӣ, фермаҳои чорводорӣ, гармхонаҳо, корхонаи коркарди шир, заводи хишт, фабрикаи мурғпарварӣ, пахтатозакунӣ, заводи раған, заводҳои асалу орд ва ғайра ҳастанди [173].

Мебояд гуфт, ки дар солҳои истиқлолият шумораи рӯзномаю журналҳо, барномаҳои гуногуни илмӣ-оммавии телевизионӣ ва фарҳангӣ, ки ҳаёти деҳотро инъикос мекунанд, хеле афзуд. Ҳамаи ин имконият дод, ки истеҳсоли маҳсулоти саноат хеле зиёд карда шуда ва

ба таври илова ба вилоят ба маблағи 54 миллиону 903,5 сомонӣ фоида овард, ки истеҳсоли маҳсулоти хоҷагии қишлоқ 654,1 миллион сомонӣ афзуд [175].

Истеҳсоли маҳсулоти хоҷагии қишлоқ аз ҳисоби зиёд кардани майдони кишт, тариқи бо қувваи барқ ба заминҳои баландкӯҳ ва доманакӯҳҳо кашонидани об зиёд карда шуда, дигар объектҳои нави саноатии ноҳия низ дар равандҳои меҳнатталаб асосан бо қувваи барқ кор мекарданд.

Дар ноҳияи Фархор, тибқи иттилои матбуот, дар солҳои истиқлолият 15 корхонаи саноатӣ сохта шуда, фаъолият доранд [159]. Дар байни онҳо заводи шағал, фабрикаи дӯзандагӣ, ҳуҷраи сардкунӣ, заводи блоки семент, 3 сеҳи либосдӯзӣ, якчанд фабрикаи мурғпарварӣ, сеҳи трансформатор, заводи пахта, гармхонаҳо ҳастанд. Ҳамаи заводу сеҳҳо асосан дар деҳот ва доманҳои ноҳияҳои баландкӯҳ, наздик ба ашёи хом сохта шудаанд.

Азхудкунии заминҳои бекорхобида ва доманакӯҳҳо назар ба соли 1960-ум, 5 миллион гектар зиёд шуд, ки барои ин 527 миллиард кВт/соат қувваи барқ сарф карда шуд [164]. То ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ дар ноҳияи Фархор 50 ҳазор гектар замини мавзеи Уртабуз пурра азхуд карда шуд, ки аз сатҳи обёрии табиӣ баланд буд. Сохтмони канали алоҳида ва объекти қувваи барқ аз дарёи Панҷ масъалаи обёрии ин мавзёро ҳал кард. Ҳоло мавзеи Уртабуз чоряки тамоми маҳсулоти хоҷагии қишлоқи ноҳияро истеҳсол менамояд.

Дар солҳои соҳибистиклолӣ дар ҷамоатҳои деҳоти ноҳияи Ш.Шоҳин, сохтмони зиёда аз 10 иншооти саноатӣ ба итмом расонида шуда, дар онҳо тамоми равандҳои меҳнатталаб электрикунонида шуда, ба ин кор зиёда аз 6,4 миллион сомонӣ сарф гардид [162].

Дар солҳои истиқлолият дар ноҳияи Ҳамадонӣ 28 корхона сохта шуда, фаъолият доранд. Аз ин шумора 2 корхонаи коркарди шағал, 4 корхонаи коркарди маҳсулоти кишоварзӣ, заводи полиэтилен,

фабрикаи мебел, заводи вино, 4 корхонаи коркарди намак, якчанд коргоҳи дӯзандагӣ, заводи бетон ва ғайра сохта шуданд [157]. ки бартарии ин ноҳияро нисбат ба дигар ноҳияҳои наздисарҳадӣ дар сохтмони объектҳои саноатӣ собит намуданд. Ҳамаи ин корхонаҳои саноатӣ бо қувваи барқ кор мекунанд.

Гуфтаҳои болоро ҷамъбаст намуда, ба хулосаи воқеӣ омадан мумкин аст, ки дар солҳои истиқлолият, аз як тараф, рушди иқтисодиёти ноҳияҳои наздисарҳадии вилояти Хатлон вусъат ёфт, аз ҷониби дигар, дар заминаи зиёд шудани истеҳсоли қувваи барқ дар кишвар ҳаҷми истифодаи он дар равандҳои меҳнатталаби хоҷагии қишлоқ хеле афзуда, торафт бештар характери саноатӣ пайдо кард. Дар баробари ин, ба сохтмони объектҳои саноатӣ бо суръати тез шуруъ намуданд ва хоҷагии қишлоқ бо суръати тез характери саноатии тараққиётро пайдо карда истодааст.

Бо як ибора кайд кардан мумкин аст, ки нақши қувваи барқ дар тезонидани суръати тараққиёти хоҷагии қишлоқи ноҳияҳои наздисарҳадӣ баръало маълум шуда истодааст. Агар дар солҳои истиқлолият дар ин минтақаҳо истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ, умуман, ду баробар афзоиш ёфта бошад, пас ин саҳми неруи барқ мебошад. Аз 402 неругоҳҳои обкашӣ дар вилоят зиёда аз 100-тоаш дар минтақаҳои таҳқиқшавандаи мо фаъолият карда истодаанд, ки дар натиҷаи ин зиёда аз 50 ҳазор гектар заминҳои бекорхобида, баландкӯҳ ва доманакӯҳҳо мавриди истифода қарор гирифтанд [158].

Ҳамин тавр, тадбирҳои саривақтии барномавии Ҳукумати кишвар, таҷрибаи кори пайвастаи ҳамаи ташкилотҳои марбут ба соҳаи энергетика ба афзудани ҳаҷм ва иқтидори энергетикӣ он мусоидат намуданд. Истеҳсоли неруи барқ дар кишвар аз 15 миллиард кВт/соати соли 1994 дар соли 2021 ба 21 миллиард кВт/соат расид. Дар кишвар норасоии қувваи барқ рафъ гардида, истифодаи он дар ҳамаи равандҳои меҳнат, аз ҷумла дар хоҷагии қишлоқбештар гардид.

Фаровонии қувваи барқро меҳнаткашони деҳоти ноҳияҳои Ҳамадонӣ, Фархор, Шаҳритус, Чайхун, Панҷ, Қубодиён эҳсос карда истодаанд. Дар ҳар як минтақаи зикршуда аз 10 то 26 корхонаи саноатӣ кор мекунад [169]. Инҳо заводҳои хурду калони намактозақунӣ, пахтатозақунӣ, собун, мумфарш, шағал, меваю сабзавот оҳану фермаҳои калони ҳайвони шохдор, пахта, ки ҳангоми корҳои меҳнати ба қувваи барқ иҷро мешавад, фабрикаҳои коркарди меваи сунъии заминҳо, доманақуҳо обёрии боғҳои мевадор ва ҷангалҳо сохта шудаанд.

Ояндабинҳои электрикунонии ноҳияҳои ҷанубу шарқӣ минбаъда аз ин нишондод ҳам болотар мешаванд. Мавҷудияти захираҳои энергетикӣ дар ноҳияҳои сарҳад метавонад дар оянда боз дар минтақаи даҳо неругоҳои барқии нав пайдо кунад ва ноҳияҳои сарҳадиро ба минтақаи тарақикардаи агросаноати табдил диҳад.

Мавҷудияти захираҳои энергетикӣ дар ноҳияҳои сарҳадӣ метавонад дар оянда боз дар минтақа даҳо неругоҳои барқии нав пайдо кунад ва ноҳияҳои сарҳадиро ба минтақаи тараққикардаи агросаноатӣ табдил диҳад.

2.3. Истифодабарии қувваи барқ дар корхонаҳои маданӣ, маишӣ, системаи маорифи ноҳияҳои ҷанубу шарқии Тоҷикистон

Электрикунонии деҳот ва муассисаҳои маданӣ-равшаннамоии ноҳияҳои сарҳадӣ барои асри XX1 низ воқеаи нав нест. Электрикунонии қисман қишлоқҷойҳо ва муассисаҳои маданӣ – равшаннамоии онҳо ҳанӯз аз ибтидои асри XX сар шуда буд. Дар он қишлоқҳое, ки ба сарҳад наздик буданд, аз маъмурияти сарҳадӣ иҷозат мегирифтанд, ки ба стансияҳои хурди дизелии сарҳад пайваست шаванд. Аввал мактабҳо, идораҳои маъмурӣ, баъд ҷанд хонаҳои аҳоли ба стансияҳои дизелӣ сарҳади пайваст мешуданд. То саршавии истиқлолият тавассути ба кор даромадани неругоҳи барқии Норақ

қисми зиёди қишлоқҳо ва муассисаҳои маданӣ-равшаннамоии назди сарҳад пурра аз қувваи барқ истифода мекарданд.

Дар давраи соҳибистиклолӣ дар асоси электрикунонии хоҷагии қишлоқи Тоҷикистон ба электрикунонии манзил ва ҳаёти иҷтимоии маорифу маданияти ноҳияҳои ҷанубу шарқӣ аҳаммияти алоҳида дода шуд. Ин ҳолат боз ҳам ба ҳолати мустақилии Тоҷикистон ба давлати ҳамсоя – Афғонистон вобаста буд. Аз ин рӯ, Ҳукумати Тоҷикистон ҳамаи чорабиниҳоро барои ободонии минтақа, баланд бардоштани савияи некуаҳволии мардум, пешрафти маданият ва маорифи ноҳияҳои ҷанубу шарқӣ ба ҳарч меод.

Ҷиҳати омӯзиши иловагии захираҳои энергетикӣ дарёҳои на танҳо калон, инчунин хурд ва шоҳаҳои онҳо корҳои бузург ба сомон расонида шуданд.

Барномаи васеи сохтмони неругоҳҳои барқии калон, миёна ва хурдмиқёс дар ноҳияҳои кӯҳӣ коркард карда шуд. Барнома ба давраи то соли 2020 коркард карда шуда, сохтмони беш аз 200 неругоҳҳои барқии деҳот ба нақша гирифта шуд. Зеро пас аз расидан ба истиқлолияти давлатӣ, хусусан пас аз анҷоми ҷанги шаҳрвандӣ сиёсати энергетикӣ дар сатҳи Ҳукумати Тоҷикистон яке аз масъалаҳои мубрам маҳсуб меёфт. Ҳамин буд, ки расидан ба истиқлолияти комили энергетикӣ ба яке аз ҳадафҳои стратегияи Ҳукумати Тоҷикистон табдил ёфт.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки пешрафти ояндаи ҷаҳон аз энергияи барққароршаванда вобастагии зиёд дорад, зеро он омили муҳимми таъмини тараққиёти босуботи иқтисодиву иҷтимоӣ, ташаккули «иқтисоди сабз», ҳифзи муҳити зист, пешгирии офатҳои табиӣ вобаста ба тағйирёбии иқлим ва коҳиши партовҳои гази карбон мебошад.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон захираву имкониятҳои худро барои таҷдиду бунёди инфрасохтори иқтисодиву иҷтимоӣ, ворид намудани технологияҳои ҳозиразамон, ҳалли масъалаҳои вобаста ба

соҳаҳои обу энергетика, махсусан истифодаи манбаҳои энергияи барқароршаванда ва татбиқи «иқтисоди сабз» сафарбар кардааст [53,с.63]. Бо ин мақсад, дар кишвар заминаҳои мусоид муҳайё гардида, стратегияву барномаҳои давлатӣ пай дар пай амалӣ шуда истодаанд. Масалан, татбиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи энергетика” Консепсияи рушди комплекси сӯзишвории энергетикаи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2003-2015 аз 3-юми августи соли 2002; Консепсия рушди энергетикаи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2020; Стратегияи рушди гидроэнергетикаи хурд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15-уми декабри соли 2007; «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» амалӣ гардида, тадбирҳои афзалиятноки давраи аввали он ба «Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020» ворид шудаанд ва нишондиҳандаҳои маҷмуии иқтисодӣ асосан иҷро гардидаанд.

Ба қор андохтани чарҳаи яқум ва дуҷуми НБО и «Роғун» ҷумҳурий на танҳо барои ноил шудан ба истиқлолияти энергетикӣ қадами устувор гузошт, балки мардуми мамлакатро пурра бо барқи худӣ таъмин намуда, давлат дар ҳаҷми зиёда аз 3 миллиард кВт/с неруи барқи зиёдатино ба ҷумҳуриҳои Ёзбекистон, Афғонистон ва Қирғизистон содирот намудааст [56,с.47].

Ташкили давлати соҳибистиклол дар Тоҷикистон, дар навбати худ, эҳё ва рушди босуръати илму фарҳанг, маориф, адабиёт ва санъати тоҷикро тақозо мекард. Асоси воқеии рушди соҳаро қонунҳо, кодексҳо, фармонҳои Президент, қарорҳои Ҳукумати кишвар, аз ҷумла қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28.08.2017, №1452; аз 23.07.2016, №1346; аз 06.03.2013, №1095; аз 28.08.2017, №1452; аз 03.02.2022; аз 21.05.1998, №10; аз 18.03.2015, №1197; аз 05.08.2009, № 544; аз 28.06.2011, № 734, ки вазифаҳои мушаххаси инкишофи низоми маориф, қорҳои тадқиқотӣ, санъат, маданияти бадеӣ,

кинематография, адабиёт, бозсозии анъанаҳои маданияти халқи тоҷикро муайян мекунанд.

Тараққиёти босуръати муассисаҳои сохтмони маданӣ дар ноҳияҳои ҷанубу шарқӣ, ба инкишофи амиқи забони тоҷикӣ, омӯзиши забонҳои хориҷӣ, ҷустуҷӯ ва барқарор намудани анъанаҳои ҷандинасраи маданият, эҳё кардан ва инкишофи минбаъдаи он боис гардиданд.

Барои рушду нумуи соҳаи фарҳанг дар даврони соҳибистиклолии Тоҷикистон аз ҷониби Ҳукумати ҷумҳурӣ як қатор тадбирҳои мушаххас андешида шуданд. Қабл аз ҳама, қабул шудани як қатор санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ, аз қабili қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таъбу нашр» (1993) «Дар бораи фарҳанг» (1997), «Дар бораи театр ва фаъолияти театрий» (2002), «Дар бораи иттилоот» (2002), «Дар бораи хунаҳои бадеии халқӣ» (2003), «Дар бораи фаъолияти китобдорӣ» (2003), «Дар бораи осорхонаҳо ва фонди осорхонаҳо» (2004, 2012), «Дар бораи ҳифз ва истифодаи объектҳои мероси таърихӣ фарҳангӣ» (2006), «Дар бораи нусхаи ҳатмии ҳуҷҷатҳо» (2011), «Дар бораи фаъолияти ноширӣ ва полиграфӣ» (2016), «Дар бораи берун баровардан ва ворид намудани сарватҳои таърихӣ фарҳангӣ» (2019), барномаҳои давлатии «Барномаи рушди фаъолияти китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2015» (2005), «Барномаи компютеркунонии муассисаҳои таълимии фарҳанг ва санъати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2007-2010» (2006), «Барномаи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2008-2015» (2007), «Барномаи давлатии компютеркунонии китобхонаҳои давлатию оммавӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2013» (2010), «Барномаи давлатии рушди мусиқии касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (2010), «Барномаи давлатии ҳифзи мероси таърихӣ фарҳангӣ барои солҳои 2012-2020» (2011); «Барномаи рушди санъати сирк дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013 - 2017» (2012); «Барномаи ҳифзи мероси фарҳангии ғайримоддии халқи

точик барои солҳои 2013-2020» (2012), «Барномаи давлатии рушди муассисаҳои фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016–2020» (2015) ва дигар асноди меъёриву ҳуқуқӣ барои ба танзимдарории фаъолияти муассисаҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ дар шароити соҳибистиклолии кишвар, тақвияти заминаи моддию техникии онҳо, бунёди инфрасохтори нави фарҳангӣ, татбиқи ҳуқуқи озодиҳои конститутсионии шаҳрвандон ҷиҳати озодона истифода кардани дастовардҳои фарҳанги миллӣ ва умумибашарӣ заминаи ҳуқуқӣ муҳайё сохта, ба рушду нумуи фарҳанги миллӣ мусоидат карданд [170].

Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон така ба санадҳои меъёриву ҳуқуқии қабулшуда, тайи солҳои соҳибистиклолии кишвар ҷиҳати татбиқи як қатор барномаҳои давлатии соҳаи фарҳанг дар миқёси ноҳияҳои вилояти Хатлон саҳми муносиб гузоштааст. Ҳамзамон, муассисаҳои иҷтимоӣ-фарҳангии вилоят фаъолияти худро тибқи «Барномаи рушди фарҳанг дар вилояти Хатлон барои солҳои 2016-2025», ки бо қарори Раиси вилояти Хатлон аз 15 марти соли 2016 тасдиқ карда шудааст, ба роҳ мондаанд [175]. Дар доираи барномаҳои тасдиқшуда дар як қатор ноҳияҳои ҷанубу шарқии вилояти Хатлон тайи солҳои сипаригардида дар самти бунёду азнавсозӣ, таҷдиди инфрасохтор, таҳкими пояҳои моддию техникии муассисаҳои соҳаи фарҳанг ва таъмини онҳо бо таҷҳизоти муосир чораҳои мушаххас андешида шудаанд. Аз ҷумла, дар ноҳияҳои Шаҳритус – Боғи фарҳангӣ-фароғатӣ, соли 2021 дар ноҳияи Фархор Қасри фарҳанг, дар ноҳияи Дӯстӣ – Осорхона ва Боғи Симург, дар ноҳияҳои Фархор – боғҳои фарҳангӣ-фароғатӣ, ва ғайра бунёд ёфтаанд.

Тибқи маълумотномаи Раёсати фарҳанги Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон, айни ҳол дар вилоят 492 китобхона, 286 клуб, 35 боғи фарҳангӣ, 22 осорхона, 25 мактаби бачагонаи мусиқӣ, 11 ансамбли тарона ва рақс, 1 ансамбли рақсии “Ситора”, 3 театри касбӣ, 5 театри халқӣ, 3 ансамбли касбии вилоят,

инчунин 3 филармонияи халқӣ дар ноҳияи Ҳамадонӣ ва дигар ноҳияҳои вилоят дар хизмати халқ мебошанд.

Дар даврони истиқлолият аз ҷониби мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон дар самти азнавсозии инфрасохтори соҳаи фарҳанг, бунёди иншоотҳои нави муассисаҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ, таъмиру тармими бинои осорхонаву китобхонаҳо, клубу хонаҳои маданият, барқарорсозии ёдгориҳои беназири таърихиву фарҳангӣ, як қатор корҳои назаррасу шоёни таҳсин амалӣ шудаанд. Масалан, чунон ки таҳлили маълумоти пешниҳодшуда нишон медиҳад, танҳо тайи се соли истиқлолият (1919-2021) дар ноҳияҳои ҷанубу шарқӣ ва дигар ноҳияҳои вилояти Хатлон 49 объекти фарҳангӣ, яъне қасрҳои фарҳангу осорхонаҳо, клубу китобхонаҳо, гулгашту боғҳои фарҳангӣ-фароғатӣ, қалъаю мақбара ва мавзеъҳои таърихӣ бунёд, барқарору азнавсозӣ ва таъмиру тармим гардидаанд [155].

Имрӯз дар вилояти Хатлон 931 ёдгории хусусияти таърихӣ, фарҳангӣ, бостонӣ ва меъморидошта (аз ҷумла 721 адад ёдгории бостонӣ, 124 адад ёдгории меъморӣ ва 86 адад ёдгории монументалӣ) мавҷуд аст, ки аз ҷумлаи онҳо: дар ноҳияҳои ҷанубу шарқии вилоят мавҷуд мебошад, 17 ёдгорӣ дар ноҳияи Дӯстӣ, 54 ёдгорӣ дар ноҳияи Қубодиён, 31 ёдгорӣ дар ноҳияи Носири Хусрав, 24 ёдгорӣ дар ноҳияи Панҷ, 60 ёдгорӣ дар ноҳияи Фархор, 16 ёдгорӣ дар ноҳияи Ҳамадонӣ, 13 ёдгорӣ дар ноҳияи Ҷайхун, 16 ёдгорӣ дар ноҳияи Шамсиддин Шохин, 36 ёдгорӣ дар ноҳияи Шаҳритус мавҷуд мебошад [172].

Дар даврони соҳибистиклолӣ дар қаламрави вилояти Хатлон аз ҷумла ноҳияҳои ҷанубу шарқӣ ҷиҳати бунёди боғҳои фарҳангӣ-фароғатӣ бо ибтикори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилоят тадбирҳои мушаххас андешида шуданд. Шаҳритус, Фархор, Ҳамадонӣ, Носири Хусрав ва Панҷ аз ҷониби мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии шаҳру ноҳияҳо ва

соҳибкорон боғҳои фарҳангӣ бунёду таъмир ва азнавсозӣ карда шудаанд, ки ҳамаи инҳо бо қуваи барқ бо лампаҳои нави замонави муҷахҳаз гардонида шудаанд, ки сокинонш шабу рӯз аз ин немати бебаҳои даврони истиқлолият истифода меkunанд [163].

Қобили қайд аст, ки маросими ифтитоҳи биноҳои хуштарху замонавии бештари муассисаҳои иҷтимоӣ-фарҳангии навбунёд дар шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ бо иштироки бевоситаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон баргузор мегардад ва ин иқдоми начибонаи Сарвари давлат нишонаи баланди эҳтирому садоқат ва арҷгузориҳои самимии ӯ ба санъату фарҳанги миллати тоҷик мебошад [171]. Масалан, рӯзи 22 сентябри соли 2020 бо иштироки Президенти мамлакат Боғи фарҳангӣ-фароғатии «Тус»-и ноҳияи Шаҳритус бо масоҳати 3,17 гектар дар доираи нақша-чорабиниҳо бахшида ба 30-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дастгирии мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии ноҳия ва соҳибкорон пурра таъмиру азнавсозӣ гардидааст, ба истифода дода шуд.

Бо иштироки Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон санаи 1 октябри соли 2021 дар шаҳраки Москваи ноҳияи Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ Боғи фарҳангӣ-фароғатӣ баъди навсозӣ мавриди истифода қарор дода шуд. Ҳамзамон ҳуди ҳамон рӯз Президенти мамлакат аз Филармонияи мардумии ба номи Одина Ҳошим, ки ба муносибати таҷлили бошукӯҳи ҷашни 30-солагии Истиқлоли давлатӣ бо саҳми соҳибкорои ватанӣ ва шахсони саховатпеша, бо санъати баланди меъмории миллӣ пурра таъмиру навсозӣ гардидааст, боздид намуданд.

Бо иштироки Сарвари давлат дар дигар шаҳру ноҳияҳои вилояти Хатлон биноҳои нави муассисаҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ низ мавриди истифода қарор дода шудаанд [23]. Аз ҷумла, дар деҳаи Хуррамзамини ноҳияи Фархор бинои Қасри фарҳанг дар ноҳияи Дӯстӣ ва дигар ноҳияҳои вилояти Хатлон ҳамин тавр, дар партави

сиёсати фарҳангии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва бахусус ғамхориву ҳидоятҳои пайвастаи Пешвои муаззами миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон солҳои соҳибистиклолӣ дар шаҳру ноҳияҳои мамлакат, аз ҷумла дар ноҳияҳои ҷанубу шарқии вилояти Хатлон иншооти зиёди фарҳангӣ бунёд гардида, ёдгориҳои таърихиву фарҳангӣ ободу навсозӣ шудааст, ки дар маҷмӯъ, барои инкишофи тамоми соҳаҳои фарҳангу санъат ва рушди сайёҳӣ мусоидат мекунад.

Ҳукумати ҷумҳурӣ бо қарорҳои худ дар бораи ба вучуд овардани базаи моддию техникий низоми маданият, маблағгузорӣ, қарорҳо оид ба кадр ба инкишофи ташаббуси эҷодии халқ, ходимони маданият, коллективҳои алоҳидаи ҳаваскорони бадеӣ таъия мекард.

Маълумоти оморӣ бойгонӣ қарор додаи ҳукуматҳои ноҳияҳои таҳқиқшудаи ҷанубу шарқӣ нишон медиҳад, ки дар ҳақиқат суръати сохтмони муассисаҳои таълимӣ, марказҳои илмӣ ва фарҳангӣ хеле афзудааст. Масалан, дар ноҳияи Ҳамадонӣ дар соли 2020 шумораи муассисаҳои таълимӣ ба 50 адад расида, ҳоло 31702 нафар хонандагонро муттаҳид мекунад, ки нисбат ба соли 1990 20 адад зиёд аст. Дар ин муассисаҳои таълимӣ 1845 нафар омӯзгорон кор мекунанд, ки 1570 нафарашон омӯзгорони дорои маълумоти олӣ мебошанд. Дар ҳар муассисаи бачагона 290 нафар бачагон тарбия меёбанд. Ҳама муассисаҳои таълимӣ бо техникаи компютерӣ таъмин мебошанд [28].

Ҳоло дар ноҳия 33 муассисаи маданӣ: як хонаи маданият, 10 клуб, китобхонаи марказии ноҳиявӣ, китобхонаи бачагона, 19 китобхонаи қишлоқ, мактаби мусиқӣ, Боғи марказии маданият, осорхонаи кишваршиносӣ вучуд дошта, аҳолии ҳамаи деҳаҳо тамоми шабакаҳои телевизионӣ, аз ҷумла шабакаҳои русию аврупоӣ, арабӣ, ҳиндию афғониро тамошо мекунанд. Ба ноҳия мунтазам 18 номгӯи матбуоти даврӣ дастрас мегардад.

Саломатии аҳолии ноҳияро 165 нафар духтурон ҳифз мекунанд, ки 57 нафари онҳо дорои категорияи олӣ мебошанд. Илова бар ин,

шуъбаҳои ёрии таъҷилӣ ва дар бисёр нуқтаҳои калони аҳолинишин шуъбаҳои беморхонаҳо мавҷуданд.

Дар ноҳияҳои ҷанубу шарқии Қубодиён (Микоянобод) 55 муассисаи таълимӣ, аз ҷумла 2 гимназия, мактаби ғайридавлатӣ (хусусӣ) ба номи Барфигул, мактаб-интернат, маркази технологияҳои иттилоотӣ, мактаби истеъдодҳо мавҷуд аст. Дар солҳои истиқлолият 12 мактаби нави намунавӣ сохта шудааст.

Дар ноҳияи Қубодиён 17500 нафар аҳоли маскун буда, маркази ноҳия деҳаи Носири Хусрав маҳсуб меёбад. Дар ин ҷо 4 хонаи маданияту фароғат, осорхонаи таърихӣ-кишваршиносӣ, мактаби санъати бачагона, 18 китобхона мавҷуд буда, дар умум, дар соҳаи маданият 96 нафар фаъолият мекунанд. Дар ноҳия клиникаи марказӣ, 3 беморхона, як бунгоҳи тиббӣ, 16 нуқтаи тиббии деҳот, 4 нуқтаи ташхисҳои гуногун мавҷуд буда, 197 нафар духтурон дар самти ҳифзи саломатии аҳоли фаъолият мекунанд.

Дар ноҳияи Н.Хусрав 26 мактаби таълимӣ ва гимназия мавҷуд аст. Барои ҳамаи хоҷагӣҳои қишлоқ роҳҳои васеи мумфаршуда сохта шудаанд, ки аз қад-қади онҳо хатти барқ то қишлоқи охирин кашида шудааст. Деҳқонон дар соҳаҳои маданияту маишӣ аз қувваи барқ истифода мебаранд ва ҳар як қишлоқ дорои нуқтаи тиббии худ мебошад [2].

Ноҳияи Фархор аз ҷиҳати мавқеи ҷуғрофӣ, теъдоди аҳоли ва иқтисодӣ дар қисми ҷанубу шарқии ҷумҳурӣ ноҳияи дуюм ба ҳисоб меравад. Дар солҳои истиқлолият дар шаҳр 14 маркази савдо, устохонаи челонгарӣ, меҳмонхона, бозор, 6 майдончаи варзишӣ, 4 дорухона, 10 гармхона, 11 маркази таълимии иловагӣ, фабрикаи мурғпарварӣ, фабрикаи гранит, таваллудхона сохта шуда, 55 қишлоқ электривунонида шуда, дар умум, дар 324 деҳаи ноҳия объектҳои саноатӣ, маданияту маърифатӣ, тандурустӣ, иҷтимоӣ-маишӣ мавҷуданд [18].

Ноҳияи Панҷ. Ба шарофати 30-солагии ҷумҳурӣ дар ин ноҳия сохтмони зиёда аз 213 объекти хоҷагии халқ, аз ҷумла муассисаҳои маориф, маданият, роҳ, маишӣ пешбинӣ шуда буд. Тибқи иттилои рӯзномаи «Ҷумҳурият» аз 8-уми декабри соли 2021, зиёда аз 100 иншооти пешбинишуда пурра ба истифода дода шуданд, ки дар байни онҳо иншооти алоқа, фарҳангу маърифат ва маишӣ бартарӣ доранд. Қисми зиёди онҳо дар деҳот ҷой дошта, 10 бинои маъмурӣ, 6 майдончаи варзишӣ, 87 иншооти мактабӣ, 10 иншооти хурди саноатӣ, 37 маркази савдо, 5 гармхона, роҳҳо дар 54 деҳот, 12 бунгоҳи тиббӣ, 2 муассисаи ташхисӣ, 26 муассисаи фарҳангӣ, 3 муассисаи нави фарҳангӣ фароғатӣ, 15 мағозаи ширӣ, фабрикаҳо, сехҳои дӯзандагӣ, 6 заводи хишт, 26 хоҷагии моҳидорӣ ва ғайраҳо фаро мегиранд [160].

Ноҳияи Шаҳритус. Рӯзномаҳои «СССР» (№ 52, аз 26 декабри соли 2019) ва «Субҳи Шаҳритус» (№ 1-2 аз 18 ноябри соли 2021) маълумот медиҳанд, ки дар солҳои истиқлолият рушди соҳаи маориф, иҷтимоӣ-фарҳангӣ, объектҳои алоқаи роҳ бараъло ба назар мерасад. Инчунин, 6 бинои мактабҳои ибтидоӣ, 9 бинои мактаби миёна, қасри фарҳанг, боғи нави маданият, 5 нуктаи фелдшерӣ, 4 дорухона, 12 майдончаи варзишӣ, 30 километр роҳҳои мумфарш, 3 пули калон ва ғайра сохта шуданд [168].

Ноҳияи Шамсиддин Шохин яке аз ноҳияҳои дурдасттарини ҷумҳурӣ ба шумор меравад. Дар солҳои истиқлолият ба тӯфайли убури роҳи стратегӣ аз ин минтақа аз ҳудуди вилоят 30 километр шоҳроҳи байналмилалӣ кашида шуда, чандин биноҳои маъмурӣ сохта, 32 марказҳои фарҳангӣ, 17 китобхона ва ғайра ба истифода дода шуданд [166].

Дар асоси гуфтаҳои боло барои бахши охирини рисола мо ба чунин хулоса омадем:

1. Ҳатто дар асоси маводи рушди иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии ноҳияҳои ҷанубу шарқӣ дар замони муосир ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки симои иқтисодиву фарҳангии кишвар,

аз ҷумла ноҳияҳои ҷанубу шарқии он ба зудӣ дигаргун шуда истодааст, зеро дар замони муосир таваҷҷуҳи ҳукумат ва халқ ба тараққиёти иқтисодиёт ва маданияти кишвари худ нигаронида шудаанд.

2. Дар солҳои соҳибистиклолӣ тавассути сиёсати воқеии самарабахши давлатӣ «зиндагӣ ва меҳнат» ба нафъи халқи худ симои маданияи кишвар ба кулӣ тағйир ёфт.

3. Танҳо дар ноҳияҳои ҷанубу шарқии ҷумҳурӣ дар муддати кӯтоҳ шумораи мактабҳои маълумоти умумӣ, муассисаҳои маданӣ – маърифатӣ, муассисаҳои тандурустӣ, варзишӣ, биноҳои намунавӣ аз 1,5 то 2 баробар зиёд карда шуданд.

4. Дастрасии васеи қувваи арзони барқ ба аҳолии ноҳияҳои ҷанубу шарқӣ имконият медиҳад, ки онро ҷиҳати равшан намудани биноҳои истиқоматӣ, муассисаҳои маданӣ-маишӣ ва роҳҳо истифода намоянд.

5. Аҳолии минтақаи ҷанубу шарқӣ бо шарофати дастрасии ройгон ба неруи барқ метавонанд озодона барномаҳои телевизионии кишвари худ, ҳамсоякишварҳои Афғонистон, Эрон, Ёзбекистон ва Россияро тамошо кунанд.

6. Дар маҷмӯъ, дастовардҳои даврони соҳибистиклолӣ иқтидори истеҳсолӣ, нишондиҳандаҳои иқтисодӣ, сатҳи фарҳангиро хеле баланд бардошта, фазои маънавию психологиро дар ноҳияҳои Тоҷикистони ҷанубӣ шарқӣ ба кулӣ тағйир дод. Дар байни ҳамаи ноҳияҳо ва шаҳракҳои сарҳадӣ роҳҳои васеи мошингард ва пиёдагарди бо равшании барқӣ муҷахҳаз мавҷуд буда, майдонҳои нави сабзу хуррам, кӯчаҳо ва ғайра ба вуҷуд омаданд. Барқ яке аз унсурҳои зарурии ҳаёти ҷамъиятӣ, хоҷаги қишлоқ шартӣ асосии тараққиёти иқтисодии мамлакат мебошад. Фаъолият ва истифодаи аксарияти ашёи ҳозиразамони ноҳияҳои ҷанубу шарқии мамлакат ба мавҷудияти барқ вобаста аст, масалан, мошинҳои электрикӣ, яхдонҳо, мошинаҳои либосшӯӣ, таҷхизоти истеҳсолӣ, гармидиҳии

печкаҳои электронӣ, равшандиҳии лампаҳои камасраф дар муассисаҳои маданӣ, маишӣ, манзилӣ ва истифодаи интернет ва ғайра мебошад.

ХУЛОСА

1.Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

Дар асоси омӯзиши ҳаматарафаи маводҳои бойгонии вилояти Хатлон (собиқ Қурғонтеппа), бойгонии ноҳияҳои ҷанубу шарқӣ, Бойгонии Марказии Давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, адабиёти илмӣ ва меморандумҳо, маълумотҳои нашриёти даврагӣ, бойгонии партиявии КМ ҲК дар соҳаи обу энергетикаи Тоҷикистон ба хулосаҳои зерин омадем. Оғози инкишофи мавзӯи таҳқиқоти мо аз солҳои 20-ӯми асри XX сар мешавад. Ин солҳо халқи тоҷик аввалин бор истиқлолияти сиёсӣ ба даст гирифта, барои истиқлолияти худ, муаянкунии миллии худ мубориза мебард. Тамоми ғирду атрофи мавзеҳои Тоҷикистонро халқҳои туркзабон ихота мекарданд, мавҷудияти тоҷиконро ҷашми дидан надоштаанд, халқи тоҷик дар зери фишор монда буд:

– Баъд аз кашмакашиҳои зиёд 840 000 тоҷикон ба мавзеҳои дурдаст ва мурракаби кӯҳистони Бухорои Шарқӣ ва Бадахшон маҷбуран бо ҳуқуқӣ мухторияти ҷумҳуриявӣ сукун карданд. Вале Худованди Бузург имкониятҳои ватани нави тоҷиконро бо таври худ муайян намуд, мавзеи Бухорои Шарқӣ ва Помирро Худованд аз қадимулайём бо захираҳои беканори боиэнергетики ва захираҳои ашёи хом бой ғардонид. Дар ибтидои соҳибдавлатӣ бо худомӯзӣ, пандомӯзи саводноки илм малакаи фаҳмиш халқи тоҷик ин боигариҳои беканорро омӯхта аз худ намуд [2-М].

– Таҳқиқотҳои имрӯза – Тоҷикистонро чун манбаи асосии ҳавзаи обу энергетикӣ тамоми Осиёи Марказӣ муарифи менамояд. Дар 2500 дарёҳои хурду-калон, 34 ҳавзҳои оби ҷамшуда Тоҷикистон дар оянда метавонад 600 млрд. кВт/с қувваи барқ истеҳсол кунад, зиёда аз 500 млрд. кВт/с барқро ба бозори ҷаҳони метавонад барорад, ин имконият медиҳад, ки иқтисодиёти халқи тоҷик ба садараҷаи халқҳои тарақи кардаи ҷаҳон расонад.

Татқиқоти мо аз оғози омӯзиш ва аз худкунии ин захираҳои беканори оби энергетикии Тоҷикистон, аз ҷумла минтақаи ноҳияҳои ҷанубу-шарқии он сар мешавад [1-М], [3-М].

– Ноҳияҳои ҷанубу шарқӣ аз рӯзи аввали таъсиси Ҳокимияти Шураи минтақаи аҳаммияти махсусдошта ба ҳисоб мерафт, ки он бевосита ба амнияти кишвар алоқаманд буд. Аз ин рӯ, ҳукумати вилоят ва ҷумҳурии диққати асосии худро ба бехатарии ин мавзеҳо пешрафти соҳаҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии ин ноҳияҳо равона менамуд [3-М].

– Дар натиҷа ноҳияҳои наздисарҳадӣ на танҳо бо шароити хуби назоратӣ бехатари барои нигоҳдории амнияти худ, балки бо имкониятҳои бехтарини рушд, шумораи зиёди аҳолии қишлоқ, ки асосан тоҷикон мебошанд, дар ҳамаи соҳаҳо, аз ҷумла истеҳсолот, маориф, фарҳанг ва ҳаёти маишӣ таъмин шудаанд [2-М].

– Дар оғози солҳои 20-уми асри XX, дар нуқтаҳои стратегии минтақаҳои муҳимтарини сарҳадӣ муҳаррикони ғайриоддии барқӣ насб карда шуданд, ки ба воситаи онҳо ба ғайр аз қисмҳои сарҳадӣ, инчунин нуқтаҳои аҳолинишини сарҳадӣ ва колхозу совхозҳои наздисарҳадӣ низ бо неруи барқ таъмин карда мешуданд [2-М], [3-М].

– Дар охири солҳои 20-ум ва аввали 30-юми асри XX барои ҷароғгонкунии биноҳои маъмурии пойтахти ҷумҳурии, вилоятҳо, ноҳияҳо ва қишлоқҳо, дар навбати аввал истгоҳҳои начандон калони дизелии бо сӯзишворӣ коркунанда таъмин карда шуданд. Аз шумораи умумии онҳо ба қисмҳои ҳарбии дар сарҳад ҷойдошта ва минтақаҳои аҳолинишини наздисарҳадӣ 52 истгоҳҳои дизелӣ насб карда шуданд, ки ба нуқтаҳои аҳолинишини наздисарҳадии ноҳияҳои ҷанубу шарқӣ низ хизмат мекарданд. Дар баробари пурзӯр кардани қисмҳои ҳарбии наздисарҳадӣ, ба ин мавзеҳо хатҳои ноқили барқ гузоронида шуд, ки на танҳо қисмҳои ҳарбии наздисарҳадиро, балки нуқтаҳои гуногуни наздики аҳолинишинро низ бо барқ таъмин менамуд [2-М], [3-М].

– Бояд қайд кард, ки ҳеҷ чизе ба нақши дигаргунсозандаи қувваи барқ баробар буда наметавонад. Аз ин рӯ ҳамаи ҳудуди қисмати ҷанубу

шарқии кишвар, ки аз минтақаҳои кӯҳии хатарнок ва касногузар иборат аст, бо неруи барқ таъмин карда шуд. Қувваи барқ барои равшаниандозии хонаҳои истиқоматӣ ва объектҳои таъиноти фарҳангӣ-маишидошта васеъ истифода мешуд [4-М].

– Яке аз бартариҳои Ҳокимияти Шуравӣ дар Тоҷикистон дар он буд, ки ҳукуматдорон барои ҳамаҷониба ошкор намудани қобилияти илмӣ-маърифатӣ ва истеъдоди одамон, майлу хоҳиши онҳо, барои азхуд намудани комёбиҳои инқилоби илмӣ-техникӣ тамоми шароитро фароҳам меоварданд, ки дар натиҷа шумораи олимон, ихтироъкорон ва энергетикҳо руз то руз меафзояд [2-М], [3-М].

– Дар аввали ин кор кумаки мутахассисони русзабон хуб мушоҳида мешуд. Ҳаминтавр аз солҳои 30 асри XX азхудкунии сарватҳои зеризаминии кишвар, аз ҷумла захираҳои обӣ-энергетикӣ оғоз гардид. Корхонаҳои энергетикӣ бунёд ёфтанд, ки бартариҳои худро нисбат ба дигар неруҳои тақондиҳандаи истеҳсолот нишон доданд. Комёбиҳои энергетика ҳамчун қувваи асосии истеҳсолкунанда дар равандҳои меҳнати соҳаҳои саноат васеъ ба кор бурда шуданд. Ба кишвари саноатӣ-аграрӣ табдил додани Тоҷикистон яке аз вазифаҳои барномавии ҳукумат маҳсуб меёфт [3-М], [6-М], [8-М], [12-М].

– Дар миёнаи солҳои 50-ум ва аввали солҳои 60-ум, раванди азхудкунии захираҳои энергетикӣ дарёи бузурги Вахш оғоз гардида, якчанд НБО-ҳои миёнашиддат, Перепадная, Марказӣ ва баъдтар НБО Сарбанд бунёд карда шуд, ки ин имконият дод, то ки ҳаҷми иқтисодии барқ дар тамоми қисматҳои ҷанубии кишвар, аз ҷумла вилояти Қургонтеппа, вилояти Кӯлоб ва ноҳияҳои минтақа 2 маротиба афзоиш ёбад [2-М], [3-М].

– Фаровонии қувваи барқ дар қисмати марказии Тоҷикистон, минтақаҳои ноҳияҳои ҷанубу шарқӣ, аз ҷумла ба истифода додани аввалин агрегатҳои НБО Норак, имкониятҳои васеъро барои истифодаи қувваи барқ дар хоҷагии халқ, барои талаботи аҳоли ва объектҳои фарҳангии ҷумҳури фароҳам овард. Танҳо дар ноҳияи Фархор захираҳои

фаровони қувваи барқӣ имкон дод, ки тариқи насосҳои обкаши баландшиддат беш аз 50 ҳазор гектар заминҳои бекорхобида, ки асрҳо боз хушк буданд, бо об таъмин шаванд. Дар натиҷаи ба минтақа гузаронидани барқ, симои фарҳангии онро куллан тағйир дод. [1-М], [2-М], [3-М].

– Фаровонии қувваи барқ имкон дод, ки корҳои ҷустуҷӯӣ-иктишофӣ ба таври васеъ пешрафт намуда, ҳамзамон истехсолот дар ноҳияҳои ҷанубу шарқӣ такмил дода шавад. Барои мисол, дар атрофи теппаҳои калони шӯри ноҳияҳои Ҳамадонӣ ва Восеъ саноати коркарди намак шуруъ гардид. Дар ин минтақа боз 9 корхонаи коркарди ашёи хом ғайриқаблӣ намуд, дар ноҳияи Қумсангир фермаи калонтарини нигоҳдории чорвои калони шохдор дар ҳаҷми умумии 20 ҳазор сар бунёд гардид, ки тамоми корҳои истеҳсолии он ба қувваи барқ иҷро карда мешавад [2-М], [3-М].

– Вобаста ба таҳаввулоти демократии даврони шуравӣ, инкишофи неруи эҷодии меҳнатӣ, риояи тамоми қоидаҳои рафтори одами меҳнаткаш ва таҳкими мавқеи ҳуқуқии ӯ дар ҷомеа, Тоҷикистон иқтисодии иқтисодии худро босуръат рушд ва бой мегардонд. Ҷумҳурии аз рӯйи нишондодҳои иқтисодӣ пас аз тақсимои ҳудудӣ-маъмурӣ аз тоҷикони муқими Афғонистони ҳамсоя 50 баробар пеш гузашт: дар кишвар зиёда аз 4000 корхонаи саноатии шаклу ҳаҷмиҳои гуногун ғайриқаблӣ мекарданд, ки маҳсулоти онҳо ба зиёда аз 100 кишвари ҷаҳон интиқол дода мешуданд [2-М], [3-М], [4-М].

– Ба тӯфайли дар байни аҳолии маҳаллӣ – тоҷикон паҳн намудани донишҳои илмӣ-техникӣ, шаклу самтҳои раванди маърифатии донишҳои илмӣ-техникӣ, омӯхтан ва истифода бурдани сарватҳои табиӣи кишвар ба куллӣ тағйир ёфт. Пайдо шудани олимони дорои донишҳои амиқи илмӣ-техникӣ дар ҳамаи соҳаҳо, аз ҷумла энергетика, раванди маърифатиро дар самти донишҳои табиӣ-техникӣ ба куллӣ тағйир дод. Дар ибтидои асри XX дар ҷомеаи тоҷикон низ афкори муҳандисӣ ва

илмӣ, зиёиёни илмӣ-техникӣ - олимон, муҳандисони соҳаи энергетикӣ пайдо шуданд [1-М], [3-М].

– Сохтмони иншоотҳои нави энергетикӣ тамоми раванди технологиро дар минтақа ба кулӣ тағйир дода, боиси бо суръати баланд тараққӣ кардани қувваҳои истеҳсолкунанда, ба вучуд омадани соҳаҳои нави саноат, афзудани ҳаҷм ва беҳтар шудани истеҳсоли сарватҳои моддӣ гардид [1-М], [2-М].

– Дар Тоҷикистон зиёиёни нави муҳандисӣ-техникӣ ба камол расиданд, ки онҳо инкишофдиҳандаи илм ва техникаи энергетикӣ мебошанд. Объектҳои хурд, миёна ва калони саноатӣ ба вучуд омаданд. Тараққиёти истеҳсолот, технология ва ҳаҷми истеҳсолоти моддӣ, характер ва самтҳои тараққиёти иҷтимоӣ-иқтисодии ҷумҳурӣ, инчунин ҳаёти маданияи аҳолии кишвар низ сифатан тағйир ёфт. Кадрҳои энергетикӣ симои иқтисодии кишварро дигаргун карданд [6-М], [7-М].

– Аз лиҳози таърихӣ давраи истиқлолият барои Тоҷикистон хеле кӯтоҳ аст, аммо аз ҷиҳати миқёси корҳои амалие, ки дар кишвар дар роҳи истиқлолият анҷом дода шудааст, баҳо надорад. Махсусан, дар самти рушди энергетика беш аз пеш натиҷаҳои муҳим ба даст омадааст, ки татбиқ намудани онҳо дар хоҷагии халқи кишвар самаранок мебошад [4-М], [7-М].

– Дар солҳои аввали истиқлолият соҳаи энергетика талафоти зиёд дида буд. Теъдоди зиёди шабакаҳои барқӣ, неругоҳҳои ёрирасон вайрон карда шуданд. Истеҳсоли қувваи барқ ба 2 млрд. кВт/с. поён рафта, зиёда аз 500 нафар энергетикҳо аз ҷумҳурӣ хориҷ рафтанд [4-М], [7-М], [8-М].

– Ҳукумати нави кишвар барномаи комплекси барқароркунӣ, бозсозӣ ва тараққиёти босуръати саноати сӯзишворӣ-энергетикиро сари вақт тартиб ва тасдиқ намуд. Дар як муддати кӯтоҳ, 4 неругоҳ барқии аловии пуриктидор, беш аз 10 неругоҳи барқии обӣ, аз ҷумла неругоҳи барқии обии сарнавиштсози кишвар Роғун, зиёда аз 150 иншооти хурди барқӣ бунёд гардида, норасоии барқ амалан бартараф карда шуд. Аз ҷумла бо маълумоти Президенти кишвар солҳои мустақилият дар хатти

сарҳад 70 дидбонгоҳои мустаҳкам сохта шуд. Тамоми хатти сарҳад шабу рӯз чарогон карда шуд [4-М], [7-М], [8-М].

– Ба тӯфайли истифодаи васеи қувваи барқ дар тамоми марҳилаҳои истеҳсолии иқтисодиёт иқтидори иқтисодии кишвар хеле афзуда, Тоҷикистон ба даҳгонаи кишварҳои пешрафткунанда шомил гардид [3-М], [5-М].

– Электрикунонӣ дар равандҳои маданияу дигаргунсозихои шаҳру деҳот нақши ҳалкунанда бозида, деҳоти ҷумҳурӣ 99% электрикунонида шуда, бо хатти қувваи барқ низоми низоми маориф, илм ва фарҳанг пайваст карда шудаанд [2-М], [3-М].

– Тадбирҳои саривақтии барномавии Ҳукумати кишвар, таҷрибаи кори пайвастаи ҳамаи ташкилотҳои марбут ба соҳаи энергетика ба афзудани ҳаҷм ва иқтидори энергетикӣ он мусоидат намуданд. Истеҳсоли неруи барқ дар кишвар аз 15 миллиард кВт/соати соли 1994 дар соли 2021 ба 21 миллиард кВт/соат расид [3-М], [4-М].

– Дар асоси маводи рушди иҷтимоию иқтисодӣ ва фарҳангии ноҳияҳои ҷанубу шарқӣ дар замони муосир ба чунин ҳулоса омадан мумкин аст, ки симои иқтисодиву фарҳангии кишвар, аз ҷумла ноҳияҳои ҷанубу шарқии он босуръат дигаргун шуда истодааст [3-М], [6-М].

– Танҳо дар ноҳияҳои ҷанубу шарқии ҷумҳурӣ дар муддати кӯтоҳ шумораи мактабҳои маълумоти умумӣ, муассисаҳои мадани ва маърифатӣ, муассисаҳои ниғадории тандурустӣ, варзишӣ, биноҳои намунавӣ аз 1,5 то 2 баробар афзоиш ёфт [2-М], [3-М].

– Ба таври васеъ дастрас намудани қувваи арзони барқ ба аҳолии ноҳияҳои ҷануби шарқӣ имконият медиҳад, ки аз қувваи барқ биноҳои истиқоматӣ, муассисаҳои маданӣ-маишӣ, роҳҳо равшан гарданд [2-М], [5-М].

– Аҳолии минтақаи ҷанубу шарқӣ ба шарофати дастрасии ройгон ба неруи барқ метавонанд озодона барномаҳои телевизионии кишвари худ, давлатҳои ҳамсоя – Афғонистон, Эрон, Ёзбекистон ва Россияро тамошо кунанд. Дар солҳои истиқлолият иқтидори истеҳсоли, нишондиҳандаҳои

иқтисодӣ, сатҳи фарҳангӣ халқ хеле баланд гардида, фазои маънавию психологӣ дар ноҳияҳои Тоҷикистони ҷанубӣ-шарқӣ ба кулӣ тағйир ёфт. Дар ҳамаи ноҳияҳо ва шаҳракҳои сарҳадӣ роҳҳои васеъ ва пиёдагарди аз равшании барқ таъминбуда, майдонҳои нави сабзу хуррам, кӯчаҳо ва ғайра ба вучуд омаданд [4-М], [7-М], [10-М].

– Дар тамоми минтақаи хати сарҳадӣ 70 дидбонҳои ҳарбии бо таҷҳизоту дастгоҳҳои замонавӣ таъминбуда, бунёд карда шудааст.[48] Маҳз ҳамин, неруи бузурги тағйирдиҳандаи қувваи барқ ба ҳисоб меравад, ки бо мақсади пешрафти иқтисодӣ, фарҳангӣ, некуахлоқии аҳолии ноҳияҳои ҷанубу шарқӣ ва дар умум кишвар истифода мегардад [4-М], [7-М]

– Ояндабинҳои тараққиёти энергетикаи Тоҷикистон ва минтақаи муҳимтарини он ноҳияҳои ҷанубу шарқии он беканоранд. Дар ягон давлати ҷаҳон чунин имкониятҳои тарақи додани энергетика ва соҳаҳои гуногуни он вучуд надорад [5-М], [8-М].

– Аз 600 млрд. кВт/с захираи сарчашмаҳои қувваи барқи Тоҷикистон 100 млрд. кВт/с дар ноҳияҳои ҷанубу шарқии аз худ карда шавад, бо қувваи барқ таъмин мекунад. На камтар аз барқи оби имкониятҳои ҳамаи ҷумҳуриҳои Осиёи Миёна дар энергияи Офтоб аст. Масалан, Тоҷикистон, Ёзбекистон ва Туркманистон ҳар сол то 300 рӯзи офтобиро барои истеҳсоли қувваи барқ истифода кардан мумкин аст. Вале имкониятҳои Тоҷикистон боз ҳам афзалиятҳои бештар дорад [4-М], [7-М].

– Дар мавеи географии ҷумҳурий ғайр аз обуофтоб боз дар ҳаҷмҳои калон (млн.тонн)-кумур, нефт, газ ва дигар захираҳои неруи сабз мавҷуданд, ки ба онҳо дасти истеҳсол ҳоло нарасидааст. Аз рӯйи имкониятҳои ба хориҷа баровардани қувваи барқи Тоҷикистон аллакай ба бозори энергетикӣ Осиёи Марказӣ дохил шуд. Аллакай дар мавсимҳои тобистон Тоҷикистон қисми қувваи барқашро ба Афғонистон ва Ёзбекистон мебарорад. Барои дохил шудан ба ин бозор аз

Қирғизистон, Тоҷикистон, Афғонистон то ба Покистон хатти баланд – шиддати КАССА-1000 сохта мешавад [3-М], [7-М].

– Танҳо аз худ кардани захираҳои энергетикӣ Тоҷикистони ҷанубу-шарқи метавонад дар оянда тамоми Тоҷикистонро аз қувваи барқ таъмин намояд. Ин маънои онро дорад, ки дар оянда минтақаи ҷанубу шарқии Тоҷикистон бо хати транзитии интиқоли қувваи барқи Тоҷикистон ба давлатҳои Осиёи Шарқӣ табдил меёбад [3-М], [6-М], [10-М].

– Мавҷудияти қувваи арзони барқ ба он тамоми Тоҷикистон ва минтақаи ҷанубу шарқии онро ба минтақаи давлатҳои тараққикарда тарини ҷаҳон бо маданияти рангоранги пурмаънои миллӣ дараҷаи илму адаб табдил медиҳад [5-М], [8-М].

Дар асоси ба бозори ҷаҳонӣ баровардани қувваи барқ алоқа ва равобити ҷудонашавандаи ҳамсоияи давлатҳои наздику дуро ба Тоҷикистон доимӣ мепайвандад [2-М], [5-М].

Бо назардошти имкониятҳои захираҳои сӯзишворӣ-энергетикӣ дар самти азхудкунии онҳо метавон изҳор дошт, ки дар ояндаи наздик мушкилоти пешрафти энергетикӣ Тоҷикистони соҳибхитӣ барои Ҳукумат, мутаххасисон ва ҷомеаи ҷумҳурӣ дар маркази таваҷҷӯҳ боқӣ хоҳад монд. Вазифаҳои аввалиндараҷаи давлат ин пешрафти устувори энергетика ва истифодаи пурсамари он дар хоҷагии халқ, маориф, илм ва фарҳанг ба ҳисоб меравад [1-М], [3-М].

– Дурнамои электрокунонидани ноҳияҳои ҷанубу-шарқӣ хеле калон аст, зеро танҳо аз он сабаб, ки дар дарёи бузурги Панҷ аз қаламрави ин минтақа ҷорӣ мегардад, захираҳои гидроэнергетикӣ он ба 100 млрд. кВт/с мерасад. Аз ин лиҳоз танҳо НБО-и Даштиҷум дар ин метавонад дар як сол то 15 млрд. кВт/с қувваи барқ истеҳсол намояд. Дар ин минтақа ба дарёи Панҷ аз кӯҳҳо боз зиёда аз 15 дарёчаҳои кӯҳӣ ҳамро мешавад, ки дар онҳо Нерӯгоҳҳои хурди барқи сохтан мумкин аст, қувваҳои ин минтақа аз қонҳои сӯзишвории ангишт, нафту газ низ холи нестанд. Аз ин нуқтаи назар, захираҳои фаровони гидроэнергетикӣ

минтақа барои рушди минбаъдаи иқтисодиёт ва фарҳанги ин минтақаи махсус ва умуман, кишвар шароити мусоид фароҳам меоранд [4-М], [7-М].

2.Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои тадқиқот.

Маводи тадқиқоти мазкурро метавон ҷиҳати лоиҳасозии масоили мухталифи таърихи халқи тоҷик, таърихи хоҷагии халқ, маданият ва энергетикаи вилояти Хатлон, дар тадқиқоти иловагии таърих ва фарҳанги минтақаҳо ва ноҳияҳои мухталифи кишвар, дар гузаронидани курсҳои алоҳида оид ба таърихи энергетикаи кишвар ва ҳаёти мадании халқи тоҷик, дар барқарорсозӣ ва равшаниандозӣ ба масоили умдаи сиёсати Ҳокимияти Шуравӣ дар соҳаҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва пешрафти мадании минтақаҳои наздисарҳадии ноҳияҳои Тоҷикистон истифода намудан мумкин аст.

Таҷрибаи таърихии Тоҷикистонро дар сохтмони иншоотҳои калони энергетикаи сатҳи ҷаҳони (ГЭСҳои Норақ ва Роғун), дар ҳаллу фасли ҳаммаи мураккабиҳои сохтмон барои омӯзиш ва баррасӣ намудан барои гузаронидани симпозиум ва конференсияи илми-амалӣ истифода кардан мумкин аст.

Лозим аст, ки таҷрибаи таърихии Тоҷикистон низ дар сохтмони Неругоҳои хурд дар шохобҳои дарёҳо, каналу ҷўйборҳо низ баррасӣ карда шавад.

Мувофиқи мақсад мебуд, ки дар сохтмони Неругоҳои барқии хурду калони мамлакат хизмати инвеститсияҳо ва мутахассисони хориҷӣ пайваста истифода карда шаванд.

НОМГҶҶИ АДАБИЁТ

1.Фехристи манбаъҳо ва адабиёти истифодашуда

Сарчашмаҳои бойгонӣ:

1. Бойгонии Марказии Давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (БМД ҶТ). - X. 282. – P. 7. – П. 2. – В. 79.
2. Бойгонии Марказии Давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (БМД ҶТ). - X. 282. – P. 7. – П. 2. – В. 80, 89.
3. Бойгонии Марказии Давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (БМД ҶТ). - X. 20. – P. 2. – П. 1749. – В. 6, 7, 11.
4. РСС Тоҷ. НТ ҶТоҷикистон, Сарраёсати энергетика, трест. Таджикселэлектрострой, Сугдэнерго, Хатлонэнерго, Помирэнерго, фондҳои – X -6527, X –282, X –20, X – 1216, X– 448.
5. Бойгонии Марказии Давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (БМД ҶТ). - X. 1216. – P. 2. – П. 86. – В. 62, 63, 64.
6. Бойгонии Марказии Давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон – X. 3. – P. 262. – П. 26. – В. 105.
7. Бойгонии ҳизбии Институти омӯзиши сиёсии назди КМ ҲК Тоҷикистон. – X. 3. – P. 235. – П.194,200,180, 60,
8. Бойгонии ҳизбии Институти омӯзиши сиёсии назди КМ ҲК Тоҷикистон. – X. 3. – P. 235. – П. 48. – В. 42-45.
9. Бойгонии Таджсельэнерго. – X. 6527. – P. 1. – П. 29. – В. 4, 7, 9, 13, 15.
10. Бойгонии шабакаи барқии ноҳияи Ленин. – X. 448. – P. 1. – П. 65, 68, 69, 71, 73, 79.
11. Бойгонии ҳизбии Институти омӯзиши сиёсии назди КМ ҲК Тоҷикистон. – X. 3. – P. 129. – П. 91.
12. Бойгонии Марказии Давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (БМДҶТ). – X. 13. – P. 1. – П. 32. – В. 10-18.
13. Бойгонии ҳизбии Институти омӯзиши сиёсии назди КМ ҲК Тоҷикистон. X. 3. – P. 129. – П. 91, 293, 294 ,297, 299.

14. Бойгонии ҳизбии Институти омӯзиши сиёсии назди КМ ҲК Тоҷикистон. – Ҳ. 3. – Р. 151. – П. 88.
15. Бойгонии ҳизбии Институти омӯзиши сиёсии назди КМ ҲК Тоҷикистон. – Ҳ. 3. - Р. 173. – П. 1, 41, 45, 42, 43, 46, 47.
16. Бойгонии ҳизбии Институти омӯзиши сиёсии назди КМ ҲК Тоҷикистон. – Ҳ. 3. – Р. 210. – П. 26, 25, 24.
17. Бойгонии ҳизбии Институти омӯзиши сиёсии назди КМ ҲК Тоҷикистон. – Ҳ. 3. – Р. 215. – П. 76, 77.
18. Бойгонии Марказии Давлатаи Ҷумҳурии Тоҷикистон (БМДҶТ). – Ҳ. 20. – Р. 2. – П. 1098. – В. 26- 41.
19. Бойгонии ҳизбии Институти омӯзиши сиёсии назди КМ ҲК Тоҷикистон. – Ҳ. 3. – Р. 235. – П. 20, 197, 200, 198, 93, 97.
20. Бойгонии ҳизбии Институти омӯзиши сиёсии назди КМ ҲК Тоҷикистон. – Ҳ. 3. – Р. 220. – П. 24, 25, 27.
21. Бойгонии Марказии Давлати Ҷумҳурии Тоҷикистон (БМДҶТ). – Ҳ. 20. – Р. 2. – П. 53. – В. 7.
22. Бойгонии Марказии Давлати Ҷумҳурии Тоҷикистон (БМДҶТ). – Ҳ. 20. – Р. 2. – П. 1115. – В. 5-9.
23. Бойгонии Марказии Давлати Ҷумҳурии Тоҷикистон БМДҶТ). – Ҳ. 13. – Р. 1. – П. 32. – В. 10-18.
24. Бойгонии Марказии Давлати Ҷумҳурии Тоҷикистон (БМДҶТ). – Ҳ. 20. – Р. 2. – П. 1279. – В. 1-11.
25. Бойгонии Марказии Давлати Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Ҳ. 8. – Р. 1. – П. 283. – В. 6.
26. Бойгонии ноҳияи Ҳамадонӣ, ф.1142, оп.1, д.19
27. Бойгонии ҷрии Раёсати кишоварзии ноҳияи Панҷ, ҳисоботи электривунонии кишоварзӣ дар соли 2018.
28. Бойгонии ҷории Ҳукумати ноҳияи Ҳамадонӣ. Папкаи ҳисобот оид ба маориф, солҳои 1992-2021
29. Бойгонии ҷории Раёсати кишоварзии ноҳияи Фархор, ҳисоботи истеҳсолоти саноатӣ дар соли 2016.

30. Бойгонии Марказии Давлатии ҶШС Тоҷикистон. – Х. 20. – Р. 2. – П. 1115. – В. 5-9.
31. Бойгони ноҳияи Шаҳритус , ф.1115, оп.6, д.14
32. Бойгонии Марказии Давлатии ҶТ. – Х. 284. – Р. 2. – П. 384. – В. 34.
33. Бойгонии Марказии Давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (БМДҶТ). – Х. 20. – Р. 2. – П. 1115. – В.17-18
34. Бойгонии ҳизбии Институти омӯзиши сиёсии назди КМ ҲК Тоҷикистон. – Х. 3. – Р. 16. – П. 1, 14, 197, 198, 199.
35. Бойгонии ҳизбии Институти омӯзиши сиёсии назди КМ ҲК Тоҷикистон. –Х. 3. – Р. 255. – П. 9, 46, 48.
36. Бойгонии отряди сарҳадии “Чубек” дафтари кори электрикунонӣ дар сарҳад, соли 1947, сах.9-11
37. Бойгонии Марказии Давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон – Х. 3. – Р. 262. – П. 26. – В. 105.
38. Бойгонии ноҳиявии ноҳияи Қумсангир. Ҳисоботи солона дар бораи тараққиёти чорводорӣ, солҳои 1981-1985.
39. Бойгонии ҳизбии Институти омӯзиши сиёсии назди КМ ҲК Тоҷикистон. - Х. 3. – Р. 268. – П. 23, 24, 26, 27, 47, 87, 111.
40. Бойгонии Марказии Давлатии БМД Тоҷикистон. - Х. 17. – Р. 1. – П. 28. – В. 11, 29-30.
41. Бойгонии Марказии Давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (БМДҶТ). – Х. 17. – Р. 1. – П. 653. – В. 5-14.
42. Бойгонии Марказии Давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (БМДҶТ). – Х. 17. – Р. 1. – П. 648. – В. 11, 14-17, 22.
43. Бойгонии ҷории «Хатлонэнерго». Ҳисоботи солона дар бораи сохтмони иншоотҳои энергетикӣ дар вилоят, равандҳои электрикунонидани хоҷагии халқ дар солҳои 1996-2018.
44. Бойгонии ҷории «Помир Энерҷӣ». Дар қаламрави вилоят сохтмони объектҳои хурду калони энергетикӣ. Кумаки Фонди Оғохон дар сохтмони иншоотҳои энергетикӣ – солҳои 1995-2016.

45. Бойгониҳои Хатлонэнерго, бойгониҳои ҷорӣ ноҳияҳои Ҳамадонӣ, Фархор, Шахритус, Қубодиён, Шоҳин, Чайхун – ҳисобот доир ба электрикунонии нуқтаҳои аҳолинишин, равандҳои истеҳсоли, муассисаҳои фарҳангии маишӣ, ф-ф.11, 19, 21, 23, 24, 27,31.

Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ:

46. Дар бораи сиёсати энергетикӣ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон [Матн] / «Нурафзо».– Душанбе, 2011. – 172 с.

47. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон оид ба вазъи энергетикаи кишвар ва вазифаҳои рушди минбаъдаи он. – Душанбе, 2008. – 36 с.

48. Суханронии Президент дар паради Рӯзи марзбон. – 28 майи соли 2022, шабакаи телевизионӣ.

49. Фаъолияти ҲКИШ дар роҳи иҷрои нақшаи ленинии электрикунонидани кишвар. – Душанбе, 1976. – 403 с.

50. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе, 2003. – 84 с.

51. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи энергетика» [Матн]. – Душанбе, 2000. – 19 с.

52. Нақшаи давлатии электрикунонидани Россияи Шуравӣ [Матн] – М., 1955. – 341с.

53. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20 апрели соли 2013 [Матн]. – Душанбе, 2013. – 63 с.

54. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 январи соли 2015.–Душанбе, 2015 – 47 с.

55. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20 апрели соли 2016 [Матн]. – Душанбе, 2016. – 49 с.

56. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20 апрели соли 2017 [Матн]. – Душанбе, 2017. – 47 с.
57. Аз Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон “Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии 28-уми декабри соли 2023”// Ҷумҳурият, 28 декабри соли 2023.
58. Рушди иҷтимоӣ-иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2004 [Матн]. – Душанбе, 2005. – 204 с.
59. Стеклов, Ю.В. В.И. Ленин и электрификация / Ю.В. Стеклов. – М., 1982. – 360 с.
60. Тоҷикистон дар комплекси ҷонаи хоҷагии халқи мамлакат ИҶШС [Матн]. – Душанбе, – 1981. –14 с.
61. Ҳисоботи «Афзалиятҳои азнавсозӣ ва сиёсати саноатӣ » [Матн]. Душанбе, 2001. – 71 с.
62. Хоҷагии халқи ҶШС Тоҷикистон дар соли 1984 [Матн]: маҷмуи оморӣ – Душанбе, 1985. – 192 с.
63. Аз таърихи саноаткунонии ҶШС Тоҷикистон. – Душанбе, 1972. – 95 с.
64. Хоҷагии халқи ҶШС Тоҷикистон дар соли 1986 [Матн]: маҷмуи оморӣ – Душанбе, 1987. –191с.
65. Энциклопедияи Бузурги Шуравӣ [Матн]. – М., 1978. – 578 с.
66. Энциклопедияи Шуравии Тоҷик [Матн]. – Душанбе,1978. – 672 с.
67. Энциклопедияи Шуравии Тоҷик [Матн]. – Душанбе,1998. – 587 с.
68. Энциклопедияи Тоҷикистони Шуравӣ. Ҷилди 1. – Душанбе, 1974. – 192-193 с.
69. Стеклов, Ю.В. Государственный план электрификации Советской России / Ю.В. Стеклов. – М., 1955. – 379 с.

Монографияҳо, китобҳои дарсӣ ва васоити таълимӣ:

70. Азимов, Х. Раёсати молиявии комбинати сӯзишворӣ-энергетикии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Х.Азимов. – Душанбе, 2007. – 26 с.
71. Алиҷонов М.А. Ба вучуд овардани саноат ва ташаккулёбии кадрҳои миллии синфи коргар дар Тоҷикистон [Матн] / М.А. Алиҷонов, Т. Луғмонов. – Душанбе, 1987. – 176 с.
72. Аҳророва А.Д. Саноати энергетикӣ Тоҷикистон: тамоюлҳои ҷорӣ ва дурнамои рушди устувор [Матн] / А.Д. Аҳророва, Р.Н. Аминҷонов, К.А. Доронкин. – Душанбе, 2005. –190 с.
73. «Барки тоҷик»: дирӯз, имрӯз ва фардо [Матн]. – Душанбе, 1999. – 320 с.
74. Бобохонов М. Шартҳои иттифоқи инқилобии меҳнаткашони минтақаи Туркистон бо пролетариати Россия. [Матн] /Душанбе, 1975. – 87 с.
75. Бурҳонова М.А. Масъалаҳои оқилона истифода бурдани захираҳои энергетикӣ ҶШС Тоҷикистон [Матн] / М.А. Бурҳонова. – Душанбе, 1983. – 78 с.
76. Ёдгорӣ Н. Энергетикаи Тоҷикистон: дирӯз, имрӯз [Матн] // Н. Ёдгорӣ. – Душанбе; Эҷод, 2006. – 208 с.
77. Зияева З.Ж. Стратегия диверсификации топливно-энергетического комплекса Республики Таджикистан, Душанбе, 2010. – 170 с.
78. Ёдгорӣ, Н. Энергетикаи Тоҷикистон: дирӯз, имрӯз ва фардо. – Душанбе, 2006. – 208 с.
79. Маликоа М.Х. Энергетика таджикистана: история и перспективы развития Душанбе, 2024. – 462 с.
80. Маликов, Махмуд. Энергетическая независимость Таджикистана: история, проблемы и перспективы. – Душанбе, 2013. – 392 с.

81. Маҷмуаи мақолаҳо бахшида ба Даҳсолаи байналмилалии «Об барои ҳаёт» 2005 – 2015. [Матн]. – Душанбе, 2015. – 244 с.
82. Назарзода А. Истиқлолияти давлатӣ: марҳалаи ҳалқунанда дар сарнавишти халқи тоҷик (ба 30-солагии Истиқлолияти давлатии Тоҷикистон) [Матн] / А. Назарзода. – Душанбе, 2021. – 412 с.
83. Нурмаҳмадов, Д.Н. Гидроэнергетика дар Тоҷикистон: захираҳо ва дурнамо [Матн] / Д.Н. Нурмаҳмадов. – Душанбе, 2005. – 96 с.
84. Очеркҳои таърихи Бадахшони шуравӣ [Матн]. – Душанбе, 1981. – 343 с.
85. Пирумшоев Ҳ. Маликов, Махмуд, Россия – Таджикистан: история взаимоотношений [Текст] / Ҳ. Пирумшоев, М. Маликов. – Душанбе, 2009. – 627 с.
86. Э. А. Плотников, Б.С. Сирожев, Г.И. Тихонов Энергетика Таджикистана – Душанбе, 1981. – 166 с.
87. Раҳимӣ Ф., Муҳаббатова М., Ниёзов, А. Об, илм ва рушди устувор [Матн] / – Душанбе, 2018. – 432 с.
88. Раҳматуллоев А., Сатторов Х., Тоҷов Н. Таърихи халқи тоҷик. Ҷилди 2 – [Матн]. – Душанбе, 2008. – 202 с.
89. Воҳӯриву мулоқоти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Ҷаноби Олӣ Эмомалӣ Раҳмон бо энергетикҳои кишвар. – Душанбе, 2008 – 56 с.
90. Роғун 26 сентябри соли 2005 [Матн]. – Душанбе, 2005. – 82 с.
91. Таърихи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон [Матн]. Т. II: Таърихи нав. – Душанбе, 2005. – 351 с.
92. Таърихи синфи коргари Тоҷикистон [Матн]. Ҷилди 1. – Душанбе, 1972. – 127 с.
93. Маводҳои конференсияи байнидонишгоҳӣ. – Душанбе, 2021. – 375 с.
94. Леонидова Н., Фролов В. Гидроэнергетикаи Тоҷикистон. Душанбе, 2005. – 5 с.
95. Таърихи халқи тоҷик. Ҷилди VI. – Душанбе, 2011. – 63 с.

96. Сучков А. Саноаткунонии сотсиалистӣ дар ҶШС Тоҷикистон. – Душанбе, 1965. – 132 с.
97. Таърихи халқи тоҷик [Матн]. Ҷилди III, қисми 2: Давраи сотсиализм ва гузаштан ба коммунизм (солҳои 1938-1963) / таҳти назари С.А. Раҷабов, Ю.А. Николаев. – М., 1965. – 283 с.
98. Таърихи халқи тоҷик [Матн]: дар Ҷ.5: Таърихи навтарин (1917-1941) / таҳти назари Р.М. Масов. – Душанбе, 2004. – 746 с.
99. Таърихи халқи тоҷик [Матн]: дар 6 ҷилд. Ҷилди.6: Таърихи навтарин (1941-2010)/ таҳти назари Р.М. Масов. – Душанбе, 2011. – 679 с.
100. Тоҷикистон дар комплекси ягонаи хоҷагии халқи ИҶШС [Матн]. – Душанбе, 1988. – 231 с.
101. Ҳизби Коммунистии Тоҷикистон дар ҷамъияти мутараққии сотсиалистӣ [Матн]. – Душанбе, 1979.
102. Юнусов, Б.В. Электроэнергетика Таджикистана (этапы роста, современное состояние, перспективы развития) Б.В. Юнусов . – Душанбе: Ирфон, 1975. – 240 с.
103. Ҳотамов Н.Б. Социально-экономические преобразования в Республике Таджикистан в период суверенитета (1991-2006 гг.) [Текст] Н.Б. Хотамов. – Душанбе, 2008. – 268 с.
104. Хурамзода М.Х. Нақши пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар бунёди Неругоҳи барқии обии Роғун [Матн] / М.Х. Хурамзода. – Душанбе, 2018. – 112 с.
105. Шарифзода А., Қосими З. Фархундапай [Благодетель] [Матн] – Душанбе, 2013. – 334 с.
106. Эмомалӣ Раҳмон ва Роғун [Матн]. – Душанбе, 2013. – 91 с.
107. Б.В.Юнусов. Экономические проблемы энергетики Таджикистана [Текст] / Б.В. Юнусов – Душанбе: Ирфон, 1967. – 114 с.
108. Хоналиев, Н. Экономическая история и концепция развития промышленности Таджикистана/ Н. Хоналиев. – Душанбе: Ирфон, 2010. – 21 с.

109. Дар бораи сиёсати энергетикии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон / Пажӯҳишгоҳи ҷумҳуриявии илмӣ-тадқиқотии «Нурафзо». – Душанбе, 2011.–117 с.

110. Ҳисоботҳо «Мушкилоти амниятиобӣ-энергетикии Ҷумҳурии Тоҷикистон», 2003-В.51,55.

111. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» Душанбе, 28 декабри соли 2024.–14–16 с.

Мақолаҳо ва маърузаҳо:

112. Авазов Т.А. Гидроэнергетикаи Тоҷикистон ҳамчун асоси тараққиёти тамоми комплекси энергетикӣ [Матн]/ Т.А. Авазов, Г.Н. Петров // Иқтисоди Тоҷикистон: стратегияи рушд. – Душанбе, 2003. – 76 – 82 с.

113. Бобокалонов О.К. Наздикшавии дараҷаи тараққиёти саноатии ноҳияҳои Тоҷикистон [Матн] / О.К. Бобокалонов // Тоҷикистон ва ҷаҳони муосир. – 2007. – № 1. – 34-39 с.

114. Зияева, З.Ж. Перспективы развития топливно-энергетического комплекса Республики Таджикистан [Текст] / З.Ж. Зияева// Записки горного института. Т. 179. – СПб., 2008. – 278-281 с.

115. Каюмов Н.К. Необходимость и экономические механизмы ускорения темпов экономического роста в Таджикистане [Текст] / Н.К. Каюмов // Экономика Таджикистана: Стратегия развития. – 2004. – № 3

116. Раҳмонов Э.Ш. Независимость – великое благо для страны и народа// Экономика Таджикистана: стратегия развития, 2004. – № 4, стр. 14.

117. В. Родин, О. Давидов. Над Сангтудой хорошая погода// [Матн]/ В. Родин, О. Давидов //Народная газета, – 20 декабр. 2006 – № 8

118. Тошев О. Аз нав ташкил кардани ҳаёти деҳот [Матн] / О. Тошев // Хочагии қишлоқи Тоҷикистон. – 1969. – № 10. – 40 – 41 с.

119. Тоштемиров, М. Дан старт строительству Рогунский ГЭС [Текст] / М.Тоштемиров // Курьер Таджикистан. – 2005. – 29 сентября.

120. Хусайнов. А.К. Формирование и развитие топливно – энергетического комплекса Таджикистана (1929-2010) – Душанбе, 2020, 309 с.

121. Фирӯз М. Роғун: чаҳиши бузурге дар роҳи истиклолияти энергетикӣ [Матн] / М. Фирӯз// Ҷумҳурият, 2005. – 29 сентябр . – № 100.

122. П.Чоршамбиев, Сангтӯда – 1 запустили вхолостую. П. Чоршамбиев // Азия-Плюс. – 2007. – 17 январ.

123. Эргашева З. Если газ не даёт «Таджикгаз»// З. Эргашева // Азия-Плюс. – 2006. – 28 декаб. № 9

124. Юлдашев, А. АБР поддерживает планы развития [Текст] // А. Юлдашев // Азия-Плюс. – 2010. – 17 марта.

125. Юнусов Б.В. Гидроэнергетический аспект использования водных ресурсов Таджикистана // Паём (Вестник) «Таджикистан и современный мир», 2005. – № 3 (7), стр .27

126. Самтҳои расмии Ассамблеяи Генералӣ. Сессияи шасту ҳаштум, илова (53А, 68/53/А 881), боби III.

127. Дикаев, Турко. Сангтӯда – Таджикская школа энергетиков [Текст] / Турко Дикаев// Азия-Плюс. – 2006. – 21 декабря.

128. Таърихи ташаккул ва инкишофи энергетика дар Тоҷикистон [Матн] // Маҷмӯаи конференсияи байнидонишгоҳи. – Душанбе, 2021. – 375 с.

Нашрияҳои даврӣ:

Маҷаллаҳо:

129. «Дарё». – 1995. – № 1-2.-19-20 с.

130. «Энергетика ва саноат». – 2009. – № 4.

131. «Неру». – 2007. – № 1-2. 6 с.

132. Экономикаи Тоҷикистон : Стратегияи рушд. –2003. –№3 – 87 с.

133. «Комсомоли Тоҷикистон». – № VII-IX соли 1963.

134. «Ҳоҷагии қишлоқи Тоҷикистон». – 7 июли соли 1975.

135. «Роҳи ленинӣ». 1982, № IV-VI, VII-IX.

136. «Коммунисти Тоҷикистон». Июни соли 1966, №II-III-IX, VI-XI.
137. “Хочагии қишлоқи Тоҷикистон”. 12 декабри соли 1980.
138. Пажӯҳишгоҳҳои илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот
26/10/2022
139. «Хочагии қишлоқи Тоҷикистон». – 12 декабри соли 1958 ш. Сталинобод.
140. «Тоҷикистони советӣ». Август соли №I-III соли 1969.
141. “Комсомоли Тоҷикистон”. Октябр – декабри соли 1966;
142. “Комсомоли Тоҷикистон”. Январ-июни соли 1966.
143. “Хочагии қишлоқи Тоҷикистон”. 8 августи соли 1980.
144. “Машъал”. 1 декабри соли 1974.
145. “Маориф ва маданият”. VII-XII .17 декабри соли 1964.
146. “Тоҷикистони советӣ”. № X-XII. соли 1967.
147. “Тоҷикистони советӣ”. № III – VI Июни соли 1969.
148. “Хочагии қишлоқи Тоҷикистон”. 5 майи соли 1980.
149. “Хочагии қишлоқи Тоҷикистон.” 1 январ соли 1959.
150. Қатънома (резолютсия) 66/288 – СММ. Нью – Йорк.2004. – 5 с.

Рӯзномаҳо:

151. Ҳақиқат. – 1973. – 11 янв. – 76 с.
152. Тоҷикистони советӣ. 1972. 12 ноябр.
153. Коммунисти Тоҷикистон. 1987. 21 май.
154. Коммунисти Тоҷикистон. –1967. – 21 апрел.
155. Азия-Плюс. – 2010. – № 10.
156. “Молия ва ҳисобдорӣ”. № 3 (174) март соли 2021.
157. “Ваҳдат”. – № 21 (365), ноябри соли 2019.
158. “Зафар”. №20 (2092), октябри соли 2020.
159. “ Садои мардум”. 18 июни соли 2020, № 72 (4178).
160. “Садои мардум”. 19 март соли 2020, № 34, 35.
161. ”Ҷумҳурият”. 17 сентябри соли 2019, № 178 (2378).

162. Аз паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон “Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 28-уми декабри соли 2023”// Ҷумҳурият. – 28 декабри соли 2023.

163. “Ҷумҳурият.” 25 сентябри соли 2020, – № 186, 187.

164. “Садои мардум”. 15 август соли 2020, № 99 (4205).

165. Паёми Душанбе”. 3 январи соли 2024 №1 (2851)

166. “Садои мардум.” 9 октябри соли 2014, № 116-117 (3262-3263).

167. « СССР ». 26 декабри соли 2019, № 52.

168. “Субҳи Шаҳритус.” 18 январи соли 2021, № 2-3.

169. “Гулистон”. 7 январи 2020, Фархор.

170. “Зафар”. 4 октябри , 2021, Ҳамадонӣ.

171. “Ҷайхун”, 11 декабри, 2021, Ҷайхун.

172. “Бешкент”, 16 июли 2021, Носири Хусрав.

173. “Ҳаёти нав”, 11 январи, 2021, Панҷ.

174. “Насими Техрай”, 4 январи. 2022, Ш.Шоҳин.

175. Ҷумҳурият. – 2021. – 8 декабр. – №244 (24351).

2.ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРЁФТИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ

Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи

Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти

Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп шудаанд:

[1-М]. Алимардонов, Б.М. Таъсири захираҳои обӣ-энергетикӣ ба рушди иқтисодиёти Тоҷикистон / Б.М. Алимардонов // Маҷаллаи илмию сиёсии Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. - 2020. - №3 (47). – С. 15-20.

[2-М]. Алимардонов, Б.М. Электрикунонии ноҳияҳои ҷанубу шарқии Тоҷикистон ва аҳамияти иҷтимоию фарҳангии он / Б.М. Алимардонов // Паёми донишқадаи забонҳо (Силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ ва таърих). – 2021. – №3 (43). – С. 166 -173.

[3-М]. Алимардонов, Б.М. История изучения энергетических ресурсов и энергообеспечения горных районов Таджикистана / Б.М. Алимардонов // “Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ”-и Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни. – 2022. – №6 (101). – С. 295-300.

[4-М]. Алимардонов, Б.М. Масоили мубрами бо энергияи барқ таъмин намудани аҳолии манотиқи наздисарҳадӣ / М.Ҳ. Маликов, Б.М. Алимардонов // Муаррих. – 2023. - № 1 (33). – С. 72-77.

[5-М].Алимардонов Б.М. Мавқеи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар системаҳои обию энергетикии Осиёи Марказӣ / Б.М. Алимардонов //Муаррих. – 2024. –№4(40). – С.102-111

Мақолаҳои дар дигар маҷмуаҳои илмӣ, маҷаллаҳо ва

маводи конференсиявӣ ба таърисида:

[6-М]. Алимардонов, Б.М. Мушкилоти таъминоти барқ дар ноҳияҳои кӯҳии Тоҷикистон / Б.М. Алимардонов // Паёми Донишқадаи тиббӣ иҷтимоии Тоҷикистон. – 2022. – С. 44-52.

[7-М]. Алимардонов, Б.М. Азхудкунии захираҳои обӣ-энергетикӣ ва таъсири он ба соҳаи иқтисодӣ-иҷтимоӣ / Б.М. Алимардонов // Паёми донишқадаи тиббӣ-иҷтимоии Тоҷикистон. – Душанбе, 2023. – С. 49-50.

[8-М]. Алимардонов, Б.М. Социально-экономическое развитие Таджикистана в годы независимости / Б.М. Алимардонов // Государственная независимость и возрождение культурно-исторического и педагогического наследия Таджикского народа: Российско-Таджикский Славянский Университет. – Душанбе, 27 ноября 2020 г. – С. 181-186.

[9-М]. Алимардонов, Б.М. Захираҳои энергетикӣи Тоҷикистон ва таҷрибаи аз худ намудани онҳо / Б.М. Алимардонов // Конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Тадқиқотҳои муҳандисӣ, иноватсия ва сармоягузорӣ дар соҳаи энергетика ва саноат”. Донишқадаи энергетикӣи Қурғонтеппа. – 25 апрели соли 2023. – С. 157-161.

[10-М]. Алимардонов, Б.М. Биогаз – алтернатива ба гази табиӣ / Б.М. Алимардонов // Конференсияи III-юми солонаи илмӣ-амалӣ бо иштироки коршиносони давлатҳои бурунмарзӣ. Паёми донишқадаи тиббӣ-иҷтимоии Тоҷикистон. – Душанбе, 2023. – С. 95-96.

[11-М]. Алимардонов, Б.М. Сохтмони неругоҳҳои хурди барқӣ ва моҳияти иҷтимоӣи онҳо / Б.М. Алимардонов // Конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Энергетика: ҳолат ва дурнамои рушд”. Донишгоҳи техникӣи Тоҷикистон ба номи академик М.С. Осимӣ. – Душанбе, 20 декабри соли 2023. – С. 334-338.

[12-М]. Алимардонов, Б.М. Сарфи энергия дар нуқтаҳои марказии гармӣ / Б.М. Алимардонов // Конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Энергетика: ҳолат ва дурнамои рушд”. Донишгоҳи техникӣи Тоҷикистон ба номи академик М.С. Осимӣ. – Душанбе, 2023. – С. 488 – 490.